

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ»

ΤΙΤΛΟΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ :

**«Τα αίτια και οι κοινωνιογλωσσολογικές προεκτάσεις
του γλωσσικού θανάτου».**

ΤΟΥ/ΤΗΣ: Κωνσταντίνας Σισμάνη

ΕΠΙΒΛ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ/ΡΙΑ: Σοφία Στάμου

ΚΕΡΚΥΡΑ 2022

Στους γονείς μου...
Χρήστο και Μαρία,
το απάνεμο λιμάνι
στις φουρτούνες μου,
την κινητήριο δύναμή μου.

Ευχαριστίες

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω το Ιόνιο Πανεπιστήμιο και τους καθηγητές του που με βοήθησαν να πάω ένα βήμα παρακάτω από εκεί που στεκόμουν τα τελευταία χρόνια αποκομίζοντας νέες γνώσεις και νέες εμπειρίες και μαθαίνοντας τον σωστό τρόπο της έρευνας και της αναζήτησης. Όσο για την επιβλέπουσα καθηγήτρια της παρούσας εργασίας, κυρία Σοφία Στάμου, έχω να πω ότι στάθηκε πολύτιμος αρωγός στις προσπάθειές μου, όντας πάντα εκεί και πάντα πρόθυμη να βοηθήσει, να κατευθύνει και να συμβουλέψει. Της χρωστώ ευγνωμοσύνη και την ευχαριστώ πολύ. Ο τρόπος που έκανε το μάθημά της, η αγάπη της γι' αυτό και όλα όσα εξέπεμπε, ήταν ο λόγος που εμπνεύστηκα και θέλησα να ασχοληθώ με το θέμα και συγκεκριμένα με τον τομέα της γλωσσολογίας. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον σύζυγό μου που έκανε υπομονή όλον αυτό τον καιρό και με βοήθησε να μείνω δυνατή και να φτάσω μέχρι το τέλος παρ' όλα τα εμπόδια, με την υπόσχεση να αναπληρώσω τον χαμένο χρόνο για όλες εκείνες τις μικρές αλλά πολύτιμες καθημερινές στιγμές που περάσαμε χώρια λόγω της μελέτης μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η γλώσσα είναι η κατάκτηση του ανθρώπου που τον ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα έμβια όντα του πλανήτη. Όπως πολύ σωστά είχε πει σε παλαιότερη συνέντευξή της η ιστορικός Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ, μόνο οι άνθρωποι διαθέτουν τη γλώσσα και την ομιλία. Όλα τα υπόλοιπα ζώα έχουν μόνο κραυγή και φωνή. Όλοι οι άνθρωποι δεν μιλούν τις ίδιες γλώσσες, αυτό όμως που έχουν κοινό είναι η ικανότητά τους να χρησιμοποιούν τη γλώσσα. Τα ζώα διαθέτουν μορφές επικοινωνίας δικές τους, μέσω της γλώσσας του σώματος, της φωνής, της οπτικής επαφής και άλλων μέσων αλλά οι άνθρωποι συχνά θεωρούνται μοναδικοί στη δημιουργία και χρήση της γλώσσας για την επικοινωνία μεταξύ τους. Η γλώσσα είναι ένας εξέχων παράγοντας του ανθρώπινου πολιτισμού, ένα θεμέλιο της σύγχρονης εποχής. Η γλώσσα υπάρχει παντού γύρω μας και πρωτοστατεί στις σκέψεις, στην επικοινωνία μας, στις σχέσεις μας με τους υπόλοιπους ανθρώπους. Δεν χρησιμεύει μόνο ως μέσο επικοινωνίας και μετάδοσης της γνώσης αλλά αποτελεί και τη βάση των ανθρώπινων σχέσεων. Χωρίς τη γλώσσα ο άνθρωπος θα είχε παραμείνει μόνο ένα ζώο.

Αραγε πόσες γλώσσες να έχει μιλήσει ο άνθρωπος από την αρχή του πολιτισμού του μέχρι σήμερα... Κάτι τέτοιο φυσικά όχι μόνο δεν είναι καθόλου εύκολο να υπολογιστεί αλλά μάλλον είναι ακατόρθωτο. Για κάποιο λόγο που πιθανότατα έχει να κάνει με τους δεσμούς που διατηρούμε οι άνθρωποι με τη γλώσσα, όταν ακούμε ότι χάνεται κάπου στον κόσμο μια γλώσσα, νιώθουμε θλίψη γιατί δεν θα είμαστε πλέον σε θέση να μάθουμε μέσα σε ποια πλαίσια μιλήθηκε, πως ακούγονταν, ποια ήταν η δομή της και με ποιες λέξεις σκιαγραφούσε τον περιβάλλοντα κόσμο και εξέφραζε το ανθρώπινο συναίσθημα. Και μαζί με όλα τα παραπάνω χάνονται και τα τραγούδια που ακούστηκαν, οι παροιμίες, τα παραμύθια και τα στιχάκια που έγραψαν οι μακρινοί εκείνοι πρόγονοι στη δική τους γλώσσα. Γλώσσες γεννιούνται και γλώσσες πεθαίνουν στο πέρασμα του χρόνου. Όμως εμείς θέλουμε να τις συντηρήσουμε, έστω και νεκρές, όπως κάνουμε με τα αρχαία ευρήματα που τα φυλάσσουμε στα μουσεία γιατί ο γλωσσικός θάνατος και οι συνέπειές του δεν αφορούν μόνο την κοινωνία αλλά τον ίδιο τον πολιτισμό και την ιδιαίτερη ταυτότητα του καθενός από εμάς.

Λέξεις κλειδιά: γλώσσα, πολιτισμός, ταυτότητα, γλωσσικός θάνατος, συνέπειες, κοινωνία

ABSTRACT

Language is the conquest of man that sets him apart from the rest of the living beings on the planet. As the historian Eleni Glykatzi-Arveler rightly said in an earlier interview, only humans have the language and the speech. All other animals only have cry and voice. Not all people speak the same languages, but what they have in common is their ability to use the language. Animals have their own forms of communication, through body language, voice, eye contact and other media but humans are often considered unique in creating and using language to communicate with each other. Language is a prominent factor in human civilization, the foundation of a modern era. Language is all around us and it's at the forefront of our thoughts, our communication, our relationships with other people. Not only serves as a means of communication and transmission of knowledge but it is also the basis of human relationships. Without language man would have remained only an animal.

How many languages has man spoken from the beginning of his civilization until today? Of course, such a thing is not only difficult to calculate but it is probably impossible. For some reason that probably has to do with the bonds we humans maintain with language, when we hear that a language is lost somewhere in the world, we feel sad because we will no longer be able to find out in what context it was spoken, how it was heard, which was its structure and with what words it outlined the surrounding world and expressed human emotion. And along with all the above, the songs that were heard, the adages, the tales and the verses that those distant ancestors wrote in their own language, are lost. Languages are born and languages die over time. But we want to preserve them, even if they are dead, as we do with the ancient finds that we keep in museums because language death and its consequences do not only concern society but also the culture itself and the very special identity of each one of us.

Key words: language, civilization, identity, language death, consequences, society

Πίνακας περιεχομένων

Περιεχόμενα

1 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ	8
1.1 Εισαγωγή	8
1.2 Στόχος διπλωματικής εργασίας.....	9
1.3 Συνεισφορά διπλωματικής εργασίας.....	10
1.4 Δομή διπλωματικής εργασίας.....	11
2 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ	16
ΓΛΩΣΣΙΚΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ.....	16
2.1 Εισαγωγή - ορισμός πεδίου	16
2.2 Τύποι γλωσσικού θανάτου – παραδείγματα	18
2.3 Αιτίες που οδηγούν στο γλωσσικό θάνατο. Ενδεικτικά παραδείγματα.	21
2.4 Επίπεδα κινδύνου εξαφάνισης μιας γλώσσας.....	26
2.5 Στοιχεία περί απειλούμενων γλωσσών.....	27
2.6 Η περίπτωση της ελληνικής γλώσσας και των διαλέκτων της.....	31
3 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ	42
ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ	42
3.1 Εισαγωγή	42
3.2 Σημερινά δεδομένα περί γλωσσών.....	43
3.3 Πως η οικονομία μπορεί να επηρεάσει την εξαφάνιση γλωσσικών τύπων.....	45
3.4 Γλωσσική διατήρηση και κοινωνικοί παράγοντες	47
3.5 Γλωσσικές στάσεις.....	50
3.6 Συνέπειες των γλωσσικών στάσεων	52
3.7 Η γλώσσα ως φορέας επιβολής εξουσίας.....	54
3.8 Η σημαντικότητα της ενδοοικογενειακής μεταβίβασης της γλώσσας.....	57
3.9 Πλεονεκτήματα της διγλωσσίας	59
3.10 Πόσο σημαντική είναι η γλωσσική πολυμορφία για την Ευρώπη.....	61
3.11 Συνέπειες γλωσσικού θανάτου	63
3.12 Θάνατος λέξεων	66
4 ^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ	69
ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ	69
4.1 Εισαγωγή	69

4.2 Λατινικά: μια γλώσσα νεκρή και συνάμα ζωντανή.....	70
4.3 Yahí: μια νεκρή διάλεκτος της Αμερικής.....	76
4.3.1 Λατινικά Vs Yahí	81
4.4 Ainu: μια ασιατική γλώσσα προς εξαφάνιση.....	82
4.5 Domari: μια «μελλοθάνατη» διάλεκτος της Αφρικής.....	87
4.5.1 Ainu Vs Domari	90
4.6 Αναβίωση-αναζωογόνηση	92
4.7 Ενδεικτικά παραδείγματα γλωσσών που αναβίωσαν	94
4.8 Γιατί είναι τόσο σημαντικό να προστατέψουμε τις γλώσσες.....	103
5° ΚΕΦΑΛΑΙΟ	108
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ.....	108
5.1 Εισαγωγή	108
5.2 Η κυριαρχία των αγγλικών	109
5.3 Esperanto: η τεχνητή γλώσσα που θέλησε να γίνει lingua franca.....	117
6° ΚΕΦΑΛΑΙΟ	124
6.1 Συμπεράσματα	124
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	132
Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία	132
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία.....	133
Άρθρα	140
Ιστότοποι	146

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1.1 Εισαγωγή

Γλώσσα... μια τόσο απλή και μικρή λέξη αλλά με τόσο τεράστιο και πολύπλευρο νόημα. Τι εννοούμε όμως όταν αναφερόμαστε στον όρο γλώσσα; Υπάρχουν πολλοί ορισμοί και ο κάθε ένας δίνει έμφαση σε διαφορετικά σημεία. Ένας ενδεικτικός ορισμός που καλύπτει πολλές πλευρές είναι ο εξής: «η γλώσσα είναι πολλά πράγματα: σύστημα επικοινωνίας, μέσο για τη σκέψη, όχημα για τη λογοτεχνική έκφραση, κοινωνικός θεσμός, αντικείμενο πολιτικής διαμάχης, καταλύτης για τη δημιουργία κρατών. Όλοι οι άνθρωποι μιλάνε τουλάχιστον μία γλώσσα και είναι δύσκολο να φανταστούμε κάποια σημαντική κοινωνική, διανοητική ή καλλιτεχνική δραστηριότητα που συμβαίνει εν τη απουσία της».¹ Κατά τον γλωσσολόγο Γ. Μπαμπινιώτη, «η γλώσσα δεν είναι ένα απλό εργαλείο. Η εργαλειακή αντίληψη της γλώσσας είναι μια στρεβλωτική και μειωτική αντίληψη. Η γλώσσα είναι ο πολιτισμός, η ιστορία, η ταυτότητά μας. Η ιστορία των λέξεων είναι η προέλευση της γλώσσας μου, ο πολιτισμός μου, η σκέψη μου και τελικά η ταυτότητά μου».²

Η γλώσσα έχει τη σχεδόν μαγική ικανότητα να μεταλλάσσεται, να αναπροσαρμόζεται, να διαφοροποιείται, να εξελίσσεται, να μεταβάλλεται, να επαναπροσδιορίζεται. Κάπως έτσι κατά τον 19ο αιώνα είχε καλλιεργηθεί η σκέψη ότι οι γλώσσες είναι ζωντανοί οργανισμοί από τη στιγμή που έχουν τη δυνατότητα να γεννιούνται, να αναπτύσσονται, να παρακμάζουν γερνώντας και τελικά να οδηγούνται στον θάνατο. Όπως λοιπόν οι ζωντανοί οργανισμοί μπορούν να ταξινομηθούν σε οικογένειες και γένη, το ίδιο μπορεί να γίνει και με τη γλώσσα σε μια αντίστοιχη βάση. Για παράδειγμα, μέσα από την ενδελεχή μελέτη των κοινών χαρακτηριστικών και των λεξιλογίων τους, εντοπίστηκε η σχέση των Ινδοευρωπαϊκών γλωσσών και η κοινή τους καταγωγή από έναν εξαφανισμένο πρόγονο. Κάπως έτσι μπορέσαμε να κατανοήσουμε βαθύτερα και πιο

¹ O'Grady, W., Dobrovolsky, M., & Katamba, F. (1996).

² Κατερίνα Λυμπεροπούλου (2016). Γ. Μπαμπινιώτης: «Η γλώσσα είναι η συνάντηση του ανθρώπου με άνθρωπο....»

εμπεριστατωμένα την ιστορία των γλωσσών καθώς και των συγγενειών ανάμεσά τους. Ωστόσο, προς το τέλος του 19ου αιώνα η έννοια της γλώσσας ως ζωντανός οργανισμός άρχισε να φθίνει. Ο κυριότερος λόγος ήταν ότι οι γλώσσες δεν υπάρχουν στη φύση αυτόνομα και ανεξάρτητα από τους ομιλητές τους σε αντίθεση με τα ζώα και τα φυτά. Παρ' όλα αυτά όμως ακόμη και σήμερα η γλώσσα θεωρείται κάτι το ζωντανό. Συνεπώς, κάποια στιγμή θα σκεφτούμε ότι είναι λογικό να επέλθει ο θάνατος καθώς τίποτα δεν μπορεί να ζήσει και για πάντα. Οι γλώσσες αλλάζουν, φθείρονται, παρακμάζουν, αλλοιώνονται. Μερικές απόψεις αντιμετωπίζουν αυτές τις αλλαγές ως βαθμιαία πτώση και θάνατο ενώ άλλες ως προσαρμογή και επανατοποθέτηση σε νέα επικοινωνιακά δεδομένα. Και μπορεί η ιστορική γλωσσολογία να έχει ρίξει φως τα τελευταία 150 χρόνια στον τρόπο που αλλάζουν οι γλώσσες, όμως ακόμη κανείς δεν γνωρίζει ξεκάθαρα το γιατί αλλάζουν.³ Οι όποιες απαντήσεις θα δοθούν μέσα από το πολύπλευρο πεδίο της γλωσσολογίας η οποία ασχολείται με την επιστημονική μελέτη της ανθρώπινης γλώσσας ως καθολικού φαινομένου, επιδιώκοντας να φωτίσει πλευρές της γλώσσας, της δομής και της υπάρχουσας σχέσης της σχετικά με τον άνθρωπο και την κοινωνία συνολικά.

1.2 Στόχος διπλωματικής εργασίας

Η γλώσσα από τις απαρχές της ανθρώπινης ύπαρξης υπήρξε ένα σπουδαίο μέσο του ανθρώπου με το οποίο μπορούσε να ικανοποιήσει την ανάγκη του για επικοινωνία. Η γλώσσα θεωρείται ένα πολύτιμο εργαλείο κι ένα κομμάτι του ίδιου του ανθρώπου καθώς συμβάλλει ενεργά στην επικοινωνία και είναι συνυφασμένη με πολλούς τομείς της καθημερινής δραστηριότητας. Μέσω της γλώσσας μας δίνεται η ευκαιρία να έρθουμε σε επαφή με άλλους ανθρώπους και να αλληλοεκφράσουμε σκέψεις και συναισθήματα, να ανταλλάξουμε ιδέες, να διευρύνουμε τους πνευματικούς μας ορίζοντες και να γίνουμε πιο προοδευτικοί και ανοιχτόμυαλοι. Τα οφέλη της γλώσσας είναι αμέτρητα και ιδιαίτερα σημαντικά. Μέσω αυτής μπορούμε όχι μόνο να συμμετέχουμε σε διάφορες δραστηριότητες και να ενημερωνόμαστε για

³ Παναγιωτίδη, Φ. (2012).

ποικίλα θέματα της καθημερινής ζωής αλλά ο καθένας από εμάς, μέσα από τη γλώσσα του μπορεί να αντιληφθεί την ιστορία του τόπου του, αλλά και την εξέλιξή της από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Ταυτόχρονα η γλώσσα αποτελεί δύναμη για την κοινωνία γιατί βοηθάει στην πολυεπίπεδη εξέλιξή της. Αρχικά σε επίπεδο πολιτισμού καθώς η γλώσσα και οι λέξεις της είναι φορτωμένες με τον πολιτισμό κάθε κοινωνίας. Με το χρόνο που περνά η γλώσσα αναδιαμορφώνεται και ωριμάζει. Η γλώσσα επίσης βοηθά και στην εξέλιξη των επιστημών. Κάθε καινούρια ανακάλυψη ή εφεύρεση συνοδεύεται από πλούσιες σημασιολογικά λέξεις. Ένας ακόμη τομέας που τονίζεται η αξία της γλώσσας σε επίπεδο κοινωνίας είναι η επικοινωνία μεταξύ χωρών και ηπείρων. Κάτι τέτοιο δίνει τη δυνατότητα για σύναψη φιλικών και διακρατικών σχέσεων. Επομένως, όπως μπορούμε πολύ εύκολα να αντιληφθούμε, η γλώσσα δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη πολλών τομέων στην κοινωνία.

Η γλώσσα είναι ο ίδιος ο άνθρωπος και η ταυτότητά του μέσα από το πέρασμα που θα κάνει στην κοινωνία. Γι' αυτό και η κάθε μια κατέχει ξεχωριστή αξία και το γεγονός ότι κάποιες γλώσσες παραμένουν ζωντανές με το πέρασμα των χρόνων και κάποιες άλλες σβήνουν, δεν συνιστά την αξία της κάθε γλώσσας αλλά είναι αποτέλεσμα πολλών εξωγενών παραγόντων. Είναι πολύ σημαντικό λοιπόν να διερευνηθούν τα αίτια που οδηγούν τις γλώσσες στο θάνατο γιατί μια τέτοια απώλεια δεν είναι μόνο πολύπλευρη αλλά και πολυσήμαντη. Μέσω της παρούσας έρευνας θα γίνει μια προσπάθεια να οριστεί τι είναι γλωσσικός θάνατος, να καταγραφούν τα βασικά αίτια που οδηγούν λέξεις και γλώσσες στην εξαφάνισή τους αλλά και στην άμεση απειλή τους, να εντοπισθούν πιθανές ενδείξεις που σηματοδοτούν το επίπεδο κινδύνου μιας γλώσσας και να αποτιμηθούν οι συνέπειες του γλωσσικού θανάτου μέσα από μια ζωτικής σημασίας σύνδεση με την κοινωνία και τον πολιτισμό.

1.3 Συνεισφορά διπλωματικής εργασίας

Στην παρούσα έρευνα γίνεται μια προσπάθεια να ριχτεί φως στις σκοτεινές πτυχές του γλωσσικού θανάτου ως φαινομένου τόσο του σύγχρονου κόσμου όσο και

των παλαιότερων ιστορικών περιόδων. Γενικά σε βιβλιογραφικό επίπεδο μπορεί κανείς να βρει αρκετό υλικό ως προς τον ορισμό και τα αίτια. Δεν υπάρχει όμως τόσο στοχευμένο υλικό όσον αφορά τις κοινωνιογλωσσολογικές προεκτάσεις του γλωσσικού θανάτου. Είναι ένα θέμα αρκετά ευρύ και χαοτικό με πολλές διακλαδώσεις και κατηγορίες, το οποίο άρχισε να κινεί το ενδιαφέρον ερευνητών και γλωσσολόγων σχετικά πρόσφατα στην ιστορία. Αυτό που αναδεικνύεται μέσα από την έρευνα αυτή είναι η σημαντικότητα της κάθε μιας γλώσσας ξεχωριστά είτε προέρχεται από μια απομακρυσμένη περιοχή και έχει μόνο μια χούφτα ομιλητές είτε θεωρείται ισχυρή γλώσσα με γόητρο και κρούει τον κώδωνα του κινδύνου αναφορικά με το ρυθμό εξαφάνισης μιας γλώσσας αλλά και τη σημαντικότητα των οργανωμένων πράξεων για τη διατήρηση όσων πάνε να σωπάσουν αλλά και την ανάδειξη όσων έχουν ήδη σωπάσει.

Ο αναγνώστης μπορεί να βρει στοιχεία συγκεντρωμένα που αφορούν όχι μόνο στον θάνατο των γλωσσών ως φαινόμενο αλλά και στην άμεση σύνδεσή του με την κοινωνία και τις συνέπειες που έχει κανείς να αντιμετωπίσει. Επίσης μπορεί κάποιος στις μελέτες περιπτώσεων να δει ενδεικτικές περιπτώσεις γλωσσών και διαλέκτων από κάθε ήπειρο και μέσω της σύγκρισης που γίνεται, να αντιληφθεί τις ομοιότητες και τις διαφορές που διέπουν τον γλωσσικό θάνατο σε κάθε περίπτωση. Η παρούσα διπλωματική εργασία συνιστά μια λεπτομερή ανάλυση του γλωσσικού θανάτου που πραγματεύεται όχι μόνο τα επιφανειακά αίτια αλλά και τις πιο κρυφές πτυχές που αφορούν την κοινωνία και τον πολιτισμό. Εκείνο που είναι εξαιρετικής σημασίας δεν είναι ο θάνατος αυτός καθαυτός αλλά τι μπορεί να κομίσει αυτός ο θάνατος. Όταν μια γλώσσα εξαφανίζεται, ένας ολόκληρος τρόπος σκέψης, ένα όραμα του κόσμου εξαφανίζεται μαζί του, κάτι που απλά υποβαθμίζει την ανθρώπινη κουλτούρα και την ικανότητα των ανθρώπων να κατανοήσουν τον κόσμο γύρω τους.

1.4 Δομή διπλωματικής εργασίας

Αναφορικά με τη δομή της παρούσας εργασίας, πέραν του πρώτου τρέχοντος κεφαλαίου που αποτελεί το εισαγωγικό κομμάτι, στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται το φαινόμενο του γλωσσικού θανάτου ως προς τον λεπτομερή ορισμό

του, τους τύπους που έχουν εντοπιστεί στο πέρασμα των χρόνων δίνοντας παράλληλα κάποια κατατοπιστικά παραδείγματα, καθώς και τις αιτίες που οδηγείται μια γλώσσα προς το θάνατό της, αναφέροντας και εδώ ενδεικτικά παραδείγματα για πληρέστερη κατανόηση από τον αναγνώστη. Στη συνέχεια γίνεται λόγος για τις διαβαθμίσεις των επιπέδων επικινδυνότητας μιας γλώσσας ως προς την εξαφάνισή της, οι οποίες έχουν εντοπιστεί και οριστεί από ειδικούς ερευνητές. Δίνονται διάφορα στατιστικά στοιχεία περί απειλούμενων γλωσσών συνοδευόμενα από ενδεικτικούς πίνακες και στο κλείσιμο του κεφαλαίου δεν θα μπορούσε να μη γίνει λόγος για την δική μας γλώσσα την ελληνική, από τις απαρχές της έως και σήμερα. Παρουσιάζεται μια ιστορική αναδρομή της περίπτωσης της ελληνικής γλώσσας και μετέπειτα των διαλέκτων της και αναφέρεται η κατάστασή της σήμερα και ο λόγος που θα πρέπει κάποιος να είναι υπέρμαχος της διατήρησης της μητρικής του γλώσσας.

Εν συνεχεία, στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται σημερινά δεδομένα σε ό,τι έχει να κάνει με γλώσσες. Ποια είναι η κατάσταση ορισμένων γλωσσών, τι ισχύει σε παγκόσμιο επίπεδο και γιατί η εξαφάνιση μιας γλώσσας αποτελεί ένα οδυνηρό ζήτημα και ένα χτύπημα όχι μόνο από γλωσσολογικής πλευράς αλλά και κοινωνικοπολιτιστικής. Οι γλώσσες αλλάζουν πιθανότατα από λεπτό σε λεπτό και αυτό από μόνο του ίσως δεν σηματοδοτεί άμεσο κίνδυνο αλλά βαθμιαία η όποια αλλαγή μπορεί να είναι και μια εν δυνάμει φθορά ή μια έκπτωση της εκάστοτε γλώσσας. Το φαινόμενο της γλωσσικής υποχώρησης συναντάται όλο και συχνότερα και γι' αυτό το γεγονός κυριότερο ρόλο παίζει ο αποικισμός. Εκτός όμως από τους προφανείς παράγοντες, σημαντικό ρόλο παίζει και η οικονομία ως προς την εξαφάνιση διαφόρων γλωσσικών τύπων διότι όπως γίνεται αναφορά σε υποκεφάλαιο, όσο πιο επιτυχημένη οικονομικά είναι μια κοινωνία, τόσο πιο γρήγορα εξαφανίζεται η γλωσσική της ποικιλομορφία και αυτό, πολύ απλά, γιατί οι άνθρωποι αναγκάζονται να υιοθετήσουν την κυρίαρχη γλώσσα, ώστε να μην απομονωθούν οικονομικά και πολιτικά.

Στο ίδιο κεφάλαιο παρουσιάζονται κάποιοι λόγοι γλωσσικής διατήρησης που απορρέουν από κοινωνικούς παράγοντες. Η επιθυμία για κοινωνική και επαγγελματική κινητικότητα και η ανάγκη βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου είναι δύο βασικοί λόγοι. Επίσης, σύμφωνα με πολλούς επιστήμονες, για να συνεχίσει να υφίσταται μια γλώσσα, θα πρέπει να είναι χρήσιμη κοινωνικοοικονομικά. Ακόμη και η στάση της πλειοψηφίας απέναντι στη μειοψηφία, κατέχει έναν σημαντικό ρόλο στη γλωσσική διατήρηση. Σε όλο αυτό φυσικά παίζει ρόλο και η εκπαίδευση καθώς

διαθέτει τη δύναμη να αναχαιτίσει ή όχι την εγκατάλειψη μιας μητρικής γλώσσας. Στη συνέχεια γίνεται λόγος για τις διάφορες στάσεις των ίδιων των ομιλητών απέναντι σε μια γλώσσα κάτι το οποίο έχει να κάνει με την υποκειμενική διάσταση της γλωσσικής συμπεριφοράς, θέμα κεφαλαιώδες για την κοινωνιογλωσσολογία. Ως κατεξοχήν εργαλείο επικοινωνίας και ως σύμβολο ταυτότητας μιας ομάδας, η γλώσσα συνοδεύεται από στάσεις και αξίες αυτών που τη χρησιμοποιούν και επίσης αυτών που δεν την γνωρίζουν. Έτσι μια γλώσσα μπορεί να διατηρηθεί λόγω των θετικών στάσεων των ανθρώπων που τη μιλούν ή να χαθεί για πάντα γιατί οι όποιες γλωσσικές στάσεις μπορούν να λειτουργήσουν τόσο στο επίπεδο του συνειδητού, όσο και του ασυνειδήτου. Ως προέκταση φυσικά αναφέρονται και οι συνέπειες των εκάστοτε γλωσσικών στάσεων.

Παρακάτω συναντάμε ένα άλλο ζήτημα της γλωσσικής διατήρησης που έχει να κάνει με τη επιβολή εξουσίας. Δεν είναι καθόλου ασυνήθιστη μία τέτοια κατάσταση με μία “ανώτερη” και μία “κατώτερη” γλώσσα. Μερικοί κάνουν λόγο για μικρές και μεγάλες γλώσσες και κάποιοι άλλοι μιλούν για ισχυρές και ασθενείς γλώσσες με ό,τι συνεπάγεται αυτό. Η εξουσία ενός κράτους έχει τη δύναμη να προωθήσει μια γλώσσα και να την αναδείξει σε *lingua franca* κάνοντας την κυρίαρχη σε χώρους όπως η εκπαίδευση, η πολιτική, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και πολλών ακόμη τομέων. Σε όλο αυτό το συνονθύλευμα παραγόντων δεν θα μπορούσε να λείπει η σημαντικότητα της ενδοοικογενειακής μεταβίβασης της γλώσσας καθώς η οικογένεια είναι το πρώτο και το τελευταίο οχυρό αναφορικά με τη διατήρηση μιας γλώσσας ή το επίπεδο επικινδυνότητας στο οποίο βρίσκεται και εξελίσσεται. Κάτι τέτοιο φυσικά διέπεται από διάφορους παράγοντες εξωγενούς φύσεως.

Κλείνοντας το τρίτο κεφάλαιο δεν θα μπορούσε να μη γίνει αναφορά στα πλεονεκτήματα της διγλωσσίας για τον άνθρωπο είτε αυτά έχουν να κάνουν με την ίδια του την οντότητα και την προσωπικότητα είτε αφορούν στην κοινωνικοπολιτιστική του υπόσταση και ανέλιξη. Γίνεται λόγος ως προς την σημαντικότητα της γλωσσικής πολυμορφίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο και στους φορείς που έχουν συγκροτηθεί για να προωθήσουν την ευαισθητοποίηση όλων ως προς τη γλωσσική διατήρηση της ποικιλομορφίας και της πολυγλωσσίας. Εκείνο που κατέχει ιδιαίτερο ρόλο στο κομμάτι αυτό δεν είναι άλλο από τις συνέπειες που έρχεται κάποιος αντιμέτωπος όταν μια γλώσσα σε ένα μέρος του πλανήτη πεθάνει. Η απώλεια μια γλώσσας έχει αντίκτυπο σε όλους τους τομείς μιας κοινότητας καθώς χάνονται πολύτιμα στοιχεία του πολιτισμού, της κοινωνικής ταυτότητας, της συνολικής

πορείας της ανθρωπότητας. Χάνονται ήθη και έθιμα, στοιχεία συνυφασμένα με την ίδια τη ζωή. Ο θάνατος αυτός σε πολλές περιπτώσεις δεν αφορά ολόκληρες γλώσσες αλλά και επιμέρους κομμάτια τους όπως είναι οι λέξεις. Κάθε λεπτό που μιλάμε χάνονται λέξεις, είτε γιατί αυτό που εξέφραζαν δεν υφίσταται πια είτε γιατί συνειδητά οι ομιλητές οδηγούν τους εαυτούς τους σε λεξιλογική πτώχευση υιοθετώντας πιο μοντέρνες τάσεις και ακολουθώντας το ρεύμα της εποχής.

Προχωρώντας στο τέταρτο κεφάλαιο, επιχειρείται μια ανάλυση από κάποιες συγκεκριμένες περιπτώσεις γλωσσικών τύπων ανά τον κόσμο. Οι μελέτες περιπτώσεων που γίνεται λόγος αφορούν σε γλώσσες και διαλέκτους από κάθε ήπειρο και δεν εστιάζουν μόνο σε νεκρές γλώσσες αλλά και γλώσσες που αντιμετωπίζουν σοβαρή απειλή καθώς και ποιοι είναι οι λόγοι που κρύβονται πίσω από κάτι τέτοιο σε κάθε περίπτωση ξεχωριστά. Έπειτα πραγματοποιείται σύγκριση των περιπτώσεων και εντοπίζονται οι λόγοι που μια γλώσσα κατέληξε να θεωρείται νεκρή ή μια διάλεκτος βαθμιαία συρρικνώθηκε και απειλείται με εξαφάνιση. Κρίνεται αναγκαία αναφορά στη γλωσσική αναβίωση-αναζωογόνηση γιατί όπως έχει προαναφερθεί, η γλώσσα του καθενός από εμάς είναι ένας τεράστιος πολιτιστικός θησαυρός. Η γλώσσα μεταφέρει σημαντικές γνώσεις που μεταβιβάστηκαν από τους προγόνους μας και μας δείχνουν το δρόμο. Φυσικά σε αυτό το κομμάτι δεν θα μπορούσε να μη γίνει αναφορά σε κάποιες ενδεικτικές περιπτώσεις γλωσσών που αναβίωσαν μαζί με όλο το κοινωνιολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματοποιήθηκε αυτή η συνθήκη. Κλείνοντας το κεφάλαιο αυτό αναφέρονται οι λόγοι για τους οποίους κρίνεται τόσο σημαντική η προστασία και διατήρηση των γλωσσών από κάθε γωνιά της γης είτε αφορούν σε μικρές γλώσσες, πολλές φορές χωρίς καν την ύπαρξη γραπτού υλικού, είτε αφορούν σε γλώσσες που χαίρουν σωρεία ομιλητών.

Το γεγονός που έχει λειτουργήσει ως τροχοπέδη στην αναβίωση ορισμένων γλωσσών και έχει βοηθήσει κάποιες άλλες να διαδίδονται όλο και περισσότερο έχει να κάνει με την παγκοσμιοποίηση και αυτό είναι και το θέμα που πραγματεύεται το πέμπτο και τελευταίο ουσιαστικά κεφάλαιο της παρούσας έρευνας. Τι συνιστά η παγκοσμιοποίηση της γλώσσας και η οικουμενική της διάσταση και πως μια γλώσσα σαν τα αγγλικά κατέληξαν να επικρατήσουν στο διεθνές στερέωμα παρ' ότι δεν θεωρείται η γλώσσα με τον μεγαλύτερο αριθμό ομιλητών αλλά ούτε και η γλώσσα με τη φήμη της πιο ταχέως αναπτυσσόμενης. Αναλύεται η ιστορία του συγκεκριμένου γλωσσικού τύπου και τα στάδια μέσα από τα οποία πέρασε που την εδραίωσαν σιγά-σιγά και την έκαναν μια γλώσσα με διεθνή ισχύ, τέτοια που να θεωρείται ως η

σημερινή *lingua franca*. Στη συνέχεια αντιπαραβάλλεται μια γλώσσα τεχνητή, η λεγόμενη Esperanto, η οποία δημιουργήθηκε από την τεράστια ανάγκη του ανθρώπου να επικοινωνεί χωρίς όρια και γεωγραφικά σύνορα και προοριζόταν να γίνει η κυρίαρχη επίσημη μορφή μέσα από την οποία θα μπορούσαν οι άνθρωποι να επικοινωνήσουν και να αντιληφθούν εύκολα ο ένας τον άλλο χωρίς τα εμπόδια της διαφορετικής καταγωγής και εκάστοτε μητρικής γλώσσας. Και κάπως έτσι ολοκληρώνεται η παρούσα μελέτη με το έκτο και τελευταίο κεφάλαιο στο οποίο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα εφ' όλης της ύλης.

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΓΛΩΣΣΙΚΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ

2.1 Εισαγωγή - ορισμός πεδίου

Εμείς οι άνθρωποι ζούμε σε έναν κόσμο μόλις 194 χωρών περίπου, αλλά μιλάμε σχεδόν επτά με οκτώ χιλιάδες γλώσσες. Αυτή η γλωσσική ποικιλομορφία φαίνεται ότι για κάποιους λόγους εξαφανίζεται γρήγορα όταν υπάρχουν εκτιμήσεις από ερευνητές και γλωσσολόγους ότι μια γλώσσα πεθαίνει κάθε δύο εβδομάδες. Αυτούς τους λόγους θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε στο παρόν κεφάλαιο και να δούμε τα επίπεδα κινδύνου, τις απειλούμενες και ήδη νεκρές γλώσσες και φυσικά ποια είναι η πορεία της δικής μας μητρικής γλώσσας, της ελληνικής, από τα αρχαία χρόνια έως και σήμερα.

Το φαινόμενο του γλωσσικού θανάτου είναι πιθανώς τόσο παλιό όσο και η ίδια η γλώσσα. Όπως και άλλα πολιτιστικά και κοινωνικά προϊόντα, οι γλώσσες διαμορφώνονται, αναπτύσσονται και εν τέλει οδηγούνται στο θάνατο, ακολουθώντας την τύχη των εκάστοτε ομάδων ομιλητών τους. Ωστόσο είναι σχετικά πρόσφατη η συστηματική μελέτη και διερεύνηση του γλωσσικού θανάτου ως ενός συγκεκριμένου τομέα μιας γενικότερης θεωρίας της γλώσσας. Στην πραγματικότητα, βλέπουμε από διάφορες μελέτες, ότι έφτασε στην κορύφωσή του το ενδιαφέρον για τη γλωσσική φθορά και το θάνατο, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και ιδιαίτερα κατά τη δεκαετία μεταξύ 1980 και 1990. Ταυτόχρονα, τον τελευταίο καιρό έχει αυξηθεί σημαντικά η συνειδητοποίηση και ευαισθητοποίηση θα λέγαμε της κοινής γνώμης γύρω από το ολοένα αυξημένο ποσοστό των γλωσσών που κινδυνεύουν και σε αυτό έχει συμβάλλει ο ευρύς όγκος των επιστημονικών δημοσιεύσεων που εγείρουν ένα γενικότερο ενδιαφέρον γι' αυτό το φαινόμενο.⁴ Η μεγάλη ποσότητα μελετών περιπτώσεων και γενικότερων δοκιμών που έχουν παραχθεί τις τελευταίες δύο ή τρεις δεκαετίες προσφέρουν μια αρκετά καλή γνώση των γλωσσικών και κοινωνιογλωσσολογικών φαινομένων που έχουν προκαλέσει ζητήματα και τα οποία

⁴ HAGÈGE, C., & Gladding, J. (2009).

έχουν αποδειχθεί πλήρως συσχετιζόμενα με τη μελέτη της γλώσσας και της γλωσσολογίας γενικότερα.⁵

Τι είναι όμως ο γλωσσικός θάνατος και πως μπορεί να σκιαγραφηθεί μέσα σε ένα τόσο πολύπλοκο σύστημα έκφρασης; Κατά την επιστήμη της γλωσσολογίας, γλωσσικός θάνατος ορίζεται ως ο θάνατος μιας γλώσσας όταν πια αυτή χάσει και τον τελευταίο της φυσικό ομιλητή. Το να ταξινομηθεί μια γλώσσα ως νεκρή είναι αρκετά εύκολο. Όταν απομένει μόνο ένας ομιλητής, μπορεί να πει κανείς ότι η γλώσσα είναι νεκρή. Αυτός ο μοναδικός ομιλητής δεν μπορεί να μιλήσει σε κανέναν στη συγκεκριμένη γλώσσα, ιδίως αν κανείς δεν ενδιαφέρεται να τη μάθει.⁶ Ωστόσο, είναι αδύνατο να πούμε πόσοι ομιλητές είναι απαραίτητοι για να εγγυηθούν τη μακροζωία μιας γλώσσας διότι ακόμη και η παρουσία αρκετών ανθρώπων που μιλούν μια γλώσσα μπορεί να μην είναι τελικά επαρκής.

Κατά τον Dressler ο γλωσσικός θάνατος αποτελεί τη «γλωσσική μεταστροφή από μια υποχωρούσα μειονοτική γλώσσα σε μια κυρίαρχη πλειοψηφική»⁷ ενώ κατά την Unesco αποτελεί τη χρησιμοποίηση της γλώσσας σε ολοένα λιγότερους τομείς επικοινωνίας και τη μη κληροδότησή της από τη μια γενιά στην άλλη.⁸ Ο γλωσσικός θάνατος είναι ένα από τα αποτελέσματα που μπορεί να συμβούν σε μια ακραία κατάσταση γλωσσικής επαφής, συμπεριλαμβάνοντας τις πολιτιστικές και κοινωνιογλωσσολογικές πτυχές μιας γλώσσας. Δεδομένης αυτής της έμφασης, μπορεί να θεωρηθεί ως μια ειδική περίπτωση αλλαγής γλώσσας, γλωσσικής επαφής ή ως ένα ειδικό φαινόμενο καθεαυτό. Όπως είναι λογικό, είναι απαραίτητο να αναλύονται και να ερευνώνται μεμονωμένες πολιτιστικές καταστάσεις για κάθε απειλούμενη γλώσσα. Για παράδειγμα αν ο X πληθυσμός που μιλάει μια γλώσσα είναι διασκορπισμένος γύρω από μια μεγάλη πόλη, οι πιθανότητες διατήρησης και το επίπεδο ασφάλειας της εθνικής μητρικής γλώσσας είναι ελάχιστο. Και αυτό γιατί το μέγεθος του πληθυσμού μιας γλώσσας δεν παρέχει μια σταθερά που να δείχνει και την σαφή κατάστασή της.

⁵ Dal Negro, S. (2004)

⁶ Crystal, 2000 p11

⁷ Dressler, W. (1988).

⁸ Επίσημος ιστότοπος της UNESCO (<http://www.unesco.org>)

2.2 Τύποι γλωσσικού θανάτου – παραδείγματα

Ο θάνατος των γλωσσών δεν είναι ίδιος για κάθε περίπτωση ούτε χαρακτηρίζεται από τις ίδιες συντεταγμένες. Υπάρχουν πιο συνηθισμένοι τύποι και πιο σπάνιοι ανάλογα με την περίπτωση και το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο. Με βάση τα δεδομένα από όλο τον κόσμο, έχουν εντοπιστεί έξι τύποι γλωσσικού θανάτου οι οποίοι και θα αναλυθούν στη συνέχεια. Ο πιο συνηθισμένος είναι ο σταδιακός θάνατος της γλώσσας. Γενικά συμβαίνει όταν οι άνθρωποι που μιλούν αυτή τη γλώσσα έρχονται σε επαφή με υψηλού κύρους ομιλητές άλλων γλωσσών. Αρχικά γίνονται δίγλωσσοι και μετά ερχόμενες οι νεότερες γενιές, επιφέρουν τη μείωση του επιπέδου επάρκειας και σε τελική φάση την παύση των όποιων γηγενών ομιλητών. Βάσει ερευνών που έγιναν στη φυλή των Maya⁹ στο νότιο Μεξικό, στάθηκε δυνατή η περιγραφή των σταδίων της διαδικασίας του συγκεκριμένου τύπου γλωσσικού θανάτου. Αρχικά υπάρχει μια ευρεία χρονική περίοδος όπου η πλειονότητα είναι μονόγλωσση και μερικά μόνο άτομα καταφέρνουν να αποκτήσουν την κυρίαρχη γλώσσα. Στη συνέχεια παρατηρείται μια περίοδος γλωσσικής μετακίνησης προς τη γλώσσα της πλειονότητας. Οι χώροι που χρησιμοποιείται η μειονοτική γλώσσα ολοένα και λιγοστεύουν, ενώ ταυτόχρονα υπάρχει μια αύξηση του αριθμού των ατόμων που μαθαίνουν την κυρίαρχη γλώσσα. Στη συνέχεια οι γονείς χρησιμοποιούν την κυρίαρχη γλώσσα και τη μαθαίνουν στα παιδιά τους γιατί θεωρούν ότι με αυτό τον τρόπο θα είναι πιο προετοιμασμένα για τη ζωή τους και θα έχουν καλύτερες ευκαιρίες. Σε ένα τελευταίο στάδιο αυτού του θανάτου, οι πιο νέοι εγκαταλείπουν τη μάθηση της μειονοτικής γλώσσας, εξαιτίας της ανεπαρκούς πλέον πρόσβασης που έχουν σ' αυτή, με συνέπεια όπως είναι λογικό, την απόρριψή της.¹⁰

Στη συνέχεια έχουμε τον θάνατο από κάτω προς τα πάνω της γλώσσας ο οποίος συμβαίνει όταν η γλώσσα αρχίζει να χρησιμοποιείται μόνο για θρησκευτικούς, λογοτεχνικούς, τελετουργικούς σκοπούς και συγκεκριμένα στην επίσημη μορφή της. Η γλώσσα διατηρείται μόνο σε πιο τυπικές περιστάσεις και σταματάει η χρησιμοποίησή της στην καθημερινή επικοινωνία. Ένα τρανταχτό παράδειγμα εδώ είναι τα λατινικά που χρησιμοποιούνται σε εκκλησιαστικές τελετουργίες. Καταλαβαίνουμε πόσο ιδιαίτερη περίπτωση είναι από τη στιγμή που δεν χρησιμοποιείται καθημερινά παρά μόνο σε ιδιαίτερες περιπτώσεις και πόσο μάλλον

⁹ Garzon, S. (1992).

¹⁰ Crystal, D. (2000).

όταν είναι σε επίσημη μορφή που δεν τυγχάνει να έχουν γνώση ή να τη χρησιμοποιούν στις καθημερινές τους ασχολίες όλες οι κοινωνικές τάξεις.

Στη συνέχεια έχουμε το αντίστροφο, τον θάνατο από την κορυφή προς τα κάτω της γλώσσας ο οποίος συμβαίνει όταν η αλλαγή γλώσσας ξεκινά σε ένα περιβάλλον υψηλού επιπέδου όπως για παράδειγμα η κυβέρνηση, αλλά εξακολουθεί να χρησιμοποιείται σε ανεπίσημη μορφή.

Έπειτα έχουμε μια ακόμη μορφή η οποία δεν συμβαίνει τόσο σταδιακά όσο στις παραπάνω αλλά σε πολλές περιπτώσεις υπάρχει μια σκληρή εκρίζωση όπως φαίνεται και από την ονομασία της. Ο ριζοσπαστικός θάνατος γλώσσας, που εδώ μιλάμε για εξαφάνιση μιας γλώσσας λόγω απειλών, πιέσεων, διώξεων αλλά και για λόγους αποικισμού. Ένα τέτοιο γεγονός έλαβε χώρα στο El Salvador το 1932¹¹, όπου σκοτώθηκαν 25.000 Ινδιάνοι σε μια εξέγερση, ενώ οι ομιλητές των ινδιάνικων γλωσσών Lenca και Cacaopera σταμάτησαν από επιλογή τους να μιλούν τις γλώσσες τους ως μέσο αυτοπροστασίας, προκειμένου να μην εντοπισθούν και έχουν την ίδια τύχη.

Ένας παρόμοιος θάνατος γλώσσας όπως και ο παραπάνω είναι ο λεγόμενος ξαφνικός θάνατος. Εδώ εντοπίζονται ολοκληρωτικές εξαφανίσεις ή εξολοθρεύσεις πληθυσμιακών ομάδων. Ένα τέτοιο παράδειγμα ήταν και ο Μαύρος Πόλεμος μεταξύ Βρετανών αποικιοκρατών και Αβορίγινων ιθαγενών της Τασμανίας (1825-1832), όπως επίσης και το 1814 ο σφαγιασμός της φυλής Nicoleño¹² από κυνηγούς θαλάσσιας φώκιας.

Ακόμη ένας ενδιαφέρον προς διερεύνηση τύπος είναι αυτός της γλωσσοκτονίας ο οποίος συμβαίνει όταν όλοι ή σχεδόν όλοι οι γηγενείς ομιλητές μιας γλώσσας πεθαίνουν λόγω φυσικών καταστροφών, πολέμων κ.λπ. Επίσης, πολύ συχνά συναντάται και ο όρος γλωσσική αυτοκτονία που έχει να κάνει με το φαινόμενο εκείνο, κατά το οποίο οι γονείς σκόπιμα, δεν μεταδίδουν τη μητρική τους γλώσσα στα παιδιά τους γιατί θεωρούν ότι υπολείπεται κύρους. Κάτι τέτοιο αντανακλά την επιθυμία για βελτίωση του βιοτικού επιπέδου. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα μιας γυναίκας από την φυλή των Ναβάχο η οποία σε συνέντευξή της είπε ότι αν ήταν υποχρεωμένη να επιλέξει ανάμεσα σε μια ζωή στην ξύλινη καλύβα, ένα μίλι μακριά από την πιο κοντινή πηγή, όπου ο γιος της θα μεγάλωνε μιλώντας τη γλώσσα των Ναβάχο και από την άλλη πλευρά, στην εγκατάσταση σ' ένα σπίτι στην πόλη με

¹¹ Ching, E., & Tilley, V. (1998).

¹² Morris. κ.α (2014).

εσωτερική υδροδότηση, όπου θα μιλά αγγλικά με τους γείτονες, τότε θα επέλεγε φυσικά χωρίς δεύτερη σκέψη τα αγγλικά και το μπάνιο ακόμη κι αν αυτό σήμαινε οριστικό θάνατο της γλώσσας της φυλής της.¹³ Στο συγκεκριμένο παράδειγμα πιθανότατα η κοπέλα να είχε την επιλογή να διαλέξει άλλο τόπο διαμονής. Συνήθως όμως, οι καταπιεσμένες γλωσσικές μειονότητες οι οποίες δεν είναι και λίγες ανά τον κόσμο, είναι αναγκασμένες να ζήσουν σε κοινωνίες με φυλετικό διαχωρισμό και σπάνια μπορεί κάποιος να επιλέξει τον τόπο διαμονής και εργασίας του. Στην πραγματικότητα, πολλές γλωσσικές μειονότητες έχουν ελάχιστες ή και καθόλου επιλογές. Άρα η ονομασία γλωσσική αυτοκτονία ίσως πολλές φορές να μην είναι σωστή. Η απόδοση του θανάτου σε αυτοκτονία είναι ένας τρόπος να ρίξουμε την ευθύνη στο θύμα και να αποσπάσουμε την προσοχή από τα πραγματικά αίτια της όποιας γλωσσικής μετακίνησης. Τις περισσότερες φορές η ελευθερία επιλογής είναι πιο πολύ στα όρια του φαίνεσθαι παρά του είναι.

Τελευταίος τύπος γλωσσικού θανάτου είναι η λεγόμενη γλωσσική φθορά. Πρόκειται για μια διαδικασία αφομοίωσης και σταδιακής χρησιμοποίησης μιας δεύτερης γλώσσας με αποτέλεσμα τον παραγκωνισμό και την αποδυνάμωση της μητρικής. Αυτό μπορεί να είναι εθελοντικό ή να επιβάλλεται σε έναν πληθυσμό. Τέτοια είναι και η περίπτωση των Αρβανίτικων στη χώρα μας. Χρησιμοποιείται πλέον μόνο από ηλικιωμένους και άτομα ενδιάμεσης ηλικίας. Η γλώσσα αυτή δυστυχώς συρρικνώνεται βαθμιδόν από γενιά σε γενιά γι' αυτό και διατρέχει σοβαρό κίνδυνο οριστικής εξαφάνισης. Ένα ακόμη παράδειγμα γλωσσικής φθοράς βλέπουμε και μέσα από τη μελέτη της Nancy Dorian στην περιοχή Sutherland της βορειοανατολικής Σκωτίας.¹⁴ Στην ιστορία της περιοχής συνυπήρχαν τα αγγλικά και τα κελτικά με τα δεύτερα να θεωρούνται γλώσσα υποδεέστερη και συνυφασμένη με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, ενώ τα αγγλικά να ακολουθούν μια πορεία ηγεσίας και πολιτισμού. Η Dorian μελέτησε τις δύο τελευταίες ομάδες ανθρώπων, μικροκτηματιών και ψαράδων που μιλούσαν κελτικά και παρατήρησε ότι είχαν εξελιχθεί σε ξεχωριστή ομάδα ανθρώπων μέσα σε ένα μικρό γεωγραφικό χώρο οι οποίοι αρχικά μιλούσαν μόνο κελτικά και με την πάροδο του χρόνου έγιναν δίγλωσσοι. Θεωρούνταν από τους υπόλοιπους αλλά και ακόμη και οι ίδιοι θεωρούσαν τον εαυτό τους κατωτέρου κοινωνικού επιπέδου γι' αυτό και συνήθιζαν να συνάπτουν

¹³ Spolsky, B. (1971)

¹⁴ Dorian, N. C. (Ed.). (1992).

γάμους μεταξύ τους. Όταν όμως η αλιευτική βιομηχανία άρχισε να παρακμάζει, τότε αναγκαστικά στράφηκαν σε άλλα επαγγέλματα με αποτέλεσμα την κατάρρευση των συνόρων μεταξύ των ομιλητών κελτικών και αγγλικών. Με τα χρόνια η κοινότητα άφησε πίσω της την ψαράδικη ταυτότητά της και μαζί της επήλθε και η φθορά της κέλτικης γλώσσας. Υπήρχε η τάση να απομακρύνουν από πάνω τους την ταμπέλα ψαρά συνεπώς χαμηλού κοινωνικού κύρους με αποτέλεσμα ενώ οι παππούδες να μιλάνε κελτικά, οι γονείς εν αντιθέσει να μιλάνε στα παιδιά τους αγγλικά και να περιμένουν από αυτά να τους απαντήσουν και στα αγγλικά. Τα παιδιά μπορούσαν να καταλάβουν κελτικά γιατί μιλούσαν οι γονείς τους μεταξύ τους αλλά δεν είχαν συνηθίσει να τα χρησιμοποιούν τα ίδια.¹⁵ Όπως αντιλαμβανόμαστε, αν η ίδια η οικογένεια που αποτελεί το τελευταίο οχυρό, δεν καταφέρει να διατηρήσει ή δεν ενδιαφέρεται να διατηρήσει μια ισορροπία μεταξύ της μητρικής και της κυρίαρχης γλώσσας, τότε η διατήρηση της πρώτης είναι σχεδόν ακατόρθωτη.

2.3 Αιτίες που οδηγούν στο γλωσσικό θάνατο. Ενδεικτικά παραδείγματα.

Μια γλώσσα δεν οδηγείται προς την εξαφάνιση μόνο όταν πεθάνει ο τελευταίος της ομιλητής όπως για παράδειγμα συνέβη στη γλώσσα Eyak, μια γλώσσα της παράκτιας Αλάσκας που εξαφανίστηκε κάπου στο 2008. Το παρακάτω απόσπασμα είναι γραμμένο στην εν λόγω γλώσσα το οποίο γράφτηκε από την Anna Nelson Harry, από τους τελευταίους εναπομείναντες ομιλητές της γλώσσας. Η τελευταία ομιλήτρια που μαζί της πέθανε εν τέλει και η γλώσσα ήταν η 89χρονη Marie Smith Jones¹⁶ η οποία απεβίωσε το 2008. Η Eyak έχει γίνει σύμβολο για τον θάνατο της γλώσσας και για τον αγώνα διατήρησης των υπό εξαφάνιση γλωσσών καθώς και των προσπαθειών αναζωογόνησής τους.

¹⁵ Dorian, N. C. (Ed.). (1992).

¹⁶ Mark Abley (2008)

K'a•dih ulah u•ch' q'e' i•ti'e.	Useless to go back there.
Sitinhgayu•dik sixa'	My uncles too have all died out on
I•nsdi'ahť.	me.
Sitinhgayu• sixa' list'ahťch'ahť q'al	After my uncles all died out my
ahnu• si'ahťgayu• q'uh ya•n' q'e'	aunts next
distiqahqť,	fell,
al i•sinh.	to die.
A•n,	Yes,
de•lehtdal dlagaxu•,	why is it I alone,
ts'it dlagaxu• atxstilahť?	just I alone have survived?
Atgaxłala•ť.	I survive.

(Απόσπασμα από το Θρήνο για την Eyak by Anna Nelson Harry, 1982)¹⁷

Εκτός λοιπόν από τον θάνατο του τελευταίου ομιλητή, υπάρχουν πολλών ειδών αίτια τα οποία συνηγορούν σταδιακά προς την κατεύθυνση του γλωσσικού θανάτου. Σε πολλές περιπτώσεις υπάρχει η επιβολή θανάτου από το εκάστοτε κράτος όπως ακριβώς συνέβη κατά την περίοδο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας όπου τα λατινικά ήταν η κύρια ομιλούμενη γλώσσα. Με τον ερχομό όμως της βυζαντινής αυτοκρατορίας λόγω πολιτικών αντικρούσεων υπήρξε επιβολή θανάτου της λατινικής και αντικατάστασή της με τα νέα ελληνικά. Ήταν μάλιστα τόσο αυστηρή η επιβολή που ξαναγράφτηκαν όλα τα δημόσια έγγραφα και οι πολίτες δεν εξυπηρετούνταν εάν χρησιμοποιούσαν τα λατινικά είτε προφορικά είτε μέσω γραπτών τους αιτημάτων.¹⁸

Σε αρκετές περιπτώσεις επίσης ο γλωσσικός θάνατος επέρχεται λόγω πολιτικών συμφερόντων. Διάφορες κυβερνήσεις της Αφρικής, στην προσπάθειά τους να δημιουργήσουν ένα ενιαίο έθνος, θεώρησαν τη γλωσσική ετερότητα ως απειλή και τάχθηκαν υπέρ μιας κοινής ομιλούμενης γλώσσας. Παράδειγμα επίσης αποτελεί ο πρώην Ισπανός δικτάτορας Φράνκο ο οποίος πέρασε δεκαετίες προσπαθώντας να εξαλείψει τις περιφερειακές γλώσσες του έθνους και ιδιαίτερα τα καταλανικά που τα πολέμησε πολύ αλλά σήμερα αυτή η γλώσσα εξακολουθεί να μιλιέται από ένα σημαντικό ποσοστό.

¹⁷ Lament for Eyak by Anna Nelson Harry, 1982. (Taken from a newspaper "Alaska today" by John W. Beret)

¹⁸ Πολλές φορές οι σύγχρονοι Έλληνες χρησιμοποιούν την ονομασία ρωμαίικα για να υποδηλώσουν την ελληνική γλώσσα με άλλα λόγια, γεγονός που μαρτυρά τη σύνδεση αυτή ιστορικά.

Η αποικιοκρατία είναι μια ακόμη αιτία θανάτου. Οι ιθαγενείς κάτοικοι της Τασμανίας κυνηγήθηκαν και εξορίστηκαν από το φυσικό τους περιβάλλον, ενώ κάποιες ινδιάνικες φυλές είχαν την ίδια μοίρα όταν αποικίσθηκε η Δύση. Περίπου το 1500 μ.Χ. ο γλωσσικός θάνατος προήλθε τυπικά από τη σταδιακή εγκατάλειψη μιας μητρικής γλώσσας υπέρ μιας *lingua franca*. Πολλές γλώσσες αμερικανών ιθαγενών αντικαταστάθηκαν από αγγλικά, γαλλικά και ισπανικά ως αποτέλεσμα του αποικισμού. Η γλωσσική αλλαγή κάνει δυνατά την εμφάνισή της εκεί όπου οι ίδιοι οι ομιλητές υιοθετούν τη γλώσσα της πλειοψηφίας. Οι ισπανόφωνοι και οι διάφοροι μετανάστες των ΗΠΑ είναι ένα παράδειγμα αυτής της διαδικασίας. Η πρώτη γενιά μεταναστών συνήθως γνωρίζει μόνο μία γλώσσα και μαθαίνει ελάχιστα την κυρίαρχη, η δεύτερη τείνει στη διγλωσσία και η τρίτη μαθαίνει μόνο την κυρίαρχη γλώσσα τόσο στο σπίτι όσο και στην κοινότητα. Σε μια αντίστοιχη περίπτωση βλέπουμε ότι η σταδιακή υιοθέτηση της κυρίαρχης γλώσσας γίνεται λόγω του ότι οι ομιλητές της δεν θεωρούν ότι η γλώσσα τους έχει κύρος ή οικονομική αξία.

Ακολουθώντας οι εμφύλιοι και οι διωγμοί είναι μια ακόμη βασική αιτία γλωσσικού θανάτου. Δεν είναι λίγα τα νησιά του Ειρηνικού και Ινδικού ωκεανού που λόγω των αποβάσεων και των μαχών κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, αντιμετώπισαν σοβαρή γλωσσική απειλή. Σοβαρό επίσης ρόλο παίζουν πάντα και οι φυσικές καταστροφές ή οι κλιματικές αλλαγές. Τον Ιούλιο του 1988 ένας ισχυρός σεισμός στην Παρוא της Νέας Γουϊνέας σκότωσε πάνω από 2.200 κατοίκους και εκτόπισε πάνω από 10.000 άτομα. Τα χωριά Sissano, Warupu, Arop και Malol,¹⁹ στα οποία είχε παρατηρηθεί από το Ινστιτούτο Γλωσσολογίας ότι μιλιόνταν τέσσερις διαφορετικές γλώσσες, καταστράφηκαν ολοσχερώς, εξαφανίζοντας έτσι ή θέτοντας σε σοβαρό κίνδυνο τις γλώσσες αυτές.

Ακόμη και η εξάπλωση ασθνεσιών είναι ικανή να διαδραματίσει σοβαρό ρόλο ως προς την εξαφάνιση μιας γλώσσας. Στη Μποτσουάνα, τη Ναμίμπια, τη Ζουαζιλάνδη και τη Ζιμπάμπουε, το ένα τέταρτο των γλωσσών του συνολικού πληθυσμού μεταξύ των ηλικιών 15 και 50 ετών βρίσκεται σε διαρκή κίνδυνο λόγω των ασθνεσιών που μαστίζουν τις περιοχές αυτές. Σε μια χώρα όπως η Νιγηρία, όπου υπάρχουν 470 γλώσσες, πολλές από τις οποίες ομιλούνται από πολύ μικρούς πληθυσμούς, το AIDS εκτός από αναρίθμητα ανθρώπινα θύματα προκαλεί και γλωσσικά.

¹⁹ L. Dengler, Jane Preuss (2003)

Η οικονομική καταστροφή μιας περιοχής ή ενός πληθυσμού οδηγείται με μαθηματική ακρίβεια στην αναζήτηση καλύτερων συνθηκών για λόγους επιβίωσης οπότε εγκαταλείπουν τη μητρική τους γλώσσα πετώντας ταυτόχρονα έτσι από πάνω τους την ταμπέλα ενός “κατώτερου επιπέδου”. Κάτι αντίστοιχο συνέβη και στην περιοχή Sutherland της βορειοανατολικής Σκωτίας που αναφέρθηκε πιο πάνω στα πλαίσια της μελέτης της Nancy Dorian²⁰.

Ένα ακόμη σοβαρό αίτιο γλωσσικού θανάτου είναι και η απουσία διαγενεακής μεταβίβασης από τους γονείς στα παιδιά. Για παράδειγμα κάποιες γλώσσες στην Ινδονησία, έχουν δεκάδες χιλιάδες ομιλητές, αλλά θεωρούνται επαπειλούμενες επειδή δεν μεταλαμπαδεύονται στις νεότερες γενιές και οι ομιλητές στρέφονται στη χρήση της εθνικής γλώσσας (π.χ. Ινδονησιακά) αντί των τοπικών γλωσσών.

Συνεχίζοντας, μια ακόμη αιτία αποτελεί και η πολιτισμική αφομοίωση από ισχυρότερο πολιτισμό με αυξημένο γόητρο. Εδώ μιλάμε για γλωσσική συρρίκνωση λόγω του περιορισμού χρήσης και των απωλειών που υφίσταται σταδιακά μια γλώσσα ως αποτέλεσμα της επαφής της με άλλες γλώσσες ή διαλέκτους. Σε μια τέτοια περίπτωση η κοινωνικά ασθενέστερη γλώσσα ωθείται από τη γλώσσα με την ισχυρότερη συμβολική κυριαρχία σε βαθμιαία εξασθένηση και πιθανή τελική εξαφάνιση. Κάτι τέτοιο συμβαίνει και τα τελευταία πενήντα χρόνια με την προώθηση των αγγλικών σε όλα τα επίπεδα ακόμη και σε ψηφιακό.

Ο γλωσσικός θάνατος βρίσκει πρόσφορο έδαφος και σε περιπτώσεις που η εκάστοτε πληθυσμιακή ομάδα που τυγχάνει να μιλάει μία συγκεκριμένη γλώσσα, δεν έχει κρατική υπόσταση. Για παράδειγμα οι Βλάχοι οι οποίοι μιλάνε μία δική τους γλώσσα, απόγονο της βαλκανικής λατινικής που έφεραν οι Ρωμαίοι κατακτητές, δεν κατάφεραν ποτέ να αποκτήσουν δικό τους ανεξάρτητο κράτος και εκτιμάται πως αυτό έπαιξε σημαντικό ρόλο στη μοίρα της γλώσσας τους που σήμερα κινδυνεύει με αφανισμό. Στον αντίποδα, η δημιουργία ενός σταθερού και ενιαίου κράτους οδηγεί συχνά σε διαλεκτικό κατακερματισμό. Ο ελληνισμός της Μ. Ασίας αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την πατρίδα του και όταν ήρθε στην Ελλάδα, χάθηκαν σταδιακά οι διαλεκτικές ποικιλίες που χρησιμοποιούσε, με μοναδική εξαίρεση την ποντιακή που επιβιώνει κάπως ακόμα και σήμερα σε μετέπειτα γενιές ποντίων. Το σχεδόν ανύπαρκτο ενδιαφέρον του νεοελληνικού κράτους στο μεγαλύτερο διάστημα ύπαρξής

²⁰ Dorian, N. C. (Ed.). (1992).

του, ως προς την διαλεκτική εισαγωγή στην εκπαίδευση έχει ως αποτέλεσμα τον βαθμιαίο αφανισμό τους.

Επίσης υπάρχει πάντα και η γλωσσική φθορά λόγω δανεισμού από άλλες γλώσσες κάτι το οποίο αποτελεί συχνό φαινόμενο μεταξύ των γλωσσών. Η ελληνική μάλλον αποτελεί εξαίρεση εδώ καθώς, αν και έχει υιοθετήσει κατά καιρούς λέξεις απ'όλες τις γλώσσες του γύρω κόσμου (περσικά, φοινικικά, εβραϊκά, λατινικά, σλάβικα, αρβανίτικα, ιταλικά, τουρκικά, αραβικά, γαλλικά, αγγλικά, γερμανικά...), όλες αυτές τις δανεικές λέξεις η γλώσσα μας τις αφομοίωσε, της εξελλήνισε, τόσο που σήμερα δύσκολα θα πίστευε κανείς πως ο 'παράδεισος' είναι περσικός, η 'περιστερά' σημιτική, ο 'σατανάς' εβραϊκός, η 'κούνια' λατινική. Όλες αυτές οι προσθήκες αλλοίωσαν ναί μεν ως ένα σημείο την ελληνική γλώσσα αλλά δεν την έφθειραν, απλά την εμπλούτισαν λεξιλογικά και εκφραστικά.

Αστικοποίηση και παγκοσμιοποίηση είναι δύο ακόμη αιτίες όταν οι γλώσσες κινδυνεύουν. Όπως σημειώνει ο Crystal, οι αρνητικές στάσεις δημιουργούνται από έναν κυρίαρχο πολιτισμό, του οποίου τα μέλη στιγματίζουν τους ομιλητές μιας άλλης γλώσσας με όρους όπως 'ανόητοι', 'νωθροί', 'βάρβαροι' και χαρακτηρίζοντας την γλώσσα τους ως 'οπισθοδρομική', 'ανεπαρκής', 'παραμορφωμένη' ή ακόμα και 'δημιούργημα του διαβόλου', όπως στην περίπτωση κάποιων ιεραποστόλων.²¹ Αυτές οι αντιλήψεις ενισχύονται με την εισαγωγή πρακτικών που τιμωρούν τη χρήση της τοπικής γλώσσας, όπως για παράδειγμα στην Ουαλία, κατά τον 19ο αιώνα, όπου υπήρχε το 'Welsh not', ένα κομμάτι ξύλου με χαραγμένα τα γράμματα 'WN', το οποίο περνούσαν στο λαιμό μαθητή που μιλούσε ουαλικά. Αυτό το κομμάτι ξύλου περνούσε από μαθητή σε μαθητή κατά τη διάρκεια του μαθήματος και στο τέλος της ημέρας όποιος το είχε έπρεπε να τιμωρηθεί.

Μια τελευταία αιτία αλλά πολύ σημαντική είναι η απουσία γραπτού λόγου μιας γλώσσας. Όπως αντιλαμβανόμαστε, το να υπάρχει μια γλώσσα μόνο σε προφορικό επίπεδο είναι σαν ζωντανή νεκρή με ημερομηνία προκαθορισμένης λήξης. Ότι πληροφορίες έχουμε από αρχαίες ομιλούμενες γλώσσες αλλά και πολιτισμούς το έχουμε ανακτήσει από χειρόγραφες πλάκες και έγγραφα που άντεξαν στο πέρασμα του χρόνου οπότε είναι πολύ σημαντικός παράγοντας το να υπάρχει έγγραφο υλικό της εκάστοτε γλώσσας.

²¹ Crystal, D. 2000

2.4 Επίπεδα κινδύνου εξαφάνισης μιας γλώσσας

Πέρα από τις αιτίες που οδηγούν μια γλώσσα στο θάνατο άλλοτε πιο γρήγορα και άλλοτε βαθμιαία, οφείλουμε να θίξουμε και το κατά πόσο μια γλώσσα είναι ασφαλής ή κινδυνεύει μέσα από διάφορα στάδια. Το 2002 η UNESCO ζήτησε από μια ομάδα ερευνητών να δημιουργήσουν ένα πλαίσιο κατάταξης σχετικά με τις δυνατότητες επιβίωσης των διαφόρων γλωσσών. Το πλαίσιο αυτό απαριθμούσε διάφορα επίπεδα κινδύνου εξαφάνισης μιας γλώσσας. Ξεκινούσε με το επίπεδο ‘‘ασφαλής’’²² κατά το οποίο όλες οι γενιές χρησιμοποιούν τη γλώσσα σε όλα ή σχεδόν σε όλα τα πλαίσια, υπάρχει μια συνεχής μεταλαμπάδευση της γλώσσας από γενιά σε γενιά, εντοπίζεται μια ευρεία βάση ομιλητών συγκριτικά με άλλες που ομιλούνται στην ίδια περιοχή και συνήθως σε αυτό το επίπεδο συναντάμε τη γλώσσα της κυβέρνησης, της εκπαίδευσης και του εμπορίου με το κύρος που αυτές συνεπάγονται.

Έπειτα ακολουθεί το επίπεδο ‘‘ευπαθής/ευάλωτη σε κίνδυνο’’ όπου δεν παρατηρείται κάποια συρρίκνωση της βάσης των ομιλητών απλά η γλώσσα στερείται κάποιων χαρακτηριστικών μιας ασφαλούς γλώσσας. Περιορισμένα επικοινωνιακά πλαίσια εντοπίζονται καθώς μπορεί για παράδειγμα τα περισσότερα παιδιά να μιλούν τη γλώσσα αλλά η χρήση της περιορίζεται σε συγκεκριμένα πλαίσια όπως το σπίτι.

‘‘Ρητά απειλούμενη ή υπό εξαφάνιση’’ είναι το επόμενο επίπεδο στο οποίο παρατηρείται μια αυξημένη μετατόπιση προς μια άλλη γλώσσα που θεωρείται κυρίαρχη ή πιο ισχυρή, τα παιδιά δεν μαθαίνουν πλέον τη μητρική τους γλώσσα αλλά μια *lingua franca*,²³ επομένως υπάρχει ελαχιστοποίηση της βάσης των ομιλητών αλλά και αριθμητική μείωση των πλαισίων επικοινωνίας. Σύμφωνα με τον Bourdieu, «η γλωσσική συρρίκνωση αποτελεί ένα βαθιά κοινωνικό-πολιτικό φαινόμενο και αυτό γιατί ιστορικά συνιστά τη διαδοχή μιας ισότιμης και δημοκρατικής συνύπαρξης γλωσσών από μια κοινωνικά διαστρωματωμένη συνύπαρξη, όπου η γλώσσα με την ισχυρότερη συμβολική κυριαρχία ωθεί την κοινωνικά ασθενέστερη σε βαθμιαία εξασθένηση και πιθανή τελική εξαφάνιση».²⁴

²² Grenoble, L., & Whaley, L. (2005).

²³ *Lingua Franca* αποκαλείται η γλώσσα εκείνη που χρησιμοποιείται για την επικοινωνία πολλών ατόμων με διαφορετικές μητρικές γλώσσες, λόγω του γεγονότος ότι είναι εκτενώς διαδεδομένη και ευρέως κατανοητή. Στη διπλωματία για παράδειγμα χρησιμοποιείται σήμερα η αγγλική γλώσσα ως τέτοια.

²⁴ Bourdieu, P. 1991

Ακολουθεί το επίπεδο “σοβαρά απειλούμενη/ετοιμοθάνατη” κατά το οποίο φαίνεται ότι η γλώσσα δεν μεταβιβάζεται πια στα παιδιά, επομένως η βάση των ενεργών ομιλητών συρρικνώνεται συστηματικά. Ενώ οι πιο ηλικιωμένοι μιλούν καθημερινά τη γλώσσα και οι νεότεροι την αντιλαμβάνονται, εντούτοις οι τελευταίοι δεν μιλάνε στα παιδιά τους σ’ αυτή τη γλώσσα, ούτε τους τη μαθαίνουν.

Στο επόμενο επίπεδο συναντάμε την “κρίσιμα απειλούμενη/εξαφανισμένη” σύμφωνα με το οποίο όσοι μιλούν τη γλώσσα είναι αρκετά ηλικιωμένοι και πολλές φορές δεν έχουν με ποιον να μιλήσουν ή απλά κανείς δεν ενδιαφέρεται να ακούσει μια γλώσσα με λιγότερη δύναμη, με αποτέλεσμα να παραμένουν αισθητά πολύ λίγοι ομιλητές και η γλώσσα βαθμιαία να χάνεται. Στο τελευταίο επίπεδο κινδύνου έχουμε την “εξαφανισμένη” πλέον γλώσσα όπου δεν υπάρχει πλέον κανείς που να μιλά τη συγκεκριμένη γλώσσα, υπάρχει δηλαδή πλήρης απουσία ομιλητών.

2.5 Στοιχεία περί απειλούμενων γλωσσών

Οι γλώσσες που εμπλέκονται σε διαδικασία γλωσσικού θανάτου εντάσσονται στην κατηγορία των απειλούμενων γλωσσών (endangered languages). Σύμφωνα με την Ethnologue, μια διαδικτυακή πλατφόρμα του SIL International,²⁵ υπάρχουν περίπου 7.097 διαφορετικές γλώσσες στον πλανήτη μας. Οι περισσότερες από αυτές είναι γλώσσες που μιλιούνται από ένα μικρό ποσοστό ανθρώπων και γλώσσες που δεν διαθέτουν καν λεξιλόγιο οπότε λογικό είναι να διατρέχουν σοβαρό κίνδυνο εξαφάνισης. Μια εκτίμηση που δημοσιεύθηκε το 2004 πρεσβεύει ότι περίπου το 90% των επί του παρόντος ομιλούμενων ζωντανών γλωσσών θα έχουν εξαφανιστεί έως το 2050.²⁶ Κάθε χρόνο χάνονται περίπου 25 μητρικές γλώσσες. Αυτό με έναν πρόχειρο υπολογισμό ισοδυναμεί με την απώλεια 250 γλωσσών σε μια δεκαετία. Από τις 7.000 γλώσσες που μιλιούνται σήμερα ενδεικτικά στον κόσμο, το 97% των ανθρώπων μιλάει περίπου το 4% των γλωσσών παγκοσμίως και αντίστροφα, το 96% περίπου όλων των γλωσσών ομιλείται από το 3% των ανθρώπων. Από όλες αυτές τις γλώσσες

²⁵ Γλωσσολογική οργάνωση που μελετά λιγότερο γνωστές γλώσσες κυρίως για να εκδίδει βιβλία με κείμενα σε γηγενείς γλώσσες

²⁶ Ethnologue. Languages of the world

μόλις το 3% είναι ευρωπαϊκές.²⁷ Στην καρδιά της Ευρώπης ομιλούνται πολλές γλώσσες. Από αυτές, οι 23 είναι επίσημα αναγνωρισμένες και χρησιμοποιούνται ως γλώσσες εργασιακού τομέα. Υπάρχουν περισσότερες από 60 γηγενείς περιφερειακές και μειονοτικές γλώσσες και από αυτές μόλις οι παρακάτω έξι έχουν αναγνωριστεί ως ημιεπίσημες (ουαλική, βασκική, καταλανική, σκωτσέζικη, γαλικιανή, γαελική). Οι υπόλοιπες γλώσσες δεν είναι επίσημα αναγνωρισμένες από την ΕΕ. Η ΕΕ έχει δεσμευτεί για τη διαφύλαξη της γλωσσικής πολυμορφίας και την προώθηση της εκμάθησης γλωσσών σε όλα τα κράτη μέλη αν και δεν μπορεί να ασκήσει μεγάλη επιρροή στον τομέα αυτό καθώς η εκπαιδευτική και γλωσσική πολιτική αποφασίζεται από το εκάστοτε κράτος μέλος.²⁸

Σύμφωνα με την UNESCO, έχουν εντοπιστεί εννέα βασικά κριτήρια τα οποία φαίνεται πως είναι ικανά να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στην διατήρηση ή στην απειλή μιας γλώσσας με εξαφάνιση. Συνοπτικά τα βλέπουμε παρακάτω.

1) Μεταβίβαση από γενιά σε γενιά
2) Αριθμός ομιλητών/τριών
3) Αναλογία ομιλητών/τριών με τον υπόλοιπο πληθυσμό
4) Τάσεις στα υπάρχοντα γλωσσικά πεδία
5) Παρουσία σε νέα πεδία και ΜΜΕ
6) Υλικό για γλωσσική εκπαίδευση και γραμματισμό
7) Κυβερνητικές και θεσμικές στάσεις και πρακτικές
8) Στάσεις των μελών της κοινότητας απέναντι στη γλώσσα τους
9) Η ποσότητα και η ποιότητα της καταγραφής της γλώσσας

²⁷ Bernard (1996)

²⁸ Meirion Prys Jones, (2013). ΓΛΩΣΣΕΣ ΠΟΥ ΑΠΕΙΛΟΥΝΤΑΙ ΜΕ ΕΞΑΦΑΝΙΣΗ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΛΥΜΟΡΦΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ.

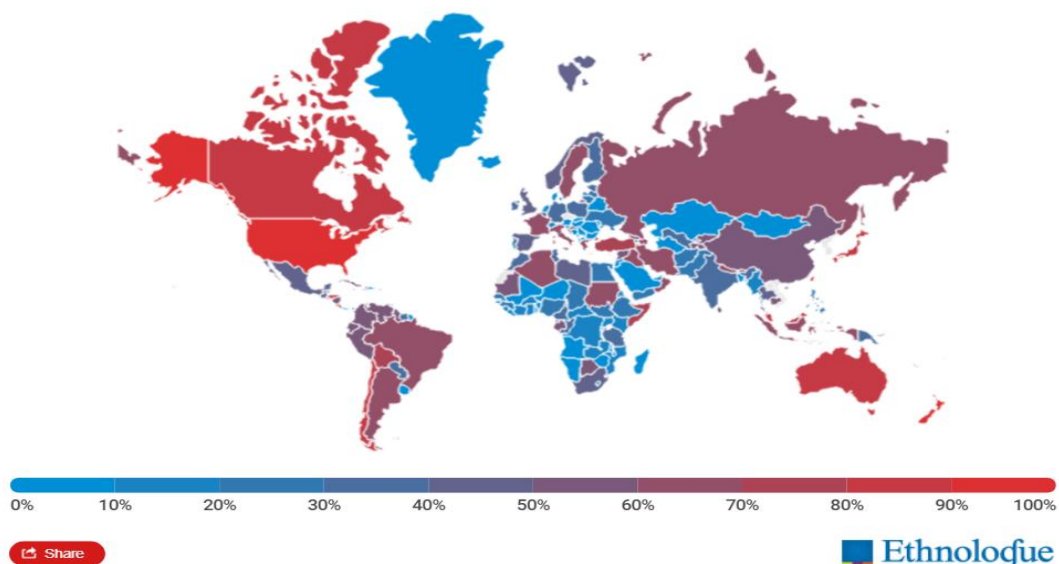
Σήμερα κινδυνεύουν 3.018 γλώσσες σε όλο τον πλανήτη. Παρακάτω στο χάρτη απεικονίζονται οι σημερινές γνωστές απειλούμενες γλώσσες, καθεμία από τις οποίες αντιπροσωπεύεται ως κόκκινη κουκκίδα στην κύρια χώρα της.²⁹

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
ΑΠΕΙΛΟΥΜΕΝΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

30

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΩΝ ΑΥΤΟΧΘΩΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ ΠΟΥ ΚΙΝΔΥΝΕΥΟΥΝ ΣΕ ΚΑΘΕ ΧΩΡΑ
2021

31

²⁹ Αν επισκεφθείτε τον ιστότοπο μπορείτε να πατήσετε πάνω στις καρφίτσες και να δείτε και ποιο είναι το ακριβές όνομα της κάθε απειλούμενης γλώσσας.

³⁰ Πηγή: <https://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages-endangered>

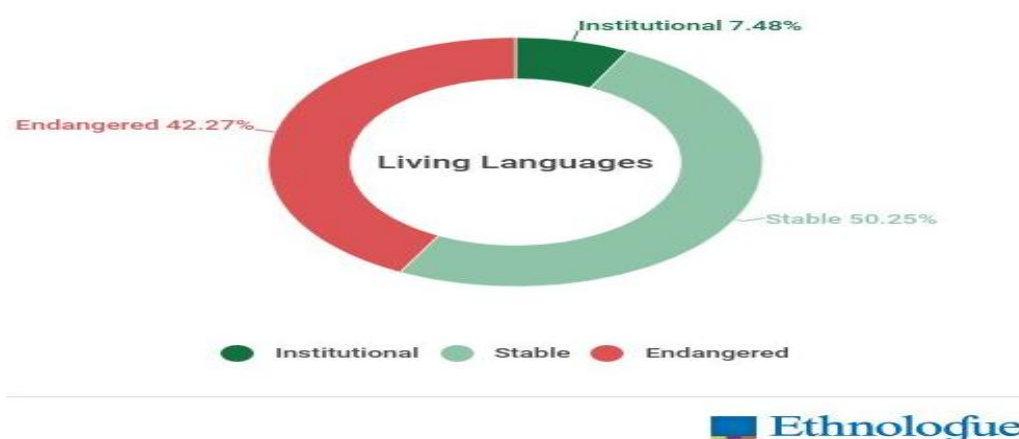
³¹ Όπως παραπάνω.

Ενώ περίπου το 42% των γλωσσών απειλούνται με βάση το εργαλείο μέτρησης EGIDS,³² υπάρχουν γλώσσες που θεωρούνται σταθερές. Μια τέτοια γλώσσα εντοπίζεται όταν όλα τα παιδιά της κοινότητας συνεχίζουν να μαθαίνουν και να χρησιμοποιούν τη γλώσσα για τις καθημερινές τους ανάγκες. Εάν αλλάξει αυτή η κατάσταση, οι σταθερές γλώσσες διατρέχουν κίνδυνο να μειωθούν, μέχρι και να κινδυνεύσουν σοβαρά. Υπάρχουν όμως και οι θεσμικές γλώσσες οι οποίες διατρέχουν λιγότερο κίνδυνο καθώς έχουν υιοθετηθεί από κυβερνήσεις, σχολεία, μέσα μαζικής ενημέρωσης και πολλά άλλα. Πολλές μάλιστα χρησιμοποιούνται ως δευτερές γλώσσες.

Σύμφωνα με τον Krauss (1992), καμία γλώσσα με λιγότερους από 10.000 ομιλητές δεν είναι ασφαλής. Η καταλανική γλώσσα τη διετία 2003-2004 μετρούσε 9.000.000 ομιλητές. Σήμερα μόλις το 36% του συνολικού πληθυσμού χρησιμοποιεί τα καταλανικά ενώ το 46% τα ισπανικά. Θα μπορούσαμε ίσως να πούμε ότι απειλείται με το πέρασμα του χρόνου και ο κύριος λόγος είναι η μετατόπιση των ομιλητών προς την επίσημη γλώσσα, τη γλώσσα με την περισσότερη δύναμη και αίγλη. Σε μια αντίθετη περίπτωση το 1979 η γροιλανδική κυβέρνηση ανακηρύσσει τα δυτικά γροιλανδικά ως επίσημη γλώσσα, γεγονός που σήμαινε την αύξηση των ομιλητών της και τη θετική τους στάση απέναντι στη συγκεκριμένη γλώσσα. Έως τώρα είναι η μοναδική αρκτική ιθαγενής γλώσσα που κατόρθωσε κάτι τέτοιο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΕΙΔΗ ΖΩΝΤΑΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ

³² Το EGIDS είναι μια πολυδιάστατη κλίμακα που επικεντρώνεται σε διαφορετικές πτυχές της ζωτικότητας μιας γλώσσας σε διαφορετικά επίπεδα.

³³ Πηγή: <https://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages-endangered>

2.6 Η περίπτωση της ελληνικής γλώσσας και των διαλέκτων της

«Τη γλώσσα μου έδωσαν ελληνική· το σπίτι φτωχικό στις αμμουδιές του Ομήρου. Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου στις αμμουδιές του Ομήρου...»³⁴ είπε κάποτε ο Οδυσσέας Ελύτης συγκρίνοντας δύο ανόμοιες φαινομενικά έννοιες των λέξεων γλώσσα-σπίτι, θέλοντας να προβάλλει διακριτικά την αξία και υπεροχή της γλώσσας ως εξισορροπητικού αντισταθμίσματος στην έννοια ‘σπίτι’. Η γλώσσα του Ομήρου, σε αντίθεση με το σπίτι –«φτωχικό», σηκώνει στους ώμους της το βάρος της ιστορίας και της αξίας της –«ελληνική».

Η γλώσσα είναι στη φύση μας, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης ύπαρξης από τις απαρχές της. Θεωρείται πολιτισμική αξία όχι λόγω του ότι χρησιμοποιείται ως μέσο επικοινωνίας αλλά κυρίως επειδή αποτελεί το μέσο χωρίς το οποίο δεν θα ήταν δυνατή η σύνθεση σημαντικών κειμένων. Τα κείμενα αυτά μπορεί να είναι θρησκευτικού περιεχομένου, φιλοσοφικά, λογοτεχνικά, ποιητικά· κείμενα μέσα από τα οποία αυτοπροσδιορίζεται μια συγκεκριμένη κοινωνία.

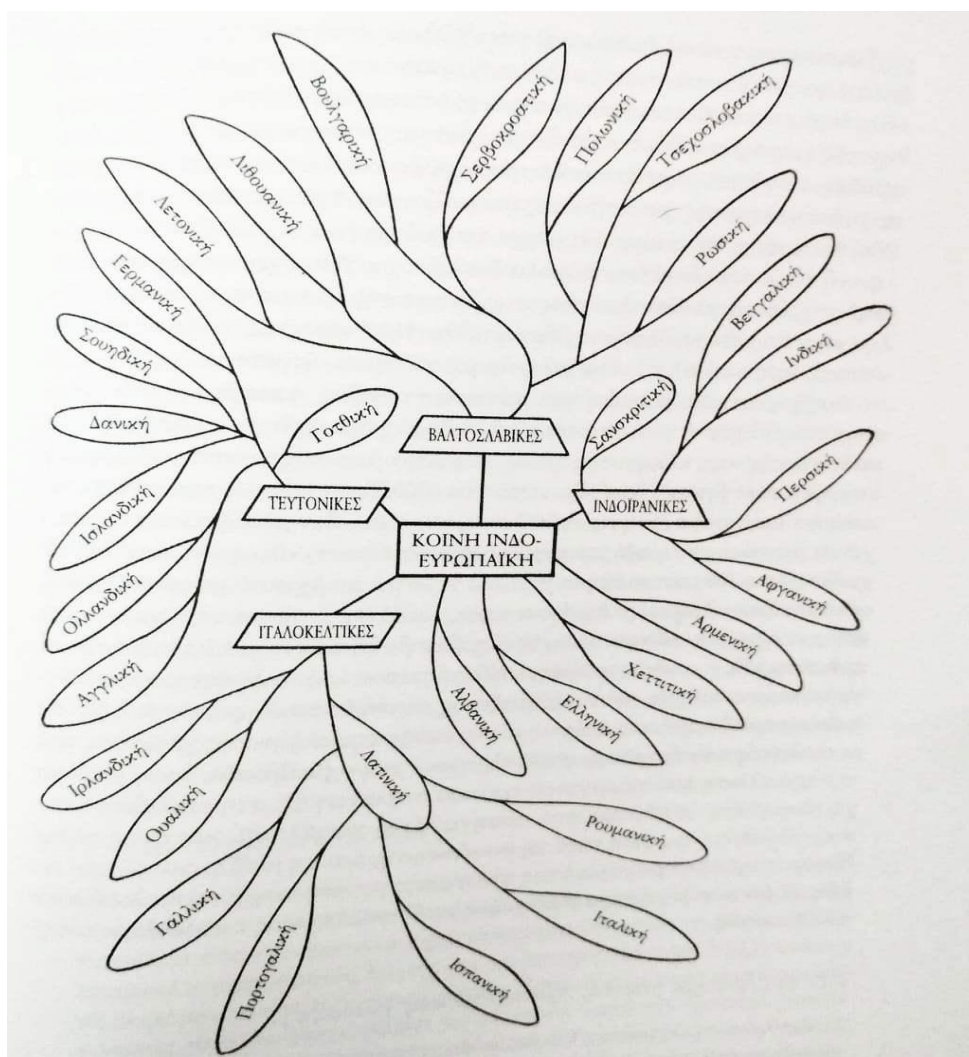
Η γέννηση της ελληνικής γλώσσας δεν επήλθε με τα αρχικά κείμενά της. Υπήρχε πολύ πιο πριν από τις πρώτες γραπτές της ενδείξεις. Δεν μπορούμε να ξέρουμε όμως πότε ακριβώς εισήλθε στην ιστορία ως ξεχωριστή γλώσσα. Αυτό που είναι γνωστό σε εμάς ωστόσο είναι ότι ανήκει σε μια μεγάλη και μια πολύ παλιά γλωσσική οικογένεια. Μια οικογένεια γλωσσών δηλαδή με κοινή καταγωγή. Για παράδειγμα μπορούμε εύκολα να αντιληφθούμε τις ομοιότητες αν συγκρίνουμε την αρχαία ελληνική λέξη πατήρ με την αντίστοιχή της στα λατινικά η οποία είναι pater και την αρχαία ινδική που ονομάζεται pitar.

Υπάρχουν αμέτρητα τέτοια παραδείγματα τα οποία δείχνουν ότι διαφορετικές γλώσσες γεννήθηκαν από τον ίδιο πρόγονο, την ίδια γλώσσα και αποτελούν μια γλωσσική οικογένεια. Αυτή λοιπόν δεν είναι άλλη από τη γνωστή ινδοευρωπαϊκή οικογένεια η οποία όπως φανερώνει και το όνομά της, περιλαμβάνει γλώσσες της Ευρώπης αλλά και της Ινδίας. Αυτή φυσικά δεν είναι και η μόνη γλωσσική οικογένεια. Υπάρχει και η ουραλική, η αλταϊκή, η καυκασιανή και άλλες.

³⁴ Οδυσσέας Ελύτης. [1959] 2011. *ΤΟ ΑΞΙΟΝ ΕΣΤΙ*.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ

35

Η ελληνική γλώσσα απαριθμεί 3.500 χρόνια γραπτής παράδοσης και 500 παραπάνω σε επίπεδο προφορικής παράδοσης και εξακολουθεί να υπάρχει όχι μόνο στην χώρα μας αλλά έχει καταφέρει με το αλφάβητό της, το λεξιλόγιο, το συντακτικό και τα λογοτεχνικά της είδη, να είναι παρούσα σε όλες τις γλώσσες. Όπως βέβαια είναι φυσικό μέσα από το διάβα της σ' αυτούς τους 40 αιώνες, δεν παρέμεινε ίδια στο χρόνο και έχει υποστεί διαφοροποιήσεις κοινωνικού τύπου, πολιτισμικού, γεωγραφικού και άλλων ποικίλων όχι όμως σε τόσο μεγάλο κρίσιμο βαθμό ώστε να αλλοιωθεί η δομική της ταυτότητα. Πέρασε από σημαντικούς σταθμούς στη μακραίωνη πορεία της η ελληνική γλώσσα, τους οποίους θα δούμε παρακάτω καθώς επίσης και το σημαντικό κομμάτι των διαλέκτων στο εσωτερικό της.

³⁵ Α. Φ. Χριστίδης, Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας, σελ.87, Εκδόσεις ΙΝΣ

Η μυκηναϊκή γλώσσα (15^{ος}-13^{ος} αι. π.Χ.) και ο πολιτισμός αυτός ο προηγμένος γεννήθηκε μέσα σε πλαίσιο ελληνικό με ισχυρές επιδράσεις της μινωικής Κρήτης η οποία χρησιμοποιούσε δυο συστήματα γραφής, την ιερογλυφική και τη Γραμμική Α. Το 1952 οι Michael Ventris και John Chadwick³⁶ αποδεικνύουν ότι ο μυκηναϊκός κόσμος ήταν ελληνικός και η δε γλώσσα τους μέσα από πινακίδες της που ήρθαν στο φως απεικονίζει την αρχαιότερη μορφή της ελληνικής γλώσσας. Ήταν πιο εξελιγμένη της Γραμμικής Α, γραμμένη σε συλλαβικό σύστημα και ήταν μια επίσημη γλώσσα, πιθανώς μη ομιλούμενη, καθώς προοριζόταν για διοικητική χρήση στο λογιστήριο του μυκηναϊκού ανακτόρου.³⁷

Η αρχαία ελληνική (8^{ος}-3^{ος} αι. π.Χ.) η πρώτη απλή αλλά μεγαλοφυής αλφαβητική γραφή η οποία προήλθε μέσα από τις εμπορικές σχέσεις των Ελλήνων με τους Φοίνικες, αφού αναδιαμορφώθηκε το βορειοσημιτικό συμφωνογραφικό αλφάβητο και επινοήθηκε η δήλωση των φωνηέντων. Εμφανίζεται μεγάλος αριθμός αλφαβήτων (Κρήτης, Μήλου, Θήρας) με πληρέστερο αυτό της Μιλήτου που διέθετε 24 γράμματα και εισήχθη επισήμως το 403 π.Χ στην Αθήνα το οποίο χρησιμοποιούμε ακόμη και σήμερα.³⁸

Το γεγονός που ευνόησε τη διαμόρφωση διαλέκτων και τη διάσπασή τους ήταν ο χωρισμός των Ελλήνων σε πολλές πόλεις κράτη (τέλος του 8^{ου} αι π.Χ.) με συνέπεια τον πολιτικό διχασμό, αλλά και η συνολική διάπλαση της χώρας που λειτουργούσε ως τροχοπέδη στην ευρύτερη επικοινωνία. Παρά το ότι η αρχαία ελληνική γλώσσα διέφερε στην προφορά ορισμένων φθόγγων από μέρος σε μέρος, στην συντακτική δομή, στη γραμματική και στη σημασία των λέξεων,³⁹ εντούτοις αυτά δεν ήταν αρκετά να διασπάσουν τη γλώσσα και αυτό που λειτούργησε ενισχυτικά ήταν η ενότητα των Ελλήνων και η κοινή συνείδηση ως προς τον πολιτισμό, τη γλώσσα και τις ρίζες τους παρά τους ανταγωνισμούς μεταξύ των πόλεων. Οι εκάστοτε επιγραφές αποτελούν ηχηρές πηγές της αρχαίας διαλεκτολογίας διότι αποκαλύπτουν τη γλωσσική πραγματικότητα μιας χρονικής περιόδου, το τοπικό δηλαδή ιδίωμα, χωρίς ωστόσο να είναι γνωστή σε σαφή πλαίσια η λαϊκή γλώσσα.⁴⁰

Καθοριστική διάλεκτος της αρχαίας ελληνικής υπήρξε η λογοτεχνική διάλεκτος. Στην ιστορία της λογοτεχνίας, ασυνήθιστο φαινόμενο αποτελεί με την

³⁶ Γλωσσολόγοι που κατάφεραν να αποκρυπτογραφήσουν τη γραμμική Β.

³⁷ F. R. Adrados, *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, σελ.100, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα

³⁸ Γ. Μαγουλάς. *Η ελληνική γλώσσα*, Ελλάς, τόμ. Α', σελ. 70, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος

³⁹ ΕΑΠ, *Εισαγωγή στον Ελληνικό Πολιτισμό*, τόμ. Α', σελ. 270

⁴⁰ Γ. Μαγουλάς. *Η ελληνική γλώσσα*, Ελλάς, τόμ. Α', σελ. 71, 71, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος

πάροδο του χρόνου η σύνδεση του εκάστοτε λογοτεχνικού είδους με τη διάλεκτο που είχε αρχικά διαμορφωθεί και που συχνά δεν είχε να κάνει με τη μητρική γλώσσα του λογοτέχνη. Το αποτύπωμα της ομηρικής διαλέκτου υπήρξε πολύ έντονο και πολύτιμο για τη μελέτη της αρχαίας γλώσσας.⁴¹ Η λογοτεχνική γλώσσα θα πρέπει να επισημανθεί πως ήταν μια γλώσσα τεχνικού χαρακτήρα, με ιδιαίτερο λεξιλόγιο και ασυνήθιστες λέξεις, κάτι που σατίριζε ιδιαίτερος ο Αριστοφάνης στα σωζόμενα έργα του.⁴²

Η Ομηρική διάλεκτος πήρε την οριστική της μορφή τον 8^ο αιώνα π.Χ μέσω της γραφής του Ομήρου. Τη βάση του λεξιλογίου της αποτελεί η ιωνική διάλεκτος, έχει όμως και αιολικές μορφές, δωρισμούς, λέξεις της αρκαδοκυπριακής και αττικούς τύπους που εισήχθησαν στο ομηρικό κείμενο τον 6^ο αιώνα π.Χ στην Αττική.⁴³ Η ύπαρξη του Ομήρου και ο ιωνικός χαρακτήρας της γλώσσας ήταν πολύ σημαντικά για την εξέλιξη του ελληνικού έπους καθώς άνοιξαν το δρόμο στην μεταγενέστερη διάδοση της αττικής διαλέκτου και στην αύξηση του κύρους της αλλά και της κατανόησής της σε όλη την Ελλάδα.

Από τον 5^ο αιώνα π.Χ μέσα στη συνύπαρξη των διαφόρων αρχαίων διαλέκτων θα ξεχωρίσει η αττική διάλεκτος και θα της δοθεί ιδιαίτερη αίγλη και αναγνώριση.⁴⁴ Η Αθήνα υπήρξε η σημαντικότερη πόλη-κράτος της αρχαιότητας η οποία κατάφερε να κυριαρχήσει εμπορικά, οικονομικά και πνευματικά με την εδραίωση της δημοκρατίας, την απελευθέρωση από τη σπαρτιατική επίδραση και τη σύναψη της Αθηναϊκής συμμαχίας.⁴⁵ Οι ρήτορες και οι σοφιστές συνέβαλλαν στην ανάπτυξη προφορικού λόγου της λογοτεχνίας με διαλογικό ύφος με αποτέλεσμα τα ίχνη του να είναι εμφανή στη μεταγενέστερη γραπτή λογοτεχνία: στη ρητορική, την ιστοριογραφία, στους σωκρατικούς λόγους αλλά και στο θέατρο.⁴⁶ Όλο αυτό εξελίχθηκε δημιουργώντας έναν πεζό λόγο και μια γλώσσα ανοιχτή, διευρυμένη και με ευελιξία που βοηθούσε τον κοινό άνθρωπο να τη χρησιμοποιήσει με ευκολία.

⁴¹ Γ. Μαγουλάς. *Η ελληνική γλώσσα*, Ελλάς, τόμ. Α', σελ. 79, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος

⁴² Γ. Κατσιμαλής. *Η ελληνική γλώσσα*, Ελλάς, τόμ. Α', σελ. 48, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος

⁴³ *Η ελληνική γλώσσα*, Ελλάς, τόμ. Α', σελ. 363, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος

⁴⁴ Α. Φ. Χριστίδης, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας*, σελ. 158, Εκδόσεις ΙΝΣ

⁴⁵ F. R. Adrados, *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, σελ. 252, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα

⁴⁶ F. R. Adrados, *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, σελ. 261,262, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα

Πηγή: <https://www.ipaidia.gr>

Η αττική διάλεκτος καθιερώνεται ως επίσημη γλώσσα του μακεδονικού κράτους και έτσι έχουμε για πρώτη φορά τη γέννηση μιας κοινής ελληνικής γλώσσας η οποία με το κύρος και το γόητρο του Μεγάλου Αλεξάνδρου καταφέρνει να εξαπλωθεί στα πέρατα του τότε γνωστού κόσμου.⁴⁷ Η Κοινή διάλεκτος είναι βασικά η αττική με ενσωματωμένα ιωνικά στοιχεία. Εκτός από τις επιγραφές, τη συναντάμε σε επιστολές ή παπύρους και οι χώροι που χρησιμοποιείται εκτός από τη διοίκηση, είναι αυτοί της διπλωματίας, των εμπορικών και οικονομικών συναλλαγών, της λογοτεχνίας, των επιστημών και της καθημερινής επικοινωνίας.⁴⁸ Ο Χριστιανισμός, θα υιοθετήσει την ελληνιστική Κοινή ως γλώσσα μετάδοσης της διδασκαλίας του, προφορικής και γραπτής, γεγονός που θα ενισχύσει περισσότερο την εδραίωσή της. Οι αλλαγές που θα επέλθουν τότε, έχουν να κάνουν με τη φωνολογία, τη μορφολογία, το συντακτικό και το λεξιλόγιο συνυπάρχοντας με τον εμπλουτισμό νέων λέξεων είτε μέσω δανεισμού είτε με την προσθήκη νέων σημασιών σε αρχαίες λέξεις.⁴⁹

Στην αρχή των χριστιανικών χρόνων παρατηρείται μια προσπάθεια μίμησης των αρχαίων από τους Έλληνες που επιδιώκουν την αναβάθμιση του πολιτιστικού τους επιπέδου και προσβλέπουν στην απόκτηση δικής τους ταυτότητας, γνωρίζοντας την πολιτική του ανωτερότητα και την αξία τους ως έθνος. Όλο αυτό το εγχείρημα ονομάστηκε κίνημα του Αττικισμού και το ασπάστηκαν μεγάλοι εκπρόσωποι του χριστιανισμού όπως ο Βασίλειος, ο Γρηγόριος και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος.

Η βυζαντινή περίοδος της ελληνικής γλώσσας από τον 5^ο-11^ο αιώνα απηχεί πολιτιστικά τη ζωή και τη δράση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας με όλη την ισχύ, την πνευματική ανάπτυξη και την περιπετειώδη πορεία της. Η ιστορία της ελληνικής γλώσσας γίνεται τώρα διπλή διότι έχουμε από τη μια τη γραπτή κοινή του μεσαίωνα

⁴⁷ Α. Φ. Χριστίδης, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας*, σελ. 175, Εκδόσεις ΙΝΣ

⁴⁸ ΕΑΠ, *Εισαγωγή στον Ελληνικό Πολιτισμό*, τόμ. Α', σελ. 282

⁴⁹ Γ. Κατσιμαλής, *Η ελληνική γλώσσα*, Ελλάς, τόμ. Α', σελ. 53, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος

με το αρχαϊστικό της ύφος και από την άλλη την προφορική κοινή όπως διαμορφώνεται στα μεγάλα αστικά κέντρα και κυρίως στην Πόλη.⁵⁰

Η εξέλιξη της μεσαιωνικής γλώσσας έχει να κάνει και με το φωνητικό και φωνολογικό επίπεδο αλλά και με το μορφολογικό. Η συνάντηση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και η τριβή της με πολλούς λαούς και γλώσσες αφήνει την οριστική υπογραφή της μέσα από γλωσσικά δάνεια δημιουργώντας το πεδίο για περαιτέρω γλωσσικούς σχηματισμούς. Παράλληλα η ελληνική γλώσσα λειτουργεί ως βασική πηγή δανεισμού για πολλές άλλες γλώσσες και θα επηρεαστεί μέσα από την αμφίδρομη σχέση της από τη λατινική και από δυτικές λατινογενείς γλώσσες.

Από τον 12^ο έως τον 15^ο αιώνα οι Βυζαντινοί λόγιοι χρησιμοποιούν αρχαϊζούσα γλώσσα και προστίθενται τα ακριτικά τραγούδια στα πλαίσια της πιο απλουστευμένης μορφής της. Κατά τον 13^ο και 14^ο αιώνα έχουμε τα ιπποτικά μυθιστορήματα, το *Χρονικόν του Μορέως* κ.ά. Η λογοτεχνική καταξίωση της ομιλούμενης κερδίζει έδαφος συνεχώς και επιχειρείται ως γραπτή γλώσσα η αξιοποίηση της τοπικής διαλέκτου. Είναι πλήρως διαμορφωμένα τα κύρια χαρακτηριστικά της νεοελληνικής γλώσσας και παράλληλα ξεχωρίζουν οι νεοελληνικές διάλεκτοι (ποντιακά, τσακωνικά, κατωιταλικά) και τα τοπικά ιδιώματα (νότια, βόρεια, ημιβόρεια).⁵¹

Το γεγονός ότι οι διαλεκτικές διαφορές της Νεοελληνικής ενισχύθηκαν και συντηρήθηκαν σε μεγάλο βαθμό, δεν ήταν κάτι τυχαίο αλλά είχε να κάνει με την μακροχρόνια ξενική κατοχή διαφόρων ελληνικών περιοχών, την εγκατάσταση αλλόγλωσσων πληθυσμών, τις εσωτερικές μετακινήσεις-μεταναστεύσεις, την αγραμματοσύνη που επικράτησε κατά την Τουρκοκρατία και την επίδραση της αρχαϊστικής εκκλησιαστικής γλώσσας.⁵² Οι λόγιοι του Γένους επιδιώκοντας την πνευματική αφύπνιση του λαού και επηρεασμένοι από τον ευρωπαϊκό Διαφωτισμό, χωρίζονται σε δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα υποστηρίζοντας ενθέρμως οι μεν τη δημοτική ως κατάλληλη γλώσσα και οι δε την αρχαία.⁵³

Κατά το 1830 μετά την ελληνική επανάσταση η χώρα θα αποκτήσει την ανεξαρτησία της αλλά θα παραμείνει ανοικτό μεταξύ άλλων, το γλωσσικό ζήτημα. Από τη μια μεριά υπήρχε ο λαός που επικοινωνούσε με τη δημοτική παράλληλα με τις όποιες διαλέκτους της και από την άλλη μια μειονότητα που χρησιμοποιούσε στα

⁵⁰ Γ. Κατσιμαλής. *Η ελληνική γλώσσα*, Ελλάς, τόμ. Α', σελ. 52, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος

⁵¹ Γ. Μπαμπινιώτης. *Η ελληνική γλώσσα*, Ελλάς, τόμ. Α', σελ. 28, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος

⁵² Γ. Μαγουλάς. *Η ελληνική γλώσσα*, Ελλάς, τόμ. Α', σελ. 80, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος

⁵³ ΕΑΠ, *Εισαγωγή στον Ελληνικό Πολιτισμό*, τόμ. Α', σελ. 300

γραπτά της μια μορφή της παλαιάς και βυζαντινής Κοινής. Τα πρότυπα της δύσης και η κοινή λογική επέβαλαν πλέον μία εθνική γλώσσα η οποία να μπορεί να ικανοποιεί τις ανάγκες του ευρωπαϊκού πολιτισμού.⁵⁴ Η λύση στο μείζον θέμα της γλώσσας της αναγεννώμενης Ελλάδας θα συνδεθεί με τον Αδαμάντιο Κοραή ο οποίος θεωρούσε τη δημοτική ως συνέχεια της αρχαίας ελληνικής και έτσι αφού τη διόρθωσε σε μορφολογικό επίπεδο και την καθάρισε από τις γλωσσικές επιρροές των κατακτητών, τη μετέτρεψε σε γλώσσα του πολιτισμού, της εκπαίδευσης και της διοίκησης.⁵⁵ Κάπως έτσι θα προκύψει η καθαρεύουσα και θα επικρατήσει ως επίσημη γλωσσική μορφή μέχρι και το 1976.

Στην άλλη πλευρά, με τη μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα επί Όθωνος και ταυτόχρονα την πληθυσμιακή εισροή από την Πελοπόννησο, θα αρχίσει να διαμορφώνεται μια γλώσσα προφορική η οποία αργότερα θα γίνει και γραπτή ως κοινή νεοελληνική γλώσσα. Ωστόσο η τότε κυβέρνηση θα προσπαθήσει να ενισχύσει την καθαρεύουσα του Κοραή προωθώντας την, μολοντί επρόκειτο για μια γλώσσα τεχνητή η οποία δεν μπορούσε να αποδώσει φυσική γλώσσα. Ο λαός υποχρεώθηκε να τη δεχτεί αν και ήταν πολύ διαφορετική από τη δική του και έπειτα η δημοτική θα ονομαστεί υποτιμητικά «μαλλιάρη».⁵⁶ Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20ού παρατηρείται ένας διπολισμός μεταξύ καθαρεύουσας και δημοτικής που θα προκαλέσει εμφύλιο πόλεμο και το γλωσσικό ζήτημα ξεκινά εντόνως να πολιτικοποιείται.⁵⁷ Στο πλαίσιο αυτό πρόσφεραν τα μέγιστα οι αγώνες του Ψυχάρη και η επιστημονική δραστηριότητα του Τριανταφυλλίδη που είχαν ως στόχο να παράγουν έργα γλωσσικής υποδομής και οι προσπάθειές τους βοήθησαν δραστικά στην αναγνώριση της δημοτικής ως επίσημης γλώσσας.⁵⁸ Το θέμα επιλύεται οριστικά μετά τη μεταπολίτευση και το 1976 η δημοτική καθιερώνεται στην εκπαίδευση και στη διοίκηση παρότι έγινε απροετοίμαστα και με βεβιασμένες κινήσεις. Η καθαρεύουσα από τη μια στιγμή στην άλλη δεν ήταν ανεκτή. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ξεκινούν να χρησιμοποιούν αποκλειστικά τη δημοτική και η Βουλή των Ελλήνων ψηφίζει παμψηφεί τον νέο εκπαιδευτικό νόμο με τον οποίο η δημοτική καθιερώνεται σε όλες τις βαθμίδες την γενικής εκπαίδευσης. Σαν ενισχυτικό όλων αυτών έρχεται και η εγκύκλιος του υπουργείου Προεδρίας της Κυβερνήσεως που

⁵⁴ F. R. Adrados, *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, σελ. 484, 485, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα

⁵⁵ Γ. Μπαμπινιώτης, *Η ελληνική γλώσσα*, Ελλάς, τόμ. Α', σελ. 31, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος

⁵⁶ F. R. Adrados, *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, σελ. 486, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα

⁵⁷ Γ. Μπαμπινιώτης, *Η ελληνική γλώσσα*, Ελλάς, τόμ. Α', σελ. 39, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος

⁵⁸ Γ. Μπαμπινιώτης, *Ελληνική γλώσσα: Παρελθόν - Παρόν - Μέλλον*, σελ. λα, Εκδόσεις Gutenberg

θέτει τη δημοτική ως επίσημη γλώσσα σε πάσης φύσεως δημόσια έγγραφα. Όλα αυτά τα γεγονότα ενήργησαν με δύναμη και ταχύτητα χιονοστιβάδας, με αποτέλεσμα να καμφθούν ακόμη και οι πιο αντίθετες απόψεις.⁵⁹ Και κάπως έτσι γεννήθηκε το ερώτημα όσον αφορά την ποιότητα στη χρήση της νεοελληνικής και όπως λέει και ο Πολίτης, μπορεί να αντιμετωπιστεί εφόσον η δημοτική οργανωθεί σε πανελλήνιο γλωσσικό όργανο με συνέπεια και συνοχή.⁶⁰

Η ελληνική γλώσσα αποτελεί μοναδικό παράδειγμα ενιαίας γλώσσας από την αρχαιότητα έως σήμερα με σαφή δομική και λεξιλογική συνοχή και με αδιάσπαστη ιστορική συνέχεια.⁶¹ Η σύντομη αναδρομή φωτίζει και τις πτυχές της αρχαίας ελληνικής, για την οποία, παρότι δεν γνωρίζουμε τον προφορικό λόγο, εντούτοις θα χρησιμοποιήσουμε ως στάθμη τα κείμενα των προικισμένων διανοητών της εποχής. Έπειτα η Κοινή που διαδίδεται ως *lingua franca* και κατόπιν η γλώσσα που μέσω του ελληνικού Διαφωτισμού γνωρίζει νέα καλλιέργεια και περνά πλέον στη φάση του γλωσσικού εκσυγχρονισμού. Η γλώσσα ενός τόσο μικρού λαού, παρά τις ριζικές αλλαγές που υπέστη κατά διαστήματα, κατάφερνε πάντα να επιβιώνει αλλά και να αποκτήσει δυο φορές πιο ισχυρή ενότητα και εν τέλει να γίνει πρότυπο για όλες τις γλώσσες.⁶² Ο καθηγητής Mauro Agosto χαρακτήρισε την αρχαία γραμματεία ως το εφόδιο, το φάρμακο και το αντίδοτο, που στηρίζει τον άνθρωπο στο ταξίδι του προς το μέλλον, ώστε να μην χάσει το αληθινό νόημά του ως προς το τι *ἐστίν ἄνθρωπος*. Ο Σωκράτης αποκαλούσε τον εαυτό του μύγα που στάλθηκε να τσιμπήσει τους Αθηναίους. Χωρίς το τσίμπημα των ερωτημάτων που προκύπτουν από τον αρχαίο κόσμο, κινδυνεύουμε να μετατραπεί ο άνθρωπος σε τεχνολογικό πίθηκο που προχωρά με την ατομική βόμβα στα χέρια, πλούσιο σε επιστήμη, αλλά χωρίς συνείδηση.⁶³ Ο Ησίοδος στη Θεογονία αναφέρει στον στίχο 54 το εξής: «Μνημοσύνη, γουνοῖσιν Ἐλευθῆρος μεδέουσα»⁶⁴, σαν να λέμε δηλαδή μόνο εκείνοι που διατηρούν τη μνήμη είναι κύριοι της ελευθερίας τους και αυτή η μνήμη πρωτίστως έχει να κάνει με τη διατήρηση της μητρικής γλώσσας.

⁵⁹ Λίνος Πολίτης (1985), *Ιστορία της Νεοελληνικής γλώσσας*, σ15

⁶⁰ ΕΑΠ, *Εισαγωγή στον Ελληνικό Πολιτισμό*, τόμ. Α', σελ. 301, 302

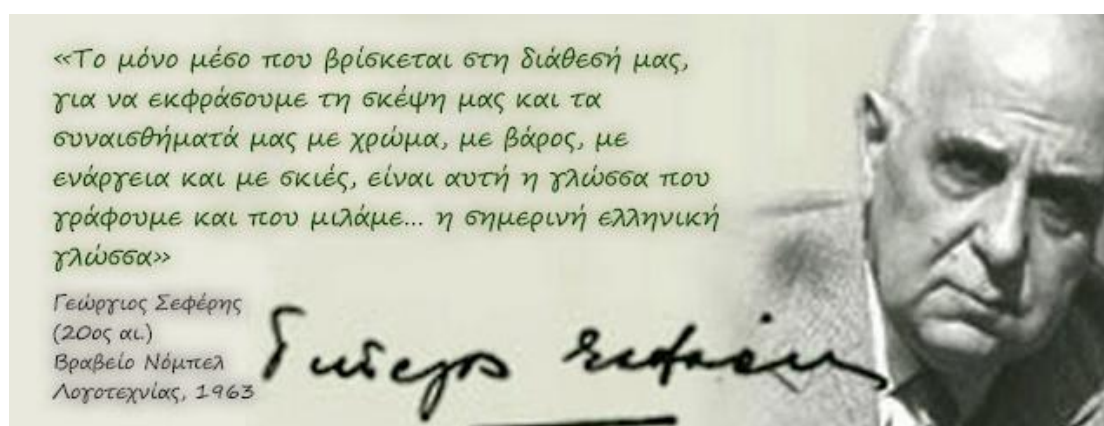
⁶¹ Χρ. Χαραλαμπάκης. *Η ελληνική γλώσσα*, Ελλάς, τόμ. Α', σελ. 16, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος

⁶² F. R. Adrados, *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, σελ. 481, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα

⁶³ Ισμήνη Χαραλαμποπούλου, 20-12-2021. Αρχαία ελληνική γλώσσα: Διεθνής πιστοποίηση για πρώτη φορά. Ανακτήθηκε από: <https://www.protothema.gr/greece/article/1193546/arhaia-elliniki-glossa-diethnis-pistopoiisi-gia-proti-fora/>

⁶⁴ Ησίοδος. "Θεογονία". *Η γένεσις των Θεών και του κόσμου*. Αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς, Εκδοτική Θεσσαλονίκης 2006

Συμπερασματικά, οφείλουμε να ξεκαθαρίσουμε ότι η Ελληνική μπορεί να είναι μια ζωντανή γλώσσα με συνέχεια τουλάχιστον 32 αιώνων και να χρησιμοποιείται μέχρι και σήμερα με πληθώρα λέξεων και νοημάτων, μπορεί να έχει επηρεάσει τόσες και τόσες γλώσσες μέσα από τον γλωσσικό δανεισμό, μπορεί μέσω της ετυμολογίας να έχουμε τη δυνατότητα να ανακαλύψουμε τους κοινούς γλωσσικούς της προγόνους, αλλά για κανένα λόγο, με βάση τις επιστημονικές θέσεις που έχουν ειπωθεί, δεν μπορούμε να θεωρήσουμε τα αρχαία ελληνικά ως ζωντανή γλώσσα. Άλλωστε η αξία μιας χώρας δεν έχει να κάνει με το αν είναι ζωντανή ή νεκρή μια αρχαία μορφή της αλλά με τη σημερινή ποιότητα των πολιτών της, το κατά πόσο γνωρίζουν και τιμούν την ιστορία του έθνους τους και το πόσο σέβονται όλες τις γλωσσικές μορφές. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι παύουμε να έχουμε κι εμείς οι ίδιοι ευθύνες απέναντι στο έθνος μας και στο σήμερα μόνο και μόνο επειδή είμαστε περήφανοι για τους προγόνους μας.

Πηγή: <https://www.philomatheia.plus.com>

Δεν είναι λίγοι εκείνοι που υποστηρίζουν ότι η ελληνική γλώσσα κινδυνεύει με φθορά και αλλοίωση έως και εξαφάνιση. Εικάζεται ότι ο κίνδυνος δεν έχει να κάνει μόνο με την επιρροή άλλων γλωσσών αλλά και με την ανεπάρκεια των ίδιων των ομιλητών της οι οποίοι την παραμελούν και αγνοούν τη μακρά ιστορία της. Παρότι αυτές οι απόψεις υπάρχουν εδώ και πολλά χρόνια, εντούτοις σπανίως τεκμηριώνονται.⁶⁵

Η ελληνική γλώσσα, αν και παρέμεινε ενιαία στο πέρασμα των χρόνων, ποτέ δεν μιλήθηκε ομοιόμορφα με αποτέλεσμα να διαμορφωθούν έτσι τοπικές διαλεκτικές

⁶⁵ Παναγιωτίδης Φοίβος, Νοέμβριος 2013. Μίλα μου για γλώσσα, μικρή εισαγωγή στη γλωσσολογία.

παραλλαγές. Κατά περιόδους μια από αυτές τις παραλλαγές επικρατούσε, εκτόπιζε τις άλλες και γινόταν κοινή γλώσσα των ελληνοφώνων. Σύμφωνα με κάποιον παλιό γαλλικό ορισμό, μια διάλεκτος είναι πολύ απλά μια γλώσσα που ‘‘απέτυχε’’, είναι δηλαδή μια συγκεκριμένη γλωσσική μορφή που απλά δεν έτυχε να γίνει επίσημη γλώσσα μιας χώρας.

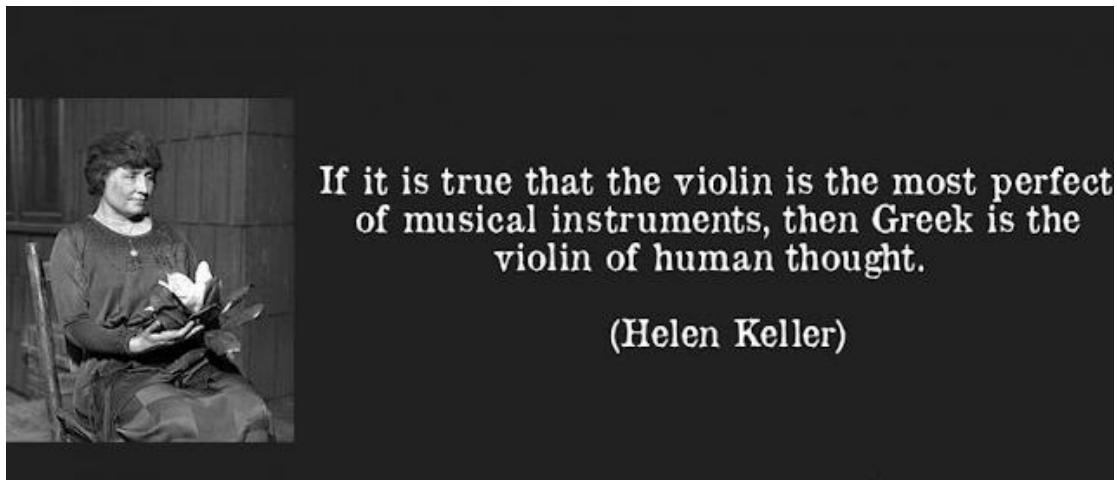
Στον ελλαδικό χώρο η μορφή που αποτέλεσε τη βάση της κοινής ήταν η αρχαία αττική διάλεκτος όπως ειπώθηκε και πιο πάνω, η οποία μιλήθηκε κατά τους αλεξανδρινούς και ρωμαϊκούς χρόνους και η αλληπάλληλη διάσπασή της είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων διαλέκτων από την πρώιμη κιόλας βυζαντινή εποχή. Κατά τα τέλη της πρώτης χιλιετίας μ.Χ. αρχίζουν να διαμορφώνονται οι νεοελληνικές διάλεκτοι καθώς και τα ιδιώματα. Όσες παραλλαγές διέθετε η Νέα Ελληνική πήραν τον τίτλο των διαλέκτων, στα πλαίσια όμως της γλωσσολογίας γίνεται ειδικότερη διάκριση ανάμεσα σε *διάλεκτο* (όταν οι διαφορές της τοπικής γλωσσικής παραλλαγής από τη Κοινή Νεοελληνική είναι μεγάλες και τέτοιες που με δυσκολία παρακολουθεί το νόημα του λόγου ένας ομόγλωσσος που δεν είναι ντόπιος) και σε *ιδίωμα* (όταν οι διαφορές είναι μεν αισθητές, αλλά δεν δυσκολεύουν την κατανόηση των λεγομένων από τους ομόγλωσσους που δεν είναι ντόπιοι).

Διαλέκτους θεωρούμε σήμερα την Ποντιακή (στην οποία συμπεριλαμβάνονται τα ελληνικά της Κριμαίας - Μαριούπολης), τα ελληνικά της μικρασιατικής ενδοχώρας (Λυκαονίας, Καππαδοκίας), την Τσακωνική, την Κατωϊταλική, την Κυπριακή και την Κρητική. Οι δύο τελευταίες αν και αποτελούν ιδιώματα, τις ονομάζουμε και αυτές διαλέκτους, αναγνωρίζοντας έτσι μια ενδιάμεση βαθμίδα διαφοροποίησής τους. Αναφορικά με τα ιδιώματα βλέπουμε κι εδώ αρκετές περιπτώσεις. Έχουμε τα δωδεκανησιακά ιδιώματα, τα κυκλαδίτικα, τα επτανησιακά, τα μανιάτικα της Κορσικής, τα βορειοελλαδικά, τα ημιβόρεια, τα ελληνικά της Ουκρανίας, τα ιδιώματα της δυτικής Μικράς Ασίας, της Κύμης, των Μεγάρων, της Αίγινας και της παλιάς Αθήνας, το ιδίωμα της Χίου, της Ικαρίας, των Κυθήρων και αυτό της Μάνης.⁶⁶

Κλείνοντας το κεφάλαιο αυτό παραθέτουμε στη συνέχεια τα λόγια της αμερικανίδας συγγραφέως Helen Adams Keller, ούσα κωφάλαλη από την ηλικία των δεκαεννέα μηνών, εντούτοις λάτρης της μαγείας της γλώσσας. Συγκεκριμένα για την

⁶⁶ Κοντοσόπουλος Γ. Νικόλαος (2008). Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής

ελληνική γλώσσα δήλωσε: «Εάν αληθεύει ότι το βιολί είναι το τελειότερο μουσικό όργανο, τότε τα Ελληνικά είναι το βιολί της ανθρώπινης σκέψης».⁶⁷

Πηγή: <https://www.philomatheiaplus.com>

⁶⁷ Xanthitutor, September 27, 2015. 5 famous quotes about the Greek language by distinguished people of letters. Ανακτήθηκε από: <https://greektutorialba.wordpress.com/2015/09/27/5-famous-quotes-about-the-greek-language/>

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

3.1 Εισαγωγή

Στην καθημερινότητά μας συναντάμε πολλές φορές διάφορους γλωσσικούς τύπους. Ωστόσο υπάρχει θα μπορούσαμε να πούμε μια γλωσσική ιδεολογία η οποία προωθεί τη χρησιμοποίηση κάποιων γλωσσικών τύπων έναντι άλλων. Η ιστορία των γλωσσών, χρόνια τώρα, έχει δείξει ότι η ύπαρξη γλωσσικού κανόνα συνδέεται άρρηκτα με την κοινωνική υπόσταση αυτού που καλούμε γλώσσα. Η κοινωνική οργάνωση είναι αυτή που “επιβάλλει” τον περιορισμό των ποικίλων γλωσσικών μορφών είτε αναφερόμαστε σε γλώσσες, είτε σε διαλέκτους, είτε ακόμη και ως δείγμα της αυξανόμενης κοινωνικοοικονομικής συνθετότητας του πληθυσμού.

Στις περισσότερες πλέον γλώσσες του κόσμου, παράλληλα με τους άτυπους γλωσσικούς προφορικούς κανόνες, υπάρχει και ένας στάνταρ γλωσσικός κανόνας, μια επίσημη εθνική γλώσσα ως αποτέλεσμα κοινωνικοοικονομικών παραγόντων αλλά και ιδεολογικών που αφορούν στη διατήρηση της γλώσσας η οποία είναι συνυφασμένη με τον πολιτισμό μιας γεωγραφικής περιοχής. Αν και η εμφάνιση αυτής της γλώσσας συνδέεται με την αφύπνιση του εθνικού αισθήματος οι λόγοι που οδηγούν σ’ αυτή την γλωσσική τυποποίηση είναι κυρίως οικονομικοπολιτικοί. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η οικονομική ενοποίηση της μετεπαναστατικής Γαλλίας.⁶⁸

«Η εξαφάνιση μιας γλώσσας είναι μια τεράστια απώλεια», λέει η Ewa Czaczkowska-Higgins, καθηγήτρια γλωσσολογίας στο University of Victoria των ΗΠΑ. «Οι γλώσσες κατέχουν ένα δικό τους κόσμο γνώσεων» λέει. «Όταν μια γλώσσα χάνεται χάνουμε γνώσεις, στοιχεία της ιστορίας και τη σύνδεσή της με μια πατρίδα»⁶⁹. Τραγούδια, ιστορίες, λέξεις και προϊόντα γενεών, χάνονται επίσης. Άλλωστε, κάθε γλώσσα είναι ένας μοναδικός τρόπος να μιλάς στον κόσμο σχετικά με

⁶⁸ COOPER, R. L. 1989. *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁶⁹ Galloway, B. (2000). Review of *Salish Languages and Linguistics*, by E. Czaczkowska-Higgins & M. D. Kinkade.

τον κόσμο. Το να χάνει κανείς μια σύνδεση με τη γλώσσα των προγόνων του είναι σαν να χάνει ένα μέρος της ύπαρξής του. Όπως λέει η πρεσβυτέρα Anishnaabe Mary Lou Fox, αναφερόμενη στη Βασιλική Επιτροπή για τους Αβορίγινες του 1996, «χωρίς τη γλώσσα, είμαστε ζεστά σώματα χωρίς πνεύμα».⁷⁰

Η μητρική γλώσσα μιας κοινωνίας δεν είναι μόνο το μέσο επικοινωνίας που διατηρεί την κοινωνική αλληλεγγύη, αλλά είναι και το βασικό μέσο οργάνωσης και αποθήκευση εμπειρίας και γνώσης. Κάθε ανθρώπινη γλώσσα είναι μοναδική στον τρόπο που κωδικοποιεί τη γνώση και την εμπειρία, γιατί έχει διαμορφωθεί και αναδιαμορφώνεται ακολουθώντας τις ανάγκες για την επαρκή έκφραση ενός εξαιρετικά διαφοροποιημένου και μεταβλητού συμπλέγματος νοητικών αναπαραστάσεων. Η αληθινή κατανόηση της ανθρωπότητας μπορεί ιδανικά να επιτευχθεί μόνο με τη γνώση κάθε ιδιαίτερης κουλτούρας και κοινωνίας.⁷¹

3.2 Σημερινά δεδομένα περί γλωσσών

Η πιο μακάβρια από τις πολυάριθμες ανθρωπόμορφες μεταφορές που παρέχουν οι γλωσσολόγοι για το θέμα τους είναι αυτή του γλωσσικού θανάτου. Η εξαφάνιση μιας γλώσσας είναι στην πραγματικότητα ένα οδυνηρό ζήτημα, καθώς η πολιτιστική παράδοση που συνδέεται με αυτήν και η κοινωνικοπολιτιστική ή και εθνική ανεξαρτησία της ομάδας που τη μιλά πολύ συχνά χάνονται μαζί της. Ωστόσο, είναι ένα πολύ κοινό φαινόμενο. Τα τελευταία πεντακόσια χρόνια περίπου οι μισές γνωστές γλώσσες του κόσμου έχουν εξαφανιστεί. Εκατοντάδες γλώσσες κινδυνεύουν να εξαφανιστούν μέχρι το τέλος του αιώνα. Μόνο στην Αφρική, σχεδόν 200 γλώσσες κινδυνεύουν με εξαφάνιση. Φυσικά, όπως γνωρίζουμε από την ιστορία, οι γλώσσες πάντα εξαφανίζονταν: η γοτθική, η ετρουσκική, η ιβηρική, η σουμερική, η αιγυπτιακή κ.λπ., αλλά ο παγκόσμιος αποικισμός πολλών μικρών εθνοτικών ενοτήτων από έναν ελάχιστο αριθμό μεγάλων εθνοτικών ενοτήτων, ο σχηματισμός μεγάλων εθνικών κρατών, η ανάπτυξη της τεχνολογίας των μεταφορών, η εξάπλωση

⁷⁰ Ανακτήθηκε από <https://www.timescolonist.com/opinion/comment-language-a-strong-symbol-of-cultural-identity-4616637>

⁷¹ Aryon D. RODRIGUES (1993).

των περιφερειακών μέσων επικοινωνίας κ.λπ. έχουν οδηγήσει σε τεράστια αύξηση της εξαφάνισης μικρότερων γλωσσών που δύσκολα μπορεί να σταματήσει.⁷²

Οι περισσότεροι δεν γνωρίζουν πιθανότατα ότι μια γλώσσα αλλάζει κάθε λεπτό που περνά. Μια τέτοια πληροφορία από μόνη της δεν σηματοδοτεί απαραίτητα και την αλλαγή που θα οδηγήσει μια γλώσσα στην εξαφάνισή της. Εκείνο που θα μπορούσε δυνητικά να οδηγήσει μια γλώσσα προς αυτή την κατεύθυνση θα ήταν η περιορισμένη χρήση της σε καθημερινή βάση, η μη μεταλαμπάδευσή της από τους γονείς προς τα παιδιά αλλά και η χρήση της από λίγους και γηραιούς ομιλητές όπως έχουμε πει και πιο αναλυτικά σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Από τις 7.000 ενεργές σημερινές γλώσσες του κόσμου, αναμένεται να εξαφανιστούν οι μισές έως το τέλος του αιώνα που διανύουμε. Σήμερα εκτιμάται ότι μια γλώσσα πεθαίνει κάθε 14 μέρες. Σύμφωνα με ένα άρθρο που δημοσιεύτηκε από το National Geographic, ακόμη και ένα ιδίωμα μπορεί να εξαφανιστεί κάθε δύο εβδομάδες ενώ σύμφωνα με ανταποκριτή του τουρκικού ειδησεογραφικού πρακτορείου Anadolu Ajansi που επικαλείται στοιχεία των Ηνωμένων Εθνών, περισσότερες από τις μισές γλώσσες των συνολικά 15.000 γλωσσών που ομιλούνταν τον 15ο αιώνα εξαφανίστηκαν λόγω πολέμων, γενοκτονιών, διαφόρων απαγορεύσεων και πολιτικών αφομοίωσης.

Σε ορισμένες περιοχές, όπως η Ευρώπη, η αρχή δίχως γυρισμό δυστυχώς έχει ήδη γίνει. Το National Geographic απαριθμεί τις πέντε περιοχές που επλήγησαν περισσότερο: την Ανατολική Σιβηρία, τη βόρεια Αυστραλία, την Κεντρική Αμερική, την Οκλαχόμα και τις ακτές του Ειρηνικού των Ηνωμένων Πολιτειών. Ωστόσο, οι ειδικοί μερικές φορές αιφνιδιάζονται ευχάριστα. Για παράδειγμα στην Αυστραλία, η γλώσσα Amurdag, φημολογούνταν ότι έχει εξαφανιστεί αλλά τελικά βρέθηκε ένας άντρας, μόνο ένας, που εξακολουθούσε να τη μιλάει. Το αξιοπερίεργο είναι ότι δεν την είχε εξασκήσει για δεκαετίες όταν τον συνάντησαν οι ερευνητές.

Παρά τις χιλιάδες γλώσσες που υπάρχουν σήμερα, το 80% του πλανήτη επικοινωνεί σε μόλις 83 γλώσσες. Σε όλο τον κόσμο, παρατηρείται ότι οι ιθαγενείς γλώσσες δίνουν τη θέση τους στις αποικιακές.⁷³ Η γλωσσολόγος Colette Grinevald, ούσα υπεύθυνη για το έργο «Γλώσσες υπό εξαφάνιση» στο Πανεπιστήμιο της Λυών, απαρίθμησε «χίλιες γλώσσες στην Αμερική, από τον Βορρά στο Νότο και 150 στις

⁷² Sasse, H. (2012).

⁷³ Ανακτήθηκε από: <https://globalvoices.org/2007/10/05/language-death-evolution-natural-selection-or-cultural-genocide>

Ηνωμένες Πολιτείες», ένα αυξανόμενο τμήμα των οποίων βρίσκεται στα πρόθυρα της εξαφάνισης. Σχεδόν 113 γλώσσες των Άνδεων και του Αμαζονίου υποχωρούν μπροστά από τα Ισπανικά και τα Πορτογαλικά, υπογραμμίζει επίσης το National Geographic. Ως επί το πλείστον, πρόκειται για ινδικές γλώσσες προερχόμενες από τον ίδιο πρόγονο οι οποίες έχουν χάσει σχεδόν όλους τους ομιλητές τους.

Η Colette Grinevald πραγματοποιεί απολογισμό: «Στη Νότια Αμερική, υπάρχουν δεκάδες διαφορετικές οικογένειες γλωσσών σε μια περιοχή 100 τετραγωνικών χιλιομέτρων. Αυτό αντιπροσωπεύει έναν πολύ μικρό αριθμό ανθρώπων, συχνά όχι περισσότερους από πέντε ανά γλώσσα, αλλά μια μοναδική κληρονομιά».⁷⁴ Η Colette Grinevald μιλάει για «αποδεκατισμό» με μεγάλη ταχύτητα. Ωστόσο, οι γλωσσολόγοι υπογραμμίζουν ότι το να εξαφανίζεται μια γλώσσα συχνά σημαίνει ότι μια αποικιακή γλώσσα έχει καταλάβει τη θέση μιας τοπικής.

3.3 Πως η οικονομία μπορεί να επηρεάσει την εξαφάνιση γλωσσικών τύπων

Μια πρόσφατη μελέτη που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Proceedings of Royal Society B, δείχνει ότι η οικονομική ανάπτυξη είναι ο κύριος μοχλός της εξαφάνισης των γλωσσών και αποκαλύπτει παγκόσμια «hotspots» όπου οι γλώσσες απειλούνται περισσότερο. Ερευνώντας τεράστια σύνολα δεδομένων γλωσσας και χρησιμοποιώντας μηχανισμούς διατήρησης, οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι τα επίπεδα του κατά κεφαλήν ΑΕΠ (Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν) συσχετίστηκαν με την απώλεια της γλωσσικής ποικιλομορφίας. Όσο πιο επιτυχημένη οικονομικά, τόσο πιο γρήγορα εξαφανιζόταν η γλωσσική ποικιλομορφία. Όπως επισημαίνουν οι ερευνητές, «οι γλώσσες χάνονται πλέον γρήγορα με ρυθμό εξαφάνισης που υπερβαίνει τη γνωστή καταστροφική απώλεια της βιοποικιλότητας»⁷⁵. Μεγάλοι διεθνείς οργανισμοί όπως τα Ηνωμένα Έθνη και το Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση ασχολούνται τώρα ενεργά με τη διατήρηση της γλωσσικής πολυμορφίας.

Η Δόκτωρ Tatsuya Amano, ζωολόγος στο πανεπιστήμιο του Cambridge, μελετώντας την εξαφάνιση ειδών σε παγκόσμιο επίπεδο, θέλησε να συσχετίσει τα

⁷⁴ Matthias Brenzinger (2007). Trends in Linguistics, Language Diversity Endangered

⁷⁵ Sutherland, W. Parallel extinction risk and global distribution of languages and species

ερευνητικά πεδία μεταξύ απειλούμενων ειδών και γλωσσών και να εφαρμόσει την ίδια μεθοδολογία σε επίπεδο γλωσσολογίας. Η ίδια εκτιμά ότι μια στις τέσσερις γλώσσες παγκοσμίως κινδυνεύει με εξαφάνιση, ενώ όσο πιο οικονομικά ανεξάρτητη είναι μια χώρα τόσο περισσότερες γλώσσες που ομιλούνται στην επικράτειά της χάνονται, διότι οι άνθρωποι αναγκάζονται να χρησιμοποιούν την πιο δυνατή και ισχύουσα γλώσσα για να μην υπάρξει οικονομική και κοινωνική περιθωριοποίησή τους. Επί λέξει είπε: «Καθώς οι οικονομίες αναπτύσσονται, η πολιτική και εκπαιδευτική σφαίρα συχνά καταλήγουν να κυριαρχούνται από μία μόνο γλώσσα. Οι άνθρωποι αναγκάζονται να υιοθετήσουν την κυρίαρχη γλώσσα, αλλιώς κινδυνεύουν να μείνουν στο περιθώριο από οικονομική και πολιτική άποψη».⁷⁶

Το φαινόμενο αυτό εντοπίζεται σε όλο τον κόσμο, είναι όμως εντονότερο στη Βόρεια Αμερική, την Αυστραλία και ορισμένες αναπτυσσόμενες περιοχές όπως η περιοχή των Ιμαλαΐων. Οι λόγοι που ανάγκασαν τους ιθαγενείς της Αμερικής να αφήσουν πίσω τους τις μητρικές τους γλώσσες μπροστά στα αγγλικά, ήταν καθαρά οικονομικοί, το ίδιο και εκατομμύρια Κινέζοι που αναγκάστηκαν να υιοθετήσουν τη διάλεκτο των μανδαρίνων. Η εξαφάνιση ορισμένων γλωσσών είναι αναπόφευκτη πολλές φορές, σύμφωνα όμως με τη Δρ Αμάνο υπάρχει δυνατότητα παρέμβασης και ανέφερε ως παράδειγμα την κέλτικη διάλεκτο ‘‘κάμρυ’’ της Ουαλίας.

Ο Ντάνιελ Κάουφμαν, διευθύνων σύμβουλος της Συμμαχίας Γλωσσών υπό Εξαφάνιση (Endangered Language Alliance), σχολιάζοντας μια έρευνα στο BBC επισήμανε ότι «οι περιβαλλοντικοί παράγοντες έχουν επισκιαστεί από κοινωνικούς, πολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες» και πρόσθεσε ότι «πλέον παρατηρούμε μια τάση γλωσσικής ποικιλομορφίας που αρχικά διαμορφώθηκε από το περιβάλλον να δίνει τη θέση της σε μια διαφορετική που διαμορφώνουν οι πολιτικές και οικονομικές συνθήκες της εποχής».⁷⁷

⁷⁶ T Amano. Proceedings of the Royal Society B

⁷⁷ Απόσπασμα από συνέντευξη στο BBC. Ανάκτηση από <https://www.bbc.com/news/magazine>

3.4 Γλωσσική διατήρηση και κοινωνικοί παράγοντες

«Η γλώσσα υπάρχει ως πράξη ζωής, ως κοινωνικός θεσμός, ως σύστημα επικοινωνίας, ως δρόμος της επιθυμίας και των φορτίσεων της libido, η γλώσσα τέλος λειτουργεί ως εργαλείο πίεσης και ενέργεια αλλαγής».⁷⁸

Σύμφωνα με τον Edwards,⁷⁹ η επιθυμία για κοινωνική και επαγγελματική κινητικότητα, και η ανάγκη βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου είναι δύο βασικοί λόγοι που οδηγούν στη γλωσσική μετατόπιση. Η Charlotte Hoffman αναφέρει ότι όσο πιο χαμηλό είναι το κοινωνικό καθεστώς των ομιλητών μιας μειονοτικής γλώσσας και όσο μικρότερη πληθυσμιακά είναι η ομάδα αυτή, τόσο περισσότερο αυξάνεται το κύρος της κυρίαρχης γλώσσας. Η επαγγελματική καταξίωση και η κοινωνικοοικονομική ανέλιξη, στις περιπτώσεις αυτές είναι άμεσα συνδεδεμένες με τη γλώσσα της πλειοψηφίας.⁸⁰

Σύμφωνα με την έννοια της «γλωσσικής αγοράς» του Bourdieu (1982), που πολλοί επιστήμονες αναφέρονται, η γλωσσική ικανότητα λειτουργεί ως κεφάλαιο. Αυτό σημαίνει ότι για να συνεχίσει να υφίσταται μια γλώσσα, θα πρέπει να είναι χρήσιμη κοινωνικοοικονομικά. Η ιδέα αυτή αναπτύχθηκε από τους Jaspaert και Kroon (1991) και ειδικότερα από την Tandefelt (1992), που εμπεριέχεται στη μελέτη της για τη γλωσσική υποχώρηση από τα σουηδικά στα φινλανδικά στην περιοχή της Vanda, που είναι μέρος της ευρύτερης περιοχής του Ελσίνκι στη Φινλανδία. Από τα διάφορα στοιχεία που συλλέχθηκαν, εντόπισαν ότι η διγλωσσία στις ομάδες που ανήκουν σε υψηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα είναι ένας οικονομικός πόρος, ενώ δεν συμβαίνει το ίδιο στο επίπεδο των βιομηχανικών εργατών.⁸¹

Επιπροσθέτως, ένας ακόμη παράγοντας που συμβάλλει με τον τρόπο του στη γλωσσική μετατόπιση της μειονοτικής γλωσσικής ομάδας είναι οι μεικτοί γάμοι με άτομα που μιλούν μια ισχυρή γλώσσα. Στην περίπτωση αυτή, δημιουργείται η επιθυμία στους ομιλητές να μάθουν την κυρίαρχη γλώσσα και να τείνουν προς αυτήν γιατί η χρησιμοποίησή της συνεπάγεται περισσότερες επαγγελματικές ευκαιρίες, καθώς και οικονομική και κοινωνική ανέλιξη. Ακόμη, η γλωσσική διατήρηση δύναται να ενισχυθεί από τη συχνότητα των ταξιδιών στη χώρα προέλευσης, γιατί οι

⁷⁸ Βέλτσος Σ. Γιώργος (1976)

⁷⁹ Baker, C. (2001).

⁸⁰ Hoffman Charlotte, 1997 p.191

⁸¹ Κωστούλα-Μακράκη Νέλλη, 2001, σ.79

επαφές με μια γλωσσική ομάδα συνδέονται με θετικές στάσεις απέναντί της.⁸² Η κοντινή απόσταση από την πατρίδα και η ευκολία μετάβασης σ' αυτή συμβάλλουν σ' αυτό.⁸³

Ακόμη ένας πολύ σημαντικός παράγοντας με θετικό αντίκτυπο στη διατήρηση, είναι η πρόθεση των ομιλητών να επιστρέψουν στη χώρα της μητρικής τους γλώσσας.⁸⁴ Όσο μικρότερος είναι ο χρόνος διαμονής στη χώρα υποδοχής, τόσο περισσότερες είναι οι πιθανότητες γλωσσικής διατήρησης, καθώς δεν θα μπορέσει σε τόσο σύντομο χρονικό περιθώριο να υπάρξει ραγδαία μετατόπιση της μητρικής προς την κυρίαρχη γλώσσα.

Ακόμη και η στάση της πλειοψηφίας απέναντι στη μειοψηφία, κατέχει έναν σημαντικό ρόλο στη γλωσσική διατήρηση.⁸⁵ Αναφορικά με τους μετανάστες, εκείνο που διαφαίνεται κάθε φορά είναι ότι η διαφορετικότητα της κάθε κουλτούρας οδηγεί και σε διαφορετικές ιδέες για την ακεραιότητα της εκάστοτε ομάδας. Αν οι ομιλητές που μόλις έχουν μεταναστεύσει σε μια χώρα υποδοχής, κατορθώσουν να βρουν ένα μέρος ιδανικό με τη έννοια του πιο φιλόξενου και ουδέτερου, ίσως να έχουν καλύτερες προϋποθέσεις επιβίωσης και ευημερίας.

Ακόμη ένας σημαντικός παράγοντας που συμβάλλει στη γλωσσική διατήρηση ή μετατόπιση είναι το κατά πόσο η ιδιαίτερη γλώσσα μιας ομάδας αντιπροσωπεύεται στους διάφορους επίσημους ή και ανεπίσημους κοινωνικούς θεσμούς. Οι γλωσσικές κοινότητες που διαθέτουν κάποια δύναμη στην πολιτική και οικονομική ζωή είναι πιθανότερο να επιβιώσουν. Τα ΜΜΕ ως ένας ακόμη κοινωνικός θεσμός, είναι ικανά να επηρεάσουν τη διατήρηση των μειονοτικών γλωσσών, καθώς μπορούν να ανυψώσουν το κύρος της εκάστοτε γλώσσας δείχνοντας ότι αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί και στον δημόσιο τομέα.⁸⁶ Φυσικά κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει και αντίστροφα με τα ανάλογα αποτελέσματα.

Η εκπαίδευση παίζει καθοριστικό ρόλο σε ό,τι αφορά την εγκατάλειψη μιας μητρικής γλώσσας όταν επιλέγει να χρησιμοποιεί την κυρίαρχη γλώσσα ως μόνο εκπαιδευτικό μέσο. Οι γονείς δεν αρέσκονται στην ιδέα μιας μονόγλωσσης εκπαίδευσης η οποία θα έχει να κάνει με τη γλώσσα της μειοψηφίας αλλά θεωρούν απαραίτητο εφόδιο για το μέλλον των παιδιών τους την επαρκή γνώση της κυρίαρχης

⁸² Κωστούλα-Μακράκη Νέλλη, 2001, σ.83

⁸³ Baker Colin, 2001 σ.100

⁸⁴ Σελλά-Μάζη Ελένη, 2001 σ.96

⁸⁵ Romaine Suzanne, 1989 p.43

⁸⁶ Κωστούλα-Μακράκη Νέλλη, 2001, σ.85

γλώσσας.⁸⁷ Σε τέτοιες περιπτώσεις η γλωσσική διατήρηση μπορεί να βοηθηθεί με την προώθηση (μέσω της τοπικής κοινότητας), άτυπων εξωσχολικών εκπαιδευτικών δομών όπως τα σαββατιανά σχολεία, το κατηχητικό ή ακόμη και θρησκευτικών οργανώσεων. Όταν τα παιδιά μαθαίνουν τη γραπτή μορφή της γλώσσας με αυτόν τον τρόπο, έχουν πρόσβαση και στα ΜΜΕ στη μειονοτική γλώσσα, αλλά έχουν και τη δυνατότητα μιας πιο ολοκληρωμένης άποψης για την κουλτούρα που σχετίζεται με τη μητρική τους γλώσσα.⁸⁸

Η θεωρία των "θεμελιωδών αξιών" του Smolicz αποτελεί μια προσπάθεια κατανόησης, επεξήγησης και πρόβλεψης των διαδικασιών διατήρησης και υποχώρησης των μειονοτικών γλωσσών. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, η κάθε ομάδα έχει ιδιαίτερες πολιτισμικές αξίες που είναι θεμελιώδεις για τη συνέχιση της ύπαρξής της ως ομάδας και αυτοί που απορρίπτουν αυτές τις αξίες διατρέχουν τον κίνδυνο του αποκλεισμού. Η γλώσσα χρησιμοποιείται ως ο κύριος μηχανισμός άμυνας απέναντι στην αφομοίωση διότι αναγνωρίζεται η σημαντική της αξία από πολιτισμικά συστήματα και εθνοτικές ομάδες. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον Smolicz, οι Έλληνες και οι Κινέζοι θεωρούν τη γλώσσα τους βασική πολιτισμική αξία και γι' αυτό τη διατηρούν σε μια μειονοτική κατάσταση, ενώ οι Ολλανδοί χάνουν γρήγορα τη γλώσσα τους κάτω από τις ίδιες συνθήκες, μια και αυτή δεν θεωρείται ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση της εθνοτικής ταυτότητας.⁸⁹

Παράγοντες γλωσσικής διατήρησης στους οποίους συγκλίνουν διάφορες έρευνες φαίνεται να είναι τόσο η εθνοτική ταυτότητα μέσω μητρικής γλώσσας όσο και οι εθνικιστικές τάσεις με αιτούμενο τη γλώσσα. Όμως για παράδειγμα τα εθνικιστικά συναισθήματα των Ιρλανδών και η αντιπάθειά που έτρεφαν και τρέφουν για τους Άγγλους και την αγγλική πολιτική δεν αρκούσαν, ή δεν αρκούν, για να παρεμποδίσουν τη διάδοση της αγγλικής στους ιρλανδόφωνους πληθυσμούς και τον επακόλουθο μαρασμό της γλώσσας τους.⁹⁰

Επίσης, αξίζει να γίνει και κάποια αναφορά στους γλωσσικούς παράγοντες που παίζουν σημαντικό ρόλο στη γλωσσική διατήρηση ή υποχώρηση. Η Σελλά-Μάζη Ελένη αναφέρει ως έναν από τους παράγοντες που συμβάλλουν στη γλωσσική διατήρηση, το κατά πόσο η μητρική παρουσιάζει ομοιότητες με την πλειοψηφούσα

⁸⁷ Σελλά-Μάζη Ελένη, 2001 σ.100

⁸⁸ Baker Colin, 2001 σ.134

⁸⁹ Κωστούλα-Μακράκη Νέλλη, 2001, σ.78

⁹⁰ Romaine Suzanne, 1989 p.43

γλώσσα.⁹¹ Έχει παρατηρηθεί ότι γλωσσική αλλαγή συμβαίνει συχνότερα μεταξύ συγγενών γλωσσών, χωρίς όμως αυτό να είναι απόλυτο. Για παράδειγμα η συγγένεια ολλανδικής και αγγλικής γλώσσας επέδρασε στην αντικατάσταση της πρώτης από τη δεύτερη μεταξύ των μεταναστών στην Αυστραλία. Μια ακόμη τέτοια εμφανή αλλαγή υπέρ της αγγλικής σημειώνεται και ανάμεσα σε μαλτεζόφωνους των οποίων η γλώσσα είναι σημιτικής προέλευσης. Τέλος, η ύπαρξη γραπτής και ρυθμισμένης μητρικής γλώσσας είναι δυνατόν να επηρεάσει θετικά τη γλωσσική διατήρηση, σε αντίθεση με την απουσία αυτής.

3.5 Γλωσσικές στάσεις

Όπως αναφέραμε παραπάνω, οι στάσεις των ομιλητών απέναντι στη γλώσσα τους ή απέναντι σε γλώσσες άλλων κοινοτήτων αποτελεί έναν από τους παράγοντες γλωσσικής διατήρησης ή μετατόπισης και έχει να κάνει με την υποκειμενική διάσταση της γλωσσικής συμπεριφοράς, θέμα κεφαλαιώδες για την κοινωνιογλωσσολογία. Μέσα από διαφορετικές απόψεις και σκέψεις για τη χρήση, την αξία και τη λειτουργία κάθε γλώσσας, οι αντίστοιχοι τύποι γλώσσας μπορούν να συνδεθούν με κοινωνικές ομάδες. Με βάση τα παραπάνω, είναι δυνατό να συμπεριληφθεί η μελέτη των γλωσσικών στάσεων στο ερευνητικό πεδίο που ονομάζεται γλωσσική ιδεολογία..⁹² Αναφορικά με τη γλώσσα υπάρχουν δύο αντίθετες θεωρίες για τη φύση και τη μελέτη των στάσεων που αφορούν στη γλώσσα (Fasold, 1991). Σύμφωνα με την πρώτη, η οποία ονομάζεται νοησιαρχική (mentalist), εκείνο που ευθύνεται ως προς τον τρόπο που θα αντιδράσει ένα άτομο σε ένα δεδομένο ερέθισμα δεν είναι άλλο από τη στάση που διατηρεί το ίδιο το άτομο. Η άλλη θεωρία αποκαλείται συμπεριφοριστική (behaviourist) και σύμφωνα μ' αυτήν, οι στάσεις θα βρεθούν απλώς από τις απαντήσεις των ανθρώπων σε κοινωνικές καταστάσεις. Παρόλα τα προβλήματα που δημιουργεί η πρώτη προσέγγιση στην πειραματική μέθοδο (καθότι εάν μια στάση είναι μια εσωτερική κατάσταση ετοιμότητας, είναι δυσκολότερο να παρατηρηθεί), η πλειοψηφία των ερευνών υιοθετεί αυτή την προσέγγιση, γιατί οι στάσεις που μελετώνται με βάση τη συμπεριφοριστική

⁹¹ Σελλά-Μάζη Ελένη, 2001 σ.97

⁹² Τσιτσιπής Λουκάς Δ., 2001 σ.79

προσέγγιση δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την πρόβλεψη άλλης συμπεριφοράς και άρα είναι λιγότερο ενδιαφέρουσες.⁹³

Ως κατεξοχήν εργαλείο επικοινωνίας και ως σύμβολο ταυτότητας μιας ομάδας, η γλώσσα συνοδεύεται από στάσεις και αξίες αυτών που τη χρησιμοποιούν και επίσης αυτών που δεν την γνωρίζουν.⁹⁴ Μερικές μελέτες αναφέρονται σε αισθητικές αξιολογήσεις μιας γλώσσας (π.χ. αν μια γλώσσα είναι «εύηχη» ή «κακόηχη») ή στο κατά πόσο κατάλληλη είναι η χρήση μιας γλώσσας σε κάποια συγκεκριμένη περίπτωση. Ο ορισμός των γλωσσικών στάσεων δεν είναι συχνά κάτι τόσο μονοδιάστατο αλλά πολλές φορές έχει να κάνει και με τις στάσεις που διατηρούν οι άνθρωποι απέναντι στους ομιλητές μιας ορισμένης γλώσσας ή μιας διαλέκτου, δηλαδή έχουμε να κάνουμε με χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και με κοινωνικού τύπου χαρακτηριστικά.⁹⁵

Οι γλωσσικές στάσεις μπορούν να λειτουργήσουν τόσο στο επίπεδο του συνειδητού, όσο και του ασυνειδήτου, και γενικά ασκούν σημαντική επίδραση στη συνολική σχολική επίδοση των μαθητών και στην εκμάθηση της μητρικής γλώσσας. Σύμφωνα με τον Stern, οι στάσεις απέναντι στην εκμάθηση μιας γλώσσας μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε τρεις τύπους: α) στάσεις απέναντι στην κοινότητα και στους ανθρώπους που μιλάνε την ξένη γλώσσα, β) στάσεις απέναντι στη γλώσσα την οποία πρόκειται να μάθουμε και γ) στάσεις απέναντι στις γλώσσες και στην εκμάθηση των γλωσσών γενικά.⁹⁶

Για τον Baker οι στάσεις απέναντι στη γλώσσα είναι ένας όρος που εμπεριέχει πολλά είδη στάσεων, όπως: 1) στάσεις απέναντι στη γλωσσική ποικιλία, τις διαλέκτους και το ύφος της ομιλίας, 2) στάσεις απέναντι στην εκμάθηση μιας καινούριας γλώσσας, 3) στάσεις απέναντι σε μια ορισμένη μειονοτική γλώσσα, 4) στάσεις απέναντι σε γλωσσικές ομάδες, κοινότητες και μειονότητες, 5) στάσεις απέναντι σε γλωσσικά μαθήματα, 6) στάσεις απέναντι στη χρήση μιας ορισμένης γλώσσας, 7) στάσεις των γονιών απέναντι στην εκμάθηση μιας γλώσσας από τα παιδιά τους και 8) στάσεις απέναντι στη γλωσσική προτίμηση. Το κύρος, η αξία και η σημασία μιας γλώσσας μετριοούνται συνήθως με τις στάσεις απέναντι σε αυτή τη

⁹³ Κωστούλα-Μακράκη Νέλλη, 2001, σ.110

⁹⁴ Grosjean François, 1982 p.117

⁹⁵ Κωστούλα-Μακράκη Νέλλη, 2001, σ.111

⁹⁶ Stern, H. H., Tarone, E. E., Stern, H. H., Yule, G., & Stern, H. (1983)

γλώσσα.⁹⁷ Αυτό σημαίνει ότι το κύρος είναι ένας καθαρά κοινωνικός παράγοντας που επηρεάζει τις θετικές ή αρνητικές στάσεις των ομιλητών, δίγλωσσων και μη.

Ο Baker (1992) σημειώνει ότι «οι στάσεις είναι ένας άνετος και αποτελεσματικός τρόπος, για να εξηγήσει κανείς σταθερά πρότυπα συμπεριφοράς. Οι στάσεις καταφέρνουν να συνοψίσουν, να εξηγήσουν και να προβλέψουν τη συμπεριφορά».⁹⁸ Παρ' όλ' αυτά, ένας μεγάλος αριθμός ερευνών δείχνει ότι ενώ για παράδειγμα μπορεί μια μειονοτική γλώσσα να χαίρει θετικών στάσεων, υπάρχει η περίπτωση να μην εκδηλώνονται στην πραγματική γλωσσική συμπεριφορά. Για παράδειγμα, τα παιδιά που ανήκουν σε μειονότητες, στην αρχή έχουν θετικές στάσεις απέναντι στη μητρική τους γλώσσα, αλλά μεγαλώνοντας οι στάσεις τους γίνονται περισσότερο θετικές απέναντι στην κυρίαρχη κουλτούρα και κοινωνία. Κατά την εφηβεία παρατηρείται μια σημαντική ανάπτυξη στάσεων, με τις στάσεις απέναντι στις μειονοτικές γλώσσες να γίνονται λιγότερο θετικές.⁹⁹

Κατά τον Grosjean,¹⁰⁰ πέντε είναι οι κυριότεροι παράγοντες, χάρη στους οποίους η στάση και η αντιμετώπιση μιας γλώσσας μπορεί να αλλάξει σε θετικό πρόσημο. Αυτοί οι παράγοντες αφορούν στην επίσημη αναγνώριση μιας γλώσσας από την κυβέρνηση (π.χ. η Γκουαρανί στην Παραγουάη και η Κετσουά στο Περού), στην ανεξαρτησία ενός έθνους (π.χ. η Σουαχίλι στην Τανζανία) ή στην αυξανόμενη αυτονομία μιας περιοχής (π.χ. η γαλλική στο Κεμπέκ και η Καταλανική στην Ισπανία), στα κινήματα υπέρ των δικαιωμάτων των πολιτών-ομιλητών (π.χ. ιθαγενείς γλώσσες και γλώσσες μεταναστών στις ΗΠΑ) ή ακόμη στις μελέτες και στο επιστημονικό ενδιαφέρον κοινωνιολόγων και γλωσσολόγων (π.χ. η γλώσσα των κωφαλάλων στις ΗΠΑ και τη Γαλλία).

3.6 Συνέπειες των γλωσσικών στάσεων

Έρευνες που αφορούν στη διατήρηση μειονοτικών γλωσσών από αυτόχθονες μειονοτικές ομάδες, αλλά και από μεταναστευτικές ομάδες με αρκετά χρόνια

⁹⁷ Κωστούλα-Μακράκη Νέλλη, 2001, σ.112

⁹⁸ Baker, C. (1992). Attitudes and language (Vol. 83). Multilingual Matters.

⁹⁹ Κωστούλα-Μακράκη Νέλλη, 2001, σ.113

¹⁰⁰ Grosjean François, 1982 σ.122

παραμονής στη χώρα εγκατάστασης, συνήθως, αναδεικνύουν τις θετικές στάσεις των ομιλητών ως έναν από τους παράγοντες που συμβάλλουν στη διατήρηση της μειονοτικής γλώσσας.¹⁰¹

Ωστόσο, οι ίδιες έρευνες αποκαλύπτουν ότι η σχέση μεταξύ θετικών στάσεων και ενεργειών υπέρ της διατήρησης της γλώσσας απέχει πολύ από το να είναι διαδεδομένη, είτε επειδή οι γλωσσικές στάσεις δεν αποτελούν μια μονοδιάστατη έννοια, είτε επειδή συχνά υπάρχει ασυμφωνία ανάμεσα στην γνωστική και στη συναισθηματική διάσταση των στάσεων. Για παράδειγμα, η έκφραση θετικών στάσεων απέναντι σε μια μειονοτική γλώσσα λόγω της σύνδεσής της για παράδειγμα με το έθνος ή το ιστορικό παρελθόν δε συνεπάγεται αυτόματα ότι θα καταβληθούν και προσπάθειες για τη μετάδοσή της στις νεότερες γενιές.

Παράλληλα, υπάρχουν μελέτες που δείχνουν ότι τα αρνητικά συναισθήματα των γονιών απέναντι στη δική τους γλώσσα ή στη γλώσσα της πλειονότητας μπορούν να έχουν σοβαρή επίδραση στην επίδοση των παιδιών τους στο σχολικό περιβάλλον, ή ακόμη και στη γλωσσική ταυτότητα που θα αναπτύξουν τα παιδιά τους.¹⁰² Η Gal επεσήμανε στο γερμανο-ουγγρικό δίγλωσσο βιβλίο της για το Oberwater της Αυστρίας, ότι επειδή τα γερμανικά είναι μια εθνική γλώσσα που συμβολίζει την αστική κοινωνία, είναι πιο δημοφιλής από τα ουγγρικά τα οποία σχετίζονται με τον παλιό τρόπο ζωής και την αγροτική κοινότητα. Επομένως, τα παιδιά που μιλούν μόνο γερμανικά ή τα δίγλωσσα άτομα που μιλούν γερμανικά και ουγγρικά δεν έχουν μάθει ποτέ στην πραγματικότητα ουγγρικά, ενώ οι δίγλωσσοι γονείς ωθούν τα παιδιά τους στο να μιλούν άπταιστα γερμανικά ώστε να μη "στιγματιστούν". Οι Ούγγροι θεωρούνται μονόγλωσσοι λόγω του χαμηλού τους κοινωνικού κύρους. Η Gal στο βιβλίο της για τη γερμανο-ουγγρική δίγλωσσία στο Oberwart της Αυστρίας, αναφέρει ότι καθώς τα γερμανικά είναι η εθνική γλώσσα που συμβολίζει την αστική κοινωνία, προτιμάται έναντι της ουγγρικής που είναι μια γλώσσα συνδεδεμένη με τον παλιό τρόπο ζωής και την κοινότητα των αγροτών-χωρικών. Έτσι, τα παιδιά των μονόγλωσσων Γερμανών ομιλητών ή των δίγλωσσων ομιλητών της γερμανικής και της ουγγρικής, στην ουσία δε μαθαίνουν ποτέ ουγγρικά και οι δίγλωσσοι γονείς επιδιώκουν να γίνουν τα παιδιά τους αλάνθαστοι ομιλητές της γερμανικής, ώστε να θεωρούνται μονόγλωσσοι ομιλητές αυτής και να αποσυνδεθούν από τη

¹⁰¹ Κυριαζής Δώρας, Χατζηδάκη Ασπασία, 2005

¹⁰² Κωστούλα-Μακράκη Νέλλη, 2001, σ.115

“στιγματισμένη” ουγγρική ταυτότητα με το χαμηλό κοινωνικό κύρος.¹⁰³ Εδώ να θυμίσουμε και το ανάλογο παράδειγμα που αναφέρει μέσα από τη μελέτη της η Nancy Dorian για την περιοχή Sutherland της βορειοανατολικής Σκωτίας, για το οποίο μιλήσαμε στο δεύτερο κεφάλαιο.

Ο Grosjean θέλοντας να αναδείξει το πλαίσιο των στάσεων μιας κυρίαρχης γλωσσικής ομάδας απέναντι σε μια ομάδα μικρότερης δύναμης, ερεύνησε το θέμα αυτό μεταξύ γλωσσικών ομάδων του Μόντρεαλ και του Κεμπέκ με μακροχρόνια ένταση μεταξύ αγγλόφωνων Καναδών ομιλητών και γαλλόφωνων της ίδιας κατηγορίας. Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας, οι αρνητικές στάσεις της πλειοψηφούσας ομάδας (στην περίπτωση αυτή των γαλλόφωνων ομιλητών) απέναντι στην ομάδα με τη λιγότερη δύναμη (πολιτική, οικονομική, πολιτιστική, αριθμητική) και κύρος (τους ομιλητές της αγγλικής) αφορούν γενικώς ή μερικώς τη μειοψηφούσα ομάδα και συχνά εντείνονται τόσο, που τα ίδια τα μέλη της μειοψηφούσας ομάδας υποβαθμίζουν τους εαυτούς τους σε μεγαλύτερο βαθμό απ’όσο θα έκανε η ομάδα της πλειοψηφίας. Κατά συνέπεια, όσο παράδοξο και αν ακούγεται, τα μέλη της επικρατέστερης ομάδας είναι κάποιες φορές περισσότερο θετικά απέναντι στη μειονεκτική ομάδα.¹⁰⁴

3.7 Η γλώσσα ως φορέας επιβολής εξουσίας

Το 1492 ο Ισπανός γλωσσολόγος Antonio de Nebrija παρουσίασε στην βασίλισσα Ισαμπέλα ένα εγχειρίδιο ισπανικής γραμματικής, με σκοπό να δώσει την έγκρισή της και να το πάρουν οι άνδρες του Κολόμβου μαζί τους. Όταν εκείνη τον ρώτησε για την σκοπιμότητα της έκδοσης, ο γλωσσολόγος της απάντησε: «Μα, Μεγαλειοτάτη, η γλώσσα είναι από τα βασικά όπλα για τη επέκταση μιας αυτοκρατορίας»¹⁰⁵. Παρουσίασε το έργο του Grammatica Castellana στη βασίλισσα ως δώρο γιατί πίστευε ότι θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο για την αυτοκρατορία. «Αφού η

¹⁰³ Grosjean François, 1982 σ.123

¹⁰⁴ Grosjean François, 1982 σ.118-120

¹⁰⁵ Οι θάνατοι των γλωσσών. Ανακτήθηκε από:

<https://anarchypress.wordpress.com/2015/10/09/%CE%BF%CE%B9-%CE%B8%CE%AC%CE%BD%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B9-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B3%CE%BB%CF%89%CF%83%CF%83%CF%8E%CE%BD/>

Υψηλότητά σας πάρει κάτω από το ζυγό της πολλές βάρβαρες πόλεις και έθνη με παράξενες γλώσσες, και με την κατάκτησή τους, θα χρειαστεί να λάβουν τους νόμους που βάζει ο κατακτητής στους κατακτημένους και με αυτούς, τη γλώσσα μας».¹⁰⁶ Όπως αποδείχτηκε μετέπειτα, οι ορδές των Ευρωπαίων αποίκων του 16ου και 17ου αιώνα ήταν η χαριστική βολή για χιλιάδες γλώσσες της Βόρειας και Νότιας Αμερικής.

Στην Βραζιλία για παράδειγμα, από το 1500μΧ. μέχρι και σήμερα εξαφανίστηκε βαθμιαία το 75% των ομιλούμενων γλωσσών-διαλέκτων, κάνοντας τους επιστήμονες να μιλούν για “γλωσσικό ιμπεριαλισμό”. Από τις 180 διαλέκτους που υπήρχαν εκεί μόνο μία μιλιέται σήμερα. Ο Aryon Rodrigues, ο Βραζιλιάνος ερευνητής γλωσσών υπό εξαφάνιση λέει πως «ο κόσμος είναι ένα μωσαϊκό ιδεών και οραμάτων. Με κάθε γλώσσα που χάνεται, εξαφανίζεται κι ένα κομμάτι αυτού του μωσαϊκού».¹⁰⁷ Παραδείγματα γλωσσικού ιμπεριαλισμού σημειώθηκαν και τον 20^ο αιώνα, όπως πχ. στην τέως Ε.Σ.Σ.Δ. κατά τη διάρκεια του προγράμματος «ρωσοποίησης» που είχε σαν στόχο να αφομοιώσει γλωσσικά και πολιτιστικά τους πληθυσμούς που συμβίωναν μέσα στα όρια της Σοβιετικής αυτοκρατορίας συμπεριλαμβανομένων και των ελληνικής καταγωγής πληθυσμών.

Στην Ελλάδα ξεκίνησε η ανησυχία για τη γλωσσική “απώλεια εδάφους” με αφορμή την ολοένα αυξανόμενη εξάπλωση των αγγλικών, πράγμα που σημαίνει ότι αρκετοί επιστημονικοί τομείς αλλά και πολιτισμικοί, χάνονται λίγο ή πολύ. Είναι πλέον διαδεδομένο και ίσως αυτονόητο ότι θα χρησιμοποιείται η αγγλική σε ευρεία χρήση και στην χώρα μας, και μάλιστα θα υπερτερεί σε πολλούς τομείς. Κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 2020-2021 είδαμε να ψηφίζεται και να εισάγεται η αγγλική γλώσσα ακόμη και στα νηπιαγωγεία, στα πρώτα βήματα ενός νηπίου στο χώρο της εκπαίδευσης που ακόμη δεν έχει καλά-καλά κατακτήσει τη μητρική του γλώσσα. Αν ούτε κι αυτό δεν μας κρούει τον κώδωνα του κινδύνου τότε δεν ξέρω τι άλλο θα μπορούσε.

Όπου υφίστανται γλωσσικές απώλειες προς όφελος των αγγλικών, αυτό συνεπάγεται ότι ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού αυτόματα αποκλείεται από το δημοκρατικό διάλογο και από πηγές πολύτιμων γνώσεων. Τέτοιου είδους απώλειες εύλογα δημιουργούν δυσκολίες. Για παράδειγμα, δυσκολεύει η μεταλαμπάδευση της

¹⁰⁶ Zhenja La Rosa, "Language has always been the perfect instrument of empire." Antonio de Nebrija, *Granidtica Castellán*. Ανακτήθηκε από: <http://people.loyno.edu/~history/journal/1995-6/rosa.htm>

¹⁰⁷ Aryon D. Rodrigues, 2014

γνώσης σε κοινωνικές ομάδες που δεν ανήκουν στις ομάδες των ειδικών. Ουκ ολίγες ελληνικές βιομηχανικές και εμπορικές επιχειρήσεις χρησιμοποιούν ήδη ως γλώσσα επικοινωνίας την αγγλική και είναι αυτή που μάλιστα κυριαρχεί στον προφορικό λόγο. Αν όμως χαθούν διάφοροι τομείς για την ελληνική γλώσσα, αυτό κατ' επέκταση θα επηρεάσει και την ελληνική κοινωνία. Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να βρεθούμε σε μία κατάσταση όπου τα αγγλικά θα είναι η επίσημη γλώσσα (στα σχολεία, την αγορά εργασίας, τις υπηρεσίες κ.α.) ενώ τα ελληνικά θα χρησιμοποιούνται στις ανεπίσημες επαφές και συναναστροφές.

Η κατάσταση με μία “ανώτερη” και μία “κατώτερη” γλώσσα δεν είναι καθόλου ασυνήθιστη. Μερικοί κάνουν λόγο για μικρές και μεγάλες γλώσσες υποβιβάζοντας ουσιαστικά το πρόβλημα στον αριθμό χρηστών και κάποιοι άλλοι μιλούν για ισχυρές και ασθενείς γλώσσες ταυτίζοντας την εξουσία με το ισχύς και την ασθένεια με την έλλειψή της.¹⁰⁸ Είναι συνώνυμες από καταστάσεις στο χώρο της βιολογίας, όπου η «ισχύς» υποδηλώνει υγεία και ζωή, ενώ η «ασθένεια» αρρώστια και θάνατο. Τέτοιου είδους μεταφορές από τη βιολογία σε μια επιστήμη όπως η γλωσσολογία, που ανήκει στις ανθρωπιστικές σπουδές και στις κοινωνικές επιστήμες, θα πρέπει αν μη τι άλλο να μας θορυβήσουν.

Τέτοιες καταστάσεις με ισχυρές και ασθενείς γλώσσες, συναντούμε μεταξύ άλλων και σε πολλές χώρες με αποικιοκρατικό παρελθόν, όπου η αποικιακή γλώσσα χρησιμοποιείται ως επί τω πλείστον στην εκπαίδευση ενώ η μητρική γλώσσα των κατοίκων, διαφέρει. Οι εμπειρίες από τέτοιες χώρες δεν είναι σαφώς οι ενδεδειγμένες. Έχουν αρνητικό πρόσημο γιατί προάγουν κακή παιδεία και δημιουργούν κοινωνικές εντάσεις. Ο καθηγητής Shigeru Tsuchida γράφει πως «όποτε η διάσωση μιας γλώσσας γίνεται πρώτη είδηση τότε όλοι αρχίζουν να κόπτονται γι' αυτήν, μα είναι ήδη πολύ αργά για να την σώσουν».¹⁰⁹ Μαζί του συνεργάστηκε και ο γλωσσολόγος Paul Jen-kuei Li ο οποίος έχει αφιερώσει την 40χρονη καριέρα του στη μελέτη εξαφανισμένων γλωσσών και συμπληρώνει πως «η γλώσσα είναι η ουσία ενός πολιτισμού και όταν μια γλώσσα εξαφανίζεται, ένας ολόκληρος πολιτισμός και το σύστημα γνώσης που υπονοείται στη γλώσσα εξαφανίζεται. Πριν από σαράντα χρόνια, άκουγα ακόμα παιδιά να μιλούν τη μητρική τους γλώσσα, αλλά τώρα αυτό είναι αδύνατο. Είναι λυπηρό να πιστεύει κανείς ότι οι γλώσσες που υπάρχουν εδώ και χιλιάδες χρόνια θα πρέπει να εξαφανιστούν σε τόσο μεγάλη κλίμακα σε μερικές

¹⁰⁸ Haberland, H. 1999

¹⁰⁹ Li, P. (1997)

δεκαετίες. Οι κυβερνητικές πολιτικές αφομοίωσης έπαιξαν σημαντικό ρόλο στο να συμβεί αυτό». Και συνεχίζει λέγοντας ότι «είναι πολύ πιο εύκολο για την κυβερνητική πολιτική να εξαφανίσει μια γλώσσα παρά να την αναβιώσει» προσθέτοντας ότι ο σεβασμός για άλλους πολιτισμούς και η προθυμία να χρησιμοποιηθούν οι μητρικές γλώσσες στο σπίτι μπορεί να βοηθήσουν. «Οι κυβερνώντες προτιμούν συχνά την ομοιομορφία από τις διαφορές, γιατί η ομοιομορφία διευκολύνει την εφαρμογή της πολιτικής. Αλλά όσον αφορά τον πολιτισμό, η διαφορετικότητα ενισχύει την αξία του».¹¹⁰

Μια αντίστοιχη κατάσταση βλέπουμε και στο προφητικό βιβλίο του Τζορτζ Όργουελ ‘Μεγάλος Αδερφός’ όπου το καθεστώς παρακολουθεί τα πάντα και ασκεί τον απόλυτο έλεγχο στις πράξεις, ακόμη και τις συνειδήσεις των ανθρώπων που κατοικούν εκεί. Η ελεύθερη σκέψη αποτελούσε θανάσιμο αμάρτημα, ο πόλεμος ήταν ειρήνη, η ελευθερία σκλαβιά και η άγνοια δύναμη.¹¹¹ Οι γλώσσες που βρίσκονται στην ισχυρότερη θέση έχουν πίσω τους όλους τους πόρους ενός εθνικού κράτους. Η εξουσία ενός κράτους μπορεί να διαβεβαιώσει ότι μια γλώσσα είναι το όχημα της εκπαίδευσης, του νομικού συστήματος, των μέσων μαζικής ενημέρωσης, της λογοτεχνίας και πολλών ακόμη συστημάτων.

3.8 Η σημαντικότητα της ενδοοικογενειακής μεταβίβασης της γλώσσας

Η οικογένεια αποτελεί το πρώτο και τελευταίο οχυρό της διαφύλαξης μιας γλώσσας. Δεν υπάρχει πλέον επιστροφή όταν οι γονείς πάψουν να χρησιμοποιούν τη μητρική τους γλώσσα στο σπίτι, όταν σταματήσει δηλαδή η διαγενεακή μεταβίβαση της γλώσσας, γιατί τότε επέρχεται αργά ή γρήγορα ο θάνατός της. Εάν η μητρική γλώσσα δεν χρησιμοποιείται πλέον στο σπίτι παρά μόνο στο σχολείο ή στην εκπαίδευση, τότε καταλήγει απλώς συμβολικό και τελετουργικό στοιχείο της ζωής της γλωσσικής ομάδας.¹¹²

¹¹⁰ June Tsai, 2011. Linguist urges preservation of Taiwan’s Austronesian languages. Ανακτήθηκε από <https://taiwantoday.tw/news.php?unit=18,23,45,18&post=24441>

¹¹¹ George Orwell, 1999. Ο Μεγάλος Αδερφός 1984

¹¹² Σελλά-Μάζη Ελένη, 2001 σ.100

Εκείνα τα στοιχεία που παίζουν σημαντικό ρόλο στη γλωσσική διατήρηση είναι πρωτίστως οι πρακτικές που ακολουθεί η κάθε οικογένεια μεταναστευτικής καταγωγής προς υποστήριξη και ανάπτυξη της μητρικής γλώσσας και έπειτα η ιδεολογία που έχει αναπτύξει η κάθε οικογένεια μέσα από την επαφή της με την ευρύτερη κοινωνία. Εξάλλου, όπως αναφέρει και ο Fishman, «η ενδοοικογενειακή μεταβίβαση της γλώσσας αποτελεί, ίσως, τον σημαντικότερο παράγοντα γλωσσικής διατήρησης».¹¹³

Ο Fishman υποστήριξε ότι ο κοινωνικός χώρος χρήσης της γλώσσας αποτελεί τον πιο σημαντικό παράγοντα γλωσσικής διατήρησης και υποχώρησης. Οι πιο σημαντικοί χώροι οι οποίοι συνεισφέρουν στη γλωσσική και πολιτισμική διατήρηση είναι οι φίλοι, η γειτονιά, η εκπαίδευση, η εκκλησία, το επάγγελμα, η κυβέρνηση και τα ΜΜΕ. Η έρευνα έδειξε ότι υπάρχει αυξημένη χρήση της μειονοτικής γλώσσας στο χώρο της οικογένειας και στο φιλικό περιβάλλον γιατί και οι δυο αυτοί χώροι σχετίζονται με αξίες οικειότητας.

Τα τελευταία χρόνια η ισχύς των γονέων ως μοναδικών πομπών μετάδοσης της μειονοτικής γλώσσας μειώνεται δραματικά καθώς απασχολούνται για αρκετές ώρες εκτός σπιτιού για τις αυξημένες ανάγκες επιβίωσης, στη συνέχεια έρχονται οι άλλοι χώροι όπως η εκπαίδευση, η εκκλησία, το εργασιακό περιβάλλον κ.λ.π. οι οποίοι σχετίζονται περισσότερο με αξίες κύρους και προωθούν περισσότερο τη χρήση της γλώσσας της πλειονότητας, οπότε σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να αντικαταστήσουν την οικογένεια στο έργο της μεταβίβασης της γλώσσας.¹¹⁴ Ως παράδειγμα μπορούμε να αναφέρουμε την περίπτωση της ουαλικής γλώσσας η οποία ενώ απολαμβάνει μια αύξηση του γοήτρου της και κατάφερε να εισαχθεί ακόμη και στη δημόσια διοίκηση, στην εκπαίδευση και στο λατρευτικό τυπικό της εκκλησίας, εντούτοις υπάρχει συνεχής συρρίκνωσή της και εξασθένηση στον ενδοοικογενειακό χώρο.¹¹⁵

Σύμφωνα με τον Fishman «ο δρόμος προς τον κοινωνικό θάνατο είναι στρωμένος με τη γλωσσική δραστηριότητα, η οποία δεν εστιάζεται στη διαγενεακή συνέχεια»,¹¹⁶ δηλαδή αναφέρεται σε προσπάθειες που δεν περιλαμβάνουν και δεν επηρεάζουν την κοινωνική συμπεριφορά των οικογενειών που μεγαλώνουν παιδιά. Χωρίς να υποτιμάται η αξία αυτών των κινήσεων ο Fishman θεωρεί ότι αν δε

¹¹³ Τσοκαλίδου Ρούλα, 2012 σ.74

¹¹⁴ Baker Colin, 2001 σ.133

¹¹⁵ Romaine Suzanne, 1989 p.42

¹¹⁶ Baker Colin, 2001 σ.132

συνδεθούν αυτές με την καθημερινή κοινωνικοποίηση στα πλαίσια της οικογένειας, τότε η γλώσσα δεν προάγεται μακροπρόθεσμα.

Ωστόσο, στην πραγματικότητα, πολλές γλωσσικές μειονότητες έχουν λίγες επιλογές, επομένως η ελευθερία επιλογής της γλώσσας που μπορούν να χρησιμοποιούν καθημερινά στην κοινωνία υποδοχής όπου ζουν είναι μάλλον πλασματική παρά πραγματική. Μέσα από την έρευνα των Γκαϊνταρτζή & Τσοκαλίδου έχει διαφανεί ότι η προδιάθεση της οικογένειας μεταναστών για τη διατήρηση της γλώσσας καταγωγής είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ιδεολογία του κυρίαρχου ελληνικού σχολείου. Ως αποτέλεσμα έχουμε την εισαγωγή του παιδιού στο σχολικό περιβάλλον και ταυτόχρονα την απαξίωση της μητρικής του γλώσσας λόγω της ανυπαρξίας της στο εκπαιδευτικό περιβάλλον αλλά και της συνειδητής ή μη ακύρωσής της από το κυρίαρχο εκπαιδευτικό σύστημα.¹¹⁷ Σύμφωνα με τον Fishman, «ό,τι αρχίζει ως η γλώσσα της κοινωνικής και οικονομικής κινητικότητας καταλήγει μέσα σε τρεις γενιές περίπου ως τη γλώσσα του σπιτιού, ακόμα και σε δημοκρατικά περιβάλλοντα που ευνοούν τον πλουραλισμό».¹¹⁸

3.9 Πλεονεκτήματα της διγλωσσίας

Από τις αρχές του 19ου αιώνα έως και τη δεκαετία του '60 περίπου επικρατούσε η άποψη ότι η διγλωσσία είχε αρνητικό αντίκτυπο στη νοητική και ψυχική ανάπτυξη του ατόμου. Η αντίληψη αυτή βασίστηκε σε ψυχομετρικά τεστ και έρευνες, οι οποίες παρουσίαζαν σοβαρές αδυναμίες και ελλείψεις. Η ευφυΐα μεταξύ δίγλωσσων και μονόγλωσσων μετριόταν συγκρίνοντας μόνο τους δείκτες νοημοσύνης τους και η γλώσσα των τεστ ήταν στην ασθενέστερη γλώσσα των δίγλωσσων.¹¹⁹⁻¹²⁰ Η διγλωσσία από μόνη της, είναι ικανή να αυξήσει γενικά τη νοητική ικανότητα των παιδιών, καθώς οι δίγλωσσοι φαίνεται να έχουν περισσότερους τρόπους έκφρασης όταν μιλούν για ένα αντικείμενο, μια έννοια ή μια ιδέα. Επιπροσθέτως, όσο πιο πολλές γλώσσες γνωρίζει κάποιος, τόσο πιο πολλές

¹¹⁷ Τσοκαλίδου Ρούλα, 2012 σ.75

¹¹⁸ Κωστούλα-Μακράκη Νέλλη, 2001 σ.82

¹¹⁹ Τσοκαλίδου Ρούλα, 2012 σ.83

¹²⁰ Baker Colin, 2001 σ.201-205

είναι και οι δυνατότητες επικοινωνίας του στο σχολικό περιβάλλον, στο εργασιακό και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.¹²¹ Όταν δύο γλωσσικά και πολιτισμικά συστήματα έχουν κατακτηθεί και συνυπάρχουν σε ένα παιδί, ενισχύεται η αυτοεκτίμηση και η αυτοαντίληψή του. Το να γνωρίζει κανείς περισσότερες γλώσσες πέραν της μητρικής, έχει ως αποτέλεσμα τη διεύρυνση των αντιλήψεών του για τον κόσμο και τη θεώρηση των πραγμάτων με νέους τρόπους. Επίσης, έχει διαπιστωθεί ότι εκείνοι που θεωρούν ότι η ταυτότητά τους είναι ισχυρή και ταυτόχρονα είναι πιο ευαισθητοποιημένοι απέναντι σε άλλους πολιτισμούς, δεν είναι άλλοι από τους δίγλωσσους.

Σύμφωνα με τον Fishman, η διατήρηση της γλώσσας είναι συνυφασμένη με τη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι η διατήρηση της γλώσσας δεν είναι αρκετή από μόνη της για τη διατήρηση ενός πολιτισμού και επομένως της πολιτισμικής ταυτότητας, αλλά η διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας είναι αδύνατη χωρίς τη διατήρηση της γλώσσας. Σύμφωνα με τον ίδιο, εκφράζονται πληρέστερα στη μητρική γλώσσα, τα έθιμα, οι αξίες και τα πιστεύω κάθε πολιτισμού, στη γλώσσα δηλαδή που συνδέεται με τον εκάστοτε πολιτισμό. Επίσης, μια γλώσσα συμβολίζει και αναπαριστά τον πολιτισμό με τον οποίο συνδέεται, καθώς είναι αναπόσπαστο κομμάτι του πολιτισμού. «Από τον νόμο και τη θρησκεία, ως τα τραγούδια, τους μύθους και τους καθημερινούς χαιρετισμούς, ένας πολιτισμός αναπαρίσταται μέσω της ιδιαίτερης γλώσσας με την οποία συνδέεται».¹²²

Η Wong-Fillmore τονίζει το πόσο σημαντική είναι η διατήρηση μιας γλώσσας, καθώς μέσω αυτής πραγματοποιείται η μεταβίβαση του πολιτισμικού γίνεσθαι της οικογένειας από γενιά σε γενιά, γεγονός που συμβάλλει στην επικοινωνία και συνοχή της οικογένειας. «Αυτό που χάνεται δεν είναι κάτι λιγότερο από το μέσο, με το οποίο οι γονείς κοινωνικοποιούν τα παιδιά τους: όταν αδυνατούν να μιλήσουν με τα παιδιά τους, δεν μπορούν να τους μεταβιβάσουν εύκολα αξίες, πεποιθήσεις, αντιλήψεις ή τη γνώση να διαχειριστούν τις εμπειρίες τους».¹²³

¹²¹ Τσοκαλίδου Ρούλα, 2012 σ.85

¹²² Fishman Joshua A., 1989 p.470-471

¹²³ Τσοκαλίδου Ρούλα, 2012 σ.79

3.10 Πόσο σημαντική είναι η γλωσσική πολυμορφία για την Ευρώπη

Σύμφωνα με ψήφισμα του Ευρωπαϊκού συμβουλίου επισημαίνεται ότι «η γλωσσική και πολιτιστική πολυμορφία αποτελεί αδιάσπαστο μέρος της ευρωπαϊκής ταυτότητας· είναι ταυτόχρονα κοινή κληρονομιά, πλούτος, πρόκληση και πλεονέκτημα για την Ευρώπη».¹²⁴ Γι' αυτό το λόγο, εξαιρετικής σημασίας προτεραιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την επιβίωση των γλωσσών, θεωρείται η πολυγλωσσία και η εκμάθηση περισσότερης της μιας γλώσσας από τους πολίτες πέραν της μητρικής τους. Εκείνο που αποτελεί κοινή παραδοχή όλων είναι ότι η ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά θα ήταν εξαιρετικά φτωχή χωρίς το κομμάτι των γλωσσών. Οι γλώσσες εκφράζουν πολιτισμό, ταυτότητα, πολύτιμες πληροφορίες και σύνδεση με το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον τους. Μέσα στην καρδιά της κάθε γλώσσας συγκεντρώνεται πλούτος γνώσεων σε ό, τι έχει να κάνει με τον κόσμο και την ανθρώπινη πείρα. Όταν οι γλώσσες πεθαίνουν, δυστυχώς οι γνώσεις αυτές χάνονται.

Στη σύγχρονη εποχή, με την ανάπτυξη της έννοιας του έθνους κράτους θεωρήθηκε πιο σωστό να διαμορφωθεί ένας ομοιόμορφος πολιτισμός και έγιναν προσπάθειες ανάπτυξης μιας κοινής γλώσσας και ενός κοινού πολιτισμού. Για να πραγματοποιηθεί αυτό ακολουθήθηκαν διάφορες πολιτικές και ιδιαίτερα σε ό, τι αφορούσε την εκπαίδευση αλλά δυστυχώς είχαν το αντίθετο από το προσδοκώμενο αποτέλεσμα. Στις γλώσσες που δεν είχαν αναγνωριστεί ως επίσημες κρατικές, αυτή η πολιτική είχε ιδιαίτερα δυσμενείς επιπτώσεις ως προς την επιβίωσή τους.

Κάτι αντίστοιχο βλέπουμε να συμβαίνει τα τελευταία πενήντα χρόνια στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης καθώς προωθείται ένας περισσότερο ομοιόμορφος πολιτισμός του οποίου η βασική κινητήριος δύναμη είναι η γλώσσα των αγγλικών. Όπως πολύ εύκολα μπορεί να αντιληφθεί κάποιος, μια γλώσσα που χρησιμοποιείται λιγότερο και δεν τυγχάνει να είναι τόσο διαδεδομένη, δεν μπορεί εύκολα να ανταγωνιστεί και να επιβιώσει σε τέτοιο αφιλόξενο επίπεδο.¹²⁵ Σε αυτή την κατάσταση έρχεται να προστεθεί και η συνήθης πεποίθηση των ανθρώπων που μιλούν κάποια από τις γλώσσες που απειλούνται, ότι η γλώσσα τους στερείται κύρους και οικονομικής αξίας οπότε θεωρούν ανώφελο να τη μεταλαμπαδεύσουν στα παιδιά

¹²⁴ Ψήφισμα του Συμβουλίου της 21ης Νοεμβρίου 2008 σχετικά με την ευρωπαϊκή στρατηγική για την πολυγλωσσία. Ανακτήθηκε από: <https://op.europa.eu>

¹²⁵ Meirion Prys Jones, (2013).

τους ή γενικά στις νεότερες γενιές. Αυτή η απροθυμία διαγενεακής μεταβίβασης θεωρείται πλέον ένα από τα πιο κραυγαλέα χαρακτηριστικά μιας γλώσσας που απειλείται με εξαφάνιση.

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και με το διεθνές εμπόριο, τις τηλεπικοινωνίες, την τηλεόραση και το Διαδίκτυο να έχουν μετατρέψει την Γη σ' ένα μικρό χωριό, οι περισσότερες από τις μισές ομιλούμενες γλώσσες του κόσμου κινδυνεύουν να σιωπήσουν για πάντα. Είναι δεδομένο το σκοτεινό μέλλον για τις μισές τουλάχιστον από τις σημερινές ‘‘ζωντανές’’ γλώσσες του πλανήτη. Τα τελευταία όμως χρόνια, έχουν ξεκινήσει δράσεις προς την κατεύθυνση της διατήρησης απειλούμενων γλωσσών και πολλοί φορείς, όπως πανεπιστήμια, διεθνή ερευνητικά κέντρα, μη κυβερνητικές οργανώσεις ακόμη και οι ίδιες οι τοπικές κοινωνίες. Γλωσσολόγοι, ανθρωπολόγοι και σωρεία επιστημόνων έχουν ριχτεί στον αγώνα για τη διατήρηση των απανταχού γλωσσών με εκατοντάδες ερευνητικά προγράμματα καταγραφής γλωσσών που θεωρούνται ότι βρίσκονται υπό το πρίσμα της απειλής ακόμη και αυτών που διαθέτουν μόνο προφορικό λόγο και άρα έχουν προκαθορισμένη ημερομηνία ‘‘λήξης’’.

Η Ευρώπη λοιπόν βλέποντας το πόσο σημαντικό ρόλο παίζει η γλώσσα για την ανθρώπινη υπόσταση, ανακηρύσσει το 2001 ως Ευρωπαϊκό Έτος Γλωσσών στοχεύοντας στην ευαισθητοποίηση των πολιτών για πολιτιστικές αξίες και ενθάρρυνση της πολυγλωσσίας και της δια βίου εκμάθησης γλωσσών. Αυτή η κίνηση εορτάστηκε επιτυχώς σε περισσότερες από 45 χώρες με τη συμμετοχή εκατομμυρίων πολιτών σε εκδηλώσεις που στόχο είχαν να αναδείξουν τη γλωσσική διαφορετικότητα και τα οφέλη που παρέχει η επικοινωνία σε περισσότερες από μία γλώσσες.¹²⁶ Έπειτα προχωρά στην αναγνώριση της 26ης Σεπτεμβρίου ως Ευρωπαϊκής Ημέρας Γλωσσών κατά την οποία κάθε χρόνο χρηματοδοτούνται δράσεις που προωθούν την εκμάθηση γλωσσών πέραν της μητρικής. Στη συνέχεια προχωρά στη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Κέντρου Σύγχρονων Γλωσσών (ECML), αποστολή του οποίου είναι η καινοτομία στη γλωσσική διδασκαλία και η βοήθεια ως προς τον πιο αποτελεσματικό τρόπο εκμάθησης ξένων γλωσσών. Έχουμε τη δημιουργία διαδικτυακού παρατηρητηρίου για την πολυγλωσσία, τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Κέντρου Ερευνών Mercator και του Ιδρύματος για τις Απειλούμενες Γλώσσες τα οποία ειδικεύονται στις μειονοτικές και απειλούμενες γλώσσες της Ευρώπης. Κάνει επίσης

¹²⁶ Επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης <https://europa.eu>

την εμφάνισή του το πρόγραμμα «Δημιουργική Ευρώπη» με την ύπαρξη της κατηγορίας "Μετάφραση λογοτεχνικών έργων" όπου η γλώσσα του πρωτότυπου και η γλώσσα μετάφρασης πρέπει αυστηρά να είναι μία από τις επίσημα αναγνωρισμένες γλώσσες των κρατών μελών της Ε.Ε. και οι μεταφράσεις αυτές να έχουν μία διασυννοριακή διάσταση. Επίσης έχουμε και τη χρηματοδότηση πολλών δικτύων για τη γλωσσική πολυμορφία όπως το NPLD (Network to Promote Linguistic Diversity), το FUEN (Federal Union of European Nationalities)¹²⁷ κ.α.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 έχουμε τη δημοσίευση από την UNESCO του ονομαζόμενου Red Book of Endangered Languages (Κόκκινο Βιβλίο των Γλωσσών που απειλούνται με εξαφάνιση), το οποίο αποτελούσε έναν οδηγό για τις γλώσσες εκείνες που κινδυνεύουν να εκλείψουν περιλαμβάνοντας έναν πλήρη κατάλογο αυτών. Το βιβλίο αυτό αντικαταστάθηκε αργότερα από το Atlas¹²⁸ of the World's languages in Danger (Ατλας των γλωσσών του κόσμου που κινδυνεύουν να εξαφανιστούν).

Οι υπάρχουσες δράσεις αφορούν σε εκδόσεις εφημερίδων και βιβλίων, ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών προγραμμάτων καθώς και μαθημάτων για τις νεότερες γενιές, άλλοτε σε πιλοτικό και άλλοτε σε ένα ήδη ενταγμένο στην κοινωνία επίπεδο. Πρόκειται για ένα αγώνα με πραγματικές δυσκολίες, με αντίπαλο τον χρόνο και με όλες τις δυσμενείς σημερινές συνθήκες όπως η μετανάστευση, η αστυφιλία, οι πολεμικές συρράξεις και η απροθυμία πολλών κυβερνήσεων στο να υιοθετήσουν μέτρα για μια πολύγλωσση κοινωνία.

3.11 Συνέπειες γλωσσικού θανάτου

Έχοντας στο νου όλα όσα προηγήθηκαν στην παρούσα εργασία, δεν είναι δύσκολο να καταλάβουμε το γιατί γίνονται τόσο οργανωμένες κινήσεις ως προς τη γλωσσική διατήρηση ή και την αναβίωση εξαφανισμένων γλωσσών και γιατί η γλώσσα αποτελεί τελικά τόσο σημαντικό στοιχείο για την ανθρώπινη ύπαρξη και την

¹²⁷ Foundation Of Endangered Languages. Ανακτήθηκε από: <https://www.ogmios.org>

¹²⁸ Ανακτήθηκε από: <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php>

ιστορία της. Τι σημαίνει όμως ο θάνατος μιας γλώσσας και ποιες απώλειες αφήνει πίσω της; Έχει γίνει σημαντική συζήτηση για τον γλωσσικό θάνατο και τις συνέπειές του τα τελευταία κυρίως χρόνια, ξεκινώντας με μια σειρά άρθρων όσον αφορά τη γλώσσα κάπου στο πρόσφατο 1992. Σε πολλά από αυτά τα άρθρα, οι γλωσσολόγοι έχουν καταβάλλει πολλές προσπάθειες για να αποκαλύψουν τις συνέπειες της απώλειας της γλώσσας για την ανθρώπινη γνώση.

Ο Ken Hale, για παράδειγμα, έκανε το εξής σχόλιο: «Η απώλεια των τοπικών γλωσσών, και των πολιτισμικών συστημάτων που εκφράζουν, σημαίνει ανεπανόρθωτη απώλεια διαφορετικού και ενδιαφέροντος πνευματικού πλούτου, τα ανεκτίμητα προϊόντα της ανθρώπινης ψυχικής βιομηχανίας». Και συνέχισε λέγοντας ότι «η απώλεια της γλωσσικής ποικιλομορφίας είναι απώλεια για τη γνώση και την επιστήμη. Η επιστημονική μελέτη του νου είναι μια αξιосέβαστη επιδίωξη στην ανθρώπινη πνευματική ιστορία, και η ανθρώπινη ικανότητα για γλώσσα είναι το πιο εξέχον χαρακτηριστικό του ανθρώπινου μυαλού».¹²⁹ Η Marianne Mithun με τη σειρά της είπε ότι «η γλώσσα αντιπροσωπεύει την πιο δημιουργική, διάχυτη πτυχή του πολιτισμού, την πιο οικεία πλευρά του μυαλού. Η απώλεια της γλωσσικής πολυμορφίας θα σημαίνει ότι ποτέ δεν θα έχουμε καν την ευκαιρία να εκτιμήσουμε τις πλήρεις δημιουργικές ικανότητες του ανθρώπινου μυαλού»¹³⁰

Η απώλεια μια γλώσσας έχει αντίκτυπο σε όλους τους τομείς μια γλωσσικής κοινότητας. Χάνονται, όπως προαναφέρθηκε, πολύτιμα στοιχεία του πολιτισμού, της κοινωνικής ταυτότητας, της συνολικής πορείας της ανθρωπότητας. Η λογοτεχνία για παράδειγμα, είναι καθρέπτης της κοινωνικής πραγματικότητας, συνεπώς όταν μια γλώσσα χάνεται, παίρνει μαζί της και ένα πλήθος στοιχείων της καθημερινής ζωής και έκφρασης της γλωσσικής κοινότητας. Χάνονται ήθη και έθιμα, τελετουργικά, γιαιοσόφια, τραγούδια των απλών ανθρώπων, παραδόσεις. Στοιχεία συνυφασμένα με την ίδια τη ζωή και τον πολιτισμό. Πολλές φορές τέτοια στοιχεία καταφέρνουν να διατηρηθούν στο χρόνο ανάλογα σε τι υλικό είναι γραμμένα και άλλες φορές καταστρέφονται ηθελημένα χωρίς να υπάρξει έστω ένα δείγμα. Ανάλογο παράδειγμα αποτελεί η ετρουσκική λογοτεχνία η οποία δεν έχει βρεθεί ακόμη αλλά υπάρχουν μαρτυρίες από Ρωμαίους και Έλληνες ιστορικούς για το πλούσιο λογοτεχνικό υλικό της. Αυτό σημαίνει πως ίσως καταστράφηκαν τα κείμενα από τους Χριστιανούς του

¹²⁹ Hale, K. (1998).

¹³⁰ Marianne Mithun (1998). The significance of diversity in language endangerment and preservation. *Endangered Languages: Loss and Community Response*. Lenore Grenoble and Lindsay Whalley, eds. Cambridge: Cambridge University Press.

4^{ου} αιώνα όπως φημολογείται ή απλά ήταν τέτοιο το υλικό πάνω στο οποίο ήταν καταγεγραμμένα που δεν κατάφεραν να επιζήσουν στο πέρασμα των χρόνων.

Στον ευρύτερο εκπαιδευτικό χώρο, όταν μια γλώσσα παύει να χρησιμοποιείται, αποδυναμώνεται, συρρικνώνεται βαθμιαία και οδηγείται στη λήθη. Ιδιαίτερα όταν μιλάμε για μια ομάδα μεταναστών που προσπαθεί να ενταχθεί σε μια νέα πατρίδα και προσπαθεί να διατηρήσει όσο μπορεί την εθνική της ταυτότητα. Προσπαθεί ως ομάδα να παράγει νέες φωνές και να κατασκευάσει νέες ταυτότητες μέσω συχνά ανταγωνιστικών λόγων αλλά ως επί τω πλείστον είναι η φωνή που δεν ακούγεται γιατί υπερισχύει ο ήχος της εκάστοτε κύριας ομιλούμενης και καθολικά αποδεκτής γλώσσας με αποτέλεσμα να φθίνει και να χάνει καθημερινά έδαφος.

Αναφορικά με το κομμάτι της επιστήμης, υπάρχει άλλο θέμα διότι μπορεί να πεθαίνουν λέξεις και όροι καθημερινά αλλά γεννιούνται νέοι στη θέση τους για να καλύψουν τις ανάγκες της εξέλιξης. Το θέμα είναι ότι σήμερα η παραγωγή νέων επιστημονικών ή τεχνικών όρων είναι εκρηκτική και ο εκάστοτε επιστήμονας βρίσκεται καθημερινά αντιμέτωπος στη διεθνή βιβλιογραφία, με νέες έννοιες για τις οποίες δεν έχει ακόμη καθιερωθεί η απόδοσή τους στα ελληνικά και τις οποίες θα πρέπει να μεταφράσει. Κάθε φορά όμως που η μετάφραση δεν είναι προφανής, συνήθως χρησιμοποιείται προσωρινά ο αγγλικός όρος. Και επειδή ουδέν μονιμότερον του προσωρινού, το αποτέλεσμα είναι η εδραίωση του αγγλικού όρου χωρίς ούτε καν να γίνει προσπάθεια εύρεσης ή δημιουργίας μιας λέξης που να αποτυπώνει τη συγκεκριμένη σημασία. Η σαφής διατύπωση των νοημάτων και η ακριβολογία είναι συστατικά της ίδιας της επιστημονικής μεθοδολογίας, οπότε όπως είναι λογικό κρίνεται αναγκαία η επικράτηση μιας μονοσήμαντης ορολογίας η οποία θα πρέπει να καταγράφει και να κωδικοποιεί την επιστημονική γνώση. Το κύριο λοιπόν πρόβλημα της σύγχρονης επιστημονικής ορολογίας είναι το γεγονός ότι για κάθε έννοια υπάρχουν περισσότεροι του ενός όροι. Λείπει δηλαδή η ξεκάθαρη επιστημονική ορολογία. Αυτή η πληθώρα εννοιών, ενώ στην καθομιλουμένη θα σήμαινε γλωσσικό πλούτο, σε επίπεδο επιστημονικής ορολογίας συνεπάγεται έλλειψη σαφήνειας.

Σε επίπεδο γλώσσας και θρησκείας, η θρησκεία, σύμφωνα πάντα με το πολιτιστικό επίπεδο του λαού, αποτελεί τον κώδικα αξιών και την αντίληψη περί θείου. Κάθε φυλή πάνω στη γη μιλάει την δική της γλώσσα. Κάποιες παραμένουν σε “πρωτόγονο” και πρώιμο στάδιο, όπως αυτές των φυλών της Αφρικής, κάποιες διανύουν ακόμη μια περίοδο νεότητας, όπως οι λατινικές και κάποιες άλλες έχουν φτάσει σε υψηλά επίπεδα απόδοσης νοημάτων και εννοιών, όπως η ελληνική. Επίσης,

κάθε λαός πάνω στη γη έχει επινοήσει μια θρησκεία για την εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας του, επιδιώκοντας να δώσει κάποιο υπόβαθρο στις μεταφυσικές αναζητήσεις των ανθρώπων και στα πανάρχαια ερωτήματά του αναφορικά με την καταγωγή του ανθρώπου και του προορισμού του.

Επομένως, η γλώσσα και η θρησκεία είναι δυο καθοριστικές πτυχές του εκάστοτε έθνους αναφορικά με την πολιτιστική του διαφοροποίηση και την εθνική του υπόσταση. Άσχετα αν αυτό που καθορίζει τη γέννηση και την υγιή ανάπτυξη ενός ζωντανού οργανισμού είναι το αίμα του, τα κύτταρα του, στα οποία βρίσκονται κωδικοποιημένες όλες οι αναμνήσεις, τα συναισθήματα, οι ικανότητες, οι δυνάμεις και οι αδυναμίες κάθε οργανισμού, πρόσβαση εκεί έχει μόνο η επιστήμη. Και επειδή κάθε άνθρωπος χρησιμοποιεί τη γλώσσα για να έρθει σε επαφή με έναν άλλον άνθρωπο και αντιλαμβάνεται μέσω αυτής τον συνομιλητή του, τις ιδέες του, τις αξίες του και την θρησκευτική του αντίληψη για τον κόσμο, τον άνθρωπο και τον Θεό κι όχι μέσω κάποιας αιματολογικής πράξης, αυτός είναι και ο βασικός λόγος που οι άνθρωποι χαρακτηρίζουν κάποιον συνάνθρωπό τους ανάλογα με την γλώσσα που μιλάει αλλά και τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις. Αν χαθεί λοιπόν μια γλώσσα, χάνεται και όλο αυτό το σύμπλεγμα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το ερώτημα που έθεσε ο Κεμάλ Ατατούρκ στους Έλληνες του Πόντου όταν δεν θέλησαν να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους: “Η γλώσσα ή θρησκεία”.¹³¹ Γνωρίζοντας την συνεκτική αξία της γλώσσας, την ηθικοπλαστική δύναμη της θρησκείας και την έντονη σύνδεση μεταξύ αυτών των δυο επικοινωνιακών μέσων αλλά και τη δύναμή τους, έθεσε το ερώτημα αυτό στους Έλληνες της περιοχής προσπαθώντας σε βάθος χρόνου ή να τους εκτουρκίσει αν υιοθετούσαν την γλώσσα ή να τους εξισλαμίσει αν ασπαζόταν το Ισλάμ.

3.12 Θάνατος λέξεων

Δεν χάνονται μόνο οι γλώσσες αλλά και οι λέξεις. Σωρεία λέξεων εξαφανίζεται καθημερινά ως αποτέλεσμα της εξέλιξης και των ρυθμών που επιτάσσει ο κοινωνικός περίγυρος. Για κάποιους, τα εύκολα θύματα είναι πάντα οι νέοι που θεωρούνται ότι χρησιμοποιούν τη γλώσσα με «εκπτώσεις» χάνοντας έτσι πολύτιμα

¹³¹ Mango, A. (2002).

στοιχεία της χωρίς καν να ερευνήσουν αν προϋπήρχε κάποιου είδους γλωσσικής ή πνευματικής πτώχευσης. Θα έπρεπε όμως να μπούμε στον κόπο να ερμηνεύσουμε τη βαθύτερη αιτία αυτής της εξέλιξης και να αναρωτηθούμε μήπως η ενοχή θα έπρεπε τελικά να βαραίνει εμάς τους ίδιους.

Η εξέλιξη της γλώσσας είναι κάτι φυσικό και αναγκαίο αφού η ίδια η γλώσσα εκφράζει το πολιτισμικό και το ιστορικό γίνεσθαι κάθε εποχής. Η ίδια η πορεία ενός λαού αποτελεί κυρίως ταξίδι της γλώσσας. Κάποιες λέξεις αλλάζουν τη σημασία τους με το πέρασμα των χρόνων, άλλες παραμένουν αναλλοίωτες, άλλες χάνονται ξαφνικά σαν να μην έχουν κάτι άλλο να προσφέρουν, άλλες περιθωριοποιούνται γεωγραφικά ή κοινωνικά, άλλες εξελίσσονται ακολουθώντας το ρεύμα της εποχής και άλλες γεννιούνται για να εκφράσουν καινούργιες ιδέες και σκέψεις.

Είναι σαγηνευτικό το ταξίδι της γλώσσας γιατί μπορεί κανείς να ερμηνεύσει και να κατανοήσει το βάθος της ίδιας της εξέλιξης ενός λαού. Η εξέλιξη ωστόσο της γλώσσας δεν είναι κάτι αθώο καθώς περιέχει συγκρούσεις και αντιθέσεις πάσης φύσεως είτε είναι κοινωνικές, είτε πολιτικές, είτε τεχνολογικές. Η κάθε μορφής εξουσία δεν αλλάζει απλά και μόνο κάποιες συστάδες συνώνυμων λέξεων αλλά τροποποιεί και το γλωσσικό μας κώδικα με συγκεκριμένο στόχο τη χειραγώγηση του λαού και των πολιτών.

Αυτό το οποίο θα πρέπει να μας ανησυχήσει δεν είναι οι λέξεις που χάθηκαν επειδή τελείωσε ο ρόλος τους και μαζί τους ίσως χάθηκε και αυτό που επεξηγούσαν,¹³² αλλά οι λέξεις που περιθωριοποιούνται όλο και περισσότερο, πράγμα το οποίο παραπέμπει σε μελλοντική απώλεια. Μιλάμε για λέξεις με σημαντικό αξιακό ανθρωπιστικό φορτίο και αυτό οφείλεται σε μείωση της αξίας του πολιτισμού μας, στον μαρασμό της σκέψης, στην έκπτωση του συναισθηματικού μας πλούτου, στην αποδυνάμωση του πνεύματός μας. Αντικειμενικά, κάποιες από τις παρακάτω λέξεις χρησιμοποιούνται όλο και λιγότερο στην καθημερινή μας ζωή και δεν είναι τυχαίες λέξεις αλλά μικρά διαμαντάκια. *Αρετή, σεβασμός, ντροπή, μετριοπάθεια, ταπεινοφροσύνη, υποχωρητικότητα, στοχασμός, αυτοκριτική, συμπόνια, μετάνοια, συγχώρεση* και άλλες τέτοιες στο ίδιο μήκος κύματος, δεν κυκλοφορούν στην επικοινωνία μας με τους άλλους ανθρώπους αλλά και το πιο σημαντικό δεν εκδηλώνονται με τη μορφή της πράξης. Όπως αναφέρει ο Νίκος Τσούλιας σε άρθρο του, «προφανώς αυτό δεν είναι τυχαίο, αλλά οφείλεται στο γεγονός ότι

¹³² Για παράδειγμα ένα επάγγελμα που δεν υπάρχει πια ή μια παλιά μέθοδος θεραπείας

η υποकुλτούρα του άκρατου εγωισμού, της αλαζονείας, της άμετρης φιλοδοξίας, της εμπορευματοποίησης και της λατρείας του χρήματος έχει υπερανπτυχθεί με μορφή κακοήθους νεοπλασίας και κρατούσας κοσμοθεωρίας εξορίζοντας πολλά στοιχεία του ανθρωπιστικού πολιτισμού μας».¹³³

Η ελάχιστη χρησιμοποίηση λέξεων με τόσο έντονο χαρακτήρα φαίνεται και μέσα από τη σχέση μας με το διάβασμα. Σπάνια διαβάζουμε βιβλία κλασικά, βιβλία ποίησης ή φιλοσοφικού στοχασμού και πηγαίνουμε αβίαστα σε κάτι πιο “ελαφρύ” στα λεγόμενα “ευπώλητα” βιβλία για να περνάει η ώρα μας. Ακόμη και τα επιστημονικά βιβλία διαβάζονται ως επί το πλείστον με σκοπό την επαγγελματική μας ανέλιξη. Κάθε φορά όμως που μια κοινωνία περιθωριοποιεί τόσο την ουμανιστική πτυχή της, οδηγείται σε δρόμους παρακμής.

«Ας αναρωτηθούμε λοιπόν για τη λεξιπενία της νεολαίας. Μήπως προέρχεται από προηγούμενη δική μας πολιτισμική υποχώρηση; Οι λέξεις δεν είναι για να φωλιάζουν στα λεξικά. Ή τις έχουμε ανάγκη και εκφράζουν το νόημα της ζωής μας και τα όνειρά μας ή τις εγκαταλείπουμε και αναρωτιόμαστε για το πώς συμβαίνει σαν να πρόκειται για κάποιο μεταφυσικό συμβάν»¹³⁴. Όταν χάνονται τέτοιου είδους λέξεις με πορεία ετών και με τόσο σημαντικά νοήματα που εμπεριέχουν συναίσθημα θα πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι δεν χάνεται απλά ένα μέρος του γλωσσικού μας πλούτου αλλά ένα μέρος του ίδιου μας του εαυτού. Αν καταφέρουμε ποτέ να το συνειδητοποιήσουμε αυτό, τότε ίσως μπορέσουμε να αντιστρέψουμε αυτή τη φθίνουσα πορεία.

¹³³ Νίκος Τσούλιας (2018). Λέξεις που χάνονται. Ανακτήθηκε από: <https://www.filologikos-istotopos.gr/2018/07/04/lexeis-poy-chanontai>

¹³⁴ Βλ. προηγούμενο

4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ

4.1 Εισαγωγή

Νεκρές γλώσσες, νεκρές διάλεκτοι και νεκρές λέξεις υπήρχαν από την αρχή της ανθρωπότητας και συνεχίζουν να υπάρχουν με ολοένα αυξανόμενο ρυθμό. Σύμφωνα με την National Geographic Society, από τις 7.000 γλώσσες που ομιλούνται στον πλανήτη μας, μια γλώσσα πεθαίνει κάθε δύο εβδομάδες,¹³⁵ παύοντας να ομιλείται ενεργά. Αυτό σημαίνει ότι κάπου στον κόσμο υπάρχουν πολλές γλώσσες που εξαφανίζονται ακόμη και τη στιγμή που διαβάζετε την παρούσα εργασία. Η επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων ποτέ δεν αποτέλεσε μια πράξη επιφανειακή αλλά μια εσωτερική πολύπλευρη ανάγκη παράλληλα με τη συνειδητοποίηση της τεράστιας δύναμης της γλώσσας.

Οι νεκρές γλώσσες δεν είναι απλώς αρχαία ιστορία. Σε πολλές περιπτώσεις υποτίθεται ότι είναι «νεκρές» και όμως συνεχίζουμε να μιλάμε γι' αυτές γιατί είναι σημαντικές για την κατανόηση της προέλευσης των γλωσσών που μιλάμε σήμερα. Πριν προχωρήσουμε όμως με τη μελέτη κάποιων ενδεικτικών περιπτώσεων από διάφορες ηπείρους θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ορισμένες έννοιες προς αποφυγή συγχύσεων. Οι νεκρές γλώσσες συχνά εξισώνονται με τις εξαφανισμένες γλώσσες, οπότε καλό θα είναι να αφιερώσουμε λίγο χρόνο για να τις διαφοροποιήσουμε.

Μια νεκρή γλώσσα είναι μια γλώσσα που δεν είναι πλέον η μητρική γλώσσα μιας κοινότητας, ακόμα κι αν εξακολουθεί να χρησιμοποιείται σε διάφορους τομείς. Οι χρήσεις της τείνουν να υπάρχουν μόνο σε συγκεκριμένες καταστάσεις, για παράδειγμα σε ακαδημαϊκά πλαίσια ή σε ειδικές περιστάσεις. Αντίθετα, εξαφανισμένη γλώσσα είναι αυτή που δεν έχει ομιλητές ή δεν χρησιμοποιείται πλέον. Το Λεξικό της Οξφόρδης ορίζει την εξαφάνιση ως το να μην υπάρχουν άλλα ζωντανά μέλη. Για παράδειγμα, εξαφανισμένα είδη θεωρούνται οι δεινόσαυροι. Το ίδιο νόημα

¹³⁵ NINA STROCHLIC (2018). The Race to Save the World's Disappearing Languages. Ανακτήθηκε από: <https://www.nationalgeographic.com/culture/article/saving-dying-disappearing-languages-wikitongues-culture>

ισχύει και για τις φθίνουσες μορφές επικοινωνίας. Μια εξαφανισμένη γλώσσα δεν έχει άλλες επιζούσες κοινότητες να τη μιλούν, με αποτέλεσμα τη βαθμιαία περιθωριοποίησή της και το τελικό της ξεθώριασμα. Ενώ λοιπόν οι ερευνητές και οι γλωσσολόγοι προσπάθησαν να χαράξουν μια σαφή γραμμή μεταξύ των νεκρών γλωσσών και των εξαφανισμένων, η διαίρεση εξακολουθεί να είναι λίγο ασαφής και αυτό γιατί και οι δύο αυτές περιπτώσεις έχουν περάσει από την ίδια διαδικασία και δεν έχουν πλέον φυσικούς ομιλητές. Η ειδοποιός διαφορά είναι ότι οι νεκρές γλώσσες εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται ενώ οι εξαφανισμένες όχι. Εμείς παρακάτω θα ασχοληθούμε με νεκρές γλώσσες αλλά και γλώσσες υπό το πρίσμα της απειλής της εξαφάνισης.

4.2 Λατινικά: μια γλώσσα νεκρή και συνάμα ζωντανή

Η νεκρή γλώσσα που συνήθως έρχεται πρώτη στο μυαλό πολλών ανθρώπων είναι τα λατινικά, τα οποία έχουν τεράστια επιρροή σε πολλές γλώσσες που ομιλούνται σήμερα. Μια λίστα με νεκρές γλώσσες χωρίς την παρουσία των λατινικών θα θεωρούνταν ως ελλιπής ή απλώς ως μια κακή έρευνα. Η περίπτωση αυτή αποτελεί ίσως την πιο γνωστή αλλά και την πιο μελετημένη κι αυτό οφείλεται στο ότι διδάσκεται στα σχολεία, λόγω της σημασίας της στη χριστιανική εκκλησία και λόγω της χρήσης της σε νομικές ή πολιτικές καταστάσεις, σε ιατρικούς όρους και ταξινομήσεις ειδών. Πέραν αυτών, καμία χώρα δεν χρησιμοποιεί πλέον αυτό τον γλωσσικό τύπο για την καθημερινή της επικοινωνία. Εντούτοις, τα λατινικά παραμένουν ένα σημαντικό μέρος της σύγχρονης κοινωνίας.

Τα λατινικά αρχικά ομιλούνταν σε μια περιοχή γύρω από τη Ρώμη, το ονομαζόμενο Λάτιο από όπου προήλθε και η ονομασία τους. Υπήρξε η επίσημη γλώσσα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και θεωρείτο εξαιρετικά σημαντική. Επιρροές της εντοπίζονται στα γαλλικά, τα ιταλικά και τα πορτογαλικά. Στις μέρες μας δεν είναι λίγες οι λατινικές λέξεις που χρησιμοποιούνται εκτεταμένα στο καθημερινό και επιστημονικό λεξιλόγιο των ευρωπαϊκών γλωσσών.

Η λατινική ανήκει στις ιταλικές ινδοευρωπαϊκές γλώσσες. Συγγενεύει με την αρχαία ελληνική όσον αφορά τη μορφολογία και τη δομή γενικότερα, από την οποία

έχει δανειστεί αλλά και στην οποία έχει δανείσει πολλές λέξεις. Αρχικά αποτελούσε το γλωσσικό ιδίωμα μιας περιοχής που εκτεινόταν από τον Τίβερη έως το σημερινό Μονταλμπάνο. Με το πέρασμα των χρόνων έγινε η γλώσσα των κατοίκων της Ρώμης και κατάφερε αργά και σταθερά να καλύψει ολόκληρη την επαρχία του Λατίου. Μετέπειτα, επεκτάθηκε έξω από τα όρια του Λατίου, παραγκώνισε ως ισχυρότερη τις γειτονικές διαλέκτους που είχαν ελάχιστες διαφορές από εκείνη (σαβινική και μαρσική διάλεκτο), υπέρσχυσε της οσκικής γλώσσας, εξουδετέρωσε την ουμβρική και στα χρόνια του Χριστού, και τη βενετική. Τέλος απορρόφησε τη μη ινδοευρωπαϊκή ετρουσκική γλώσσα, την κελτική γλώσσα της κοιλάδας του Πάδου και των Άλπεων Γαλατίας (Gallia Cisalpina), καθώς και τη μεσσαπική.¹³⁶

Τα λατινικά είναι μια γλώσσα με τρία ξεχωριστά γραμματικά γένη, έξι ή επτά πτώσεις των ουσιαστικών, πέντε κλίσεις, τέσσερις συζυγίες ρημάτων, έξι χρόνους, τρεις διαθέσεις, δύο φωνές, δύο μορφές αριθμητικών και δύο ή τρία διαφορετικά προϊόντα ενέργειας.¹³⁷ Το λατινικό αλφάβητο είναι μια μίξη ελληνικού και ετρουσκικού αλφάβητου, τα οποία με τη σειρά τους έχουν τη ρίζα τους στο φοινικικό αλφάβητο. Το λατινικό αλφάβητο διαμορφώθηκε από το ελληνικό αλφάβητο των αποικιστών, καθώς το ελληνικό κατά την αρχαιότητα διέφερε πολύ από περιοχή σε περιοχή, τόσο ως προς την μορφή όσο και ως προς τον αριθμό των γραμμμάτων.

Ο θάνατος των λατινικών προκλήθηκε από τη διαδικασία της αλλαγής της γλώσσας, πράγμα που από μόνο του υποδεικνύει ότι ήταν σταδιακός. Ξεκίνησε να πεθαίνει μετά την πτώση της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας το 476 μ.Χ και την άνοδο γερμανικών φυλών, όπου τα λατινικά υιοθετήθηκαν ως μια γλώσσα πιο κατάλληλη για νομικές και κάποιες πιο επίσημες χρήσεις και διαλύθηκαν στις πιο κοινές γλώσσες των κατακτημένων λαών της Ρώμης.¹³⁸ Ωστόσο, με την πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, τα λατινικά δεν πέθαναν αμέσως. Επικράτησαν για άλλα 500 χρόνια περίπου πριν εξαφανιστούν εντελώς. Οι ερευνητές προσπάθησαν να βρουν την αιτία πίσω από την πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, αλλά κανείς δεν κατάφερε να βρει αδιάσειστα στοιχεία. Κάποιοι λένε ότι ο ρωμαϊκός πληθυσμός είχε αρχίσει να μειώνεται στις αρχές του δέκατου πέμπτου αιώνα. Είναι γνωστό ότι οι γλώσσες αναγνωρίζουν χώρες, θρησκείες και πολιτισμούς. Επομένως, οι γλώσσες

¹³⁶ Monroe, Paul (1902)

¹³⁷ Sacks, David (2003).

¹³⁸ «History of Europe - Barbarian migrations and invasions». *Encyclopedia Britannica* (στα Αγγλικά). Ανακτήθηκε στις 6 Φεβρουαρίου 2021.

έχουν αναμφίβολα κρίσιμο ρόλο να διαδραματίσουν. Εφόσον οι άνθρωποι που μιλούσαν και έγραφαν λατινικά εξαφανίζονταν δραστικά, η δομή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας προφανώς θα κατέρρεε. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ήταν μια ενιαία αυτοκρατορία που διοικούνταν από έναν μόνο αυτοκράτορα αλλά αργότερα παρουσίασε πολλά κράτη, η πλειοψηφία των οποίων διοικούνταν από Γερμανούς βασιλιάδες. Με το πέρασμα του χρόνου, οι “βάρβαροι” καλωσόρισαν τους εαυτούς τους στην αυτοκρατορία. Έπειτα από αυτό το γεγονός, το περιβάλλον και η δομή της Ρώμης άρχισαν να αλλάζουν. Οι φόροι δεν πληρώνονταν πλέον από τον λαό και η στρατιωτική προστασία δεν υπήρχε πια. Το εμπόριο ήταν στο χαμηλότερο επίπεδο και οι Ρωμαίοι είχαν φύγει για την ύπαιθρο. Ως αποτέλεσμα, δεν είχαν σχεδόν καμία επαφή με τον έξω κόσμο. Αργά αλλά σταδιακά, η Ρώμη άρχισε να μοιάζει πολύ με τα γειτονικά της έθνη, απερίσκεπτη και κατεστραμμένη.

Επιπλέον, το 476 μ.Χ. ο Οδόακρος που ήταν βάρβαρος πολιτικός απομάκρυνε τον Ρωμαίο Αυτοκράτορα από τον θρόνο και έγινε ο ίδιος βασιλιάς της Ιταλίας. Πλέον, κάθε ηγεμόνας της Ιταλίας ήταν Γερμανός, όχι Ρωμαίος. Οι γερμανικές φυλές έκαναν τα πάντα, από την υποδούλωση των ανθρώπων μέχρι την πυρπόληση σπιτιών. Επιπλέον, εγκαταστάθηκαν βίαια, δημιούργησαν φάρμες και οικογένειες. Υπήρχαν διάφοροι τύποι γερμανικών φυλών συμπεριλαμβανομένων Γότθων, Φράγκων, Βανδάλων και Λομβαρδών. Το πιο ενδιαφέρον είναι ότι οι Γερμανοί άρχισαν να μιλούν λατινικά. Συνήθως, το κατακτημένο έθνος μιλάει τις γλώσσες των κατακτητών αλλά σε αυτή την περίπτωση συνέβη το αντίθετο. Ενώ οι Γερμανοί έχτιζαν σπίτια και μεγάλωναν τα παιδιά τους, περιτριγυρίζονταν από φυσικούς ομιλητές λατινικών.

Η κατάρρευση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας επήλθε από τον κατακερματισμό της. Ως αποτέλεσμα, αναπτύχθηκαν τοπικές διάλεκτοι και η αρχαία ρωμαϊκή γλώσσα μετατράπηκε σε πολλές σύγχρονες ρωμαϊκές γλώσσες. Δύο βασικοί παράγοντες συνέβαλαν πίσω από την πτώση της λατινικής γλώσσας. Πρώτον, μετά την πτώση της Ρώμης, οι άνθρωποι μετακόμισαν όπως προειπώθηκε στην ύπαιθρο και δεν είχαν καμία επαφή με τον έξω κόσμο. Ως εκ τούτου η γλώσσα ήταν περιορισμένη και δεύτερον, οι συγγραφείς της εποχής δεν χρησιμοποιούσαν πλέον τη λατινική γλώσσα.¹³⁹ Η συγγραφή δεν επιδιώχθηκε από πολλούς και ως εκ τούτου ακόμη και τα

¹³⁹ Janson, T. (2004).

σχολεία άρχισαν να εξαφανίζονται. Σήμερα, εάν μια συγκεκριμένη γλώσσα δεν χρησιμοποιείται στη γραφή, υπάρχει μεγάλη πιθανότητα οι άνθρωποι να μην την αναγνωρίσουν μετά από μια δεκαετία. Το ίδιο έγινε και με τα λατινικά. Απλά δεν διατηρήθηκαν. Τέλος, η ανάπτυξη των τοπικών διαλέκτων συνέβαλε στην αλλαγή και των λατινικών. Από τη μια, ενώ οι γηγενείς λατινόφωνοι ήταν περιορισμένοι στην ύπαιθρο, από την άλλη, άλλαζαν σιγά σιγά. Επομένως, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι τα λατινικά άλλαξαν παρά πέθαναν. Άλλαξαν σε σύγχρονες γλώσσες όπως πορτογαλικά, γαλλικά, ρουμανικά και φυσικά ιταλικά.

Κοιτάζοντας πίσω στην ιστορία, πολλές γλώσσες βίωσαν ολοκληρωτικό θάνατο. Ωστόσο, αυτό δεν ίσχυε για τα λατινικά. Ακόμη και ο θάνατος των φυσικών ομιλητών δεν κατάφερε να εξαφανίσει τα λατινικά από προσώπου γης. Δικαίως κέρδισαν τον τίτλο της πιο ζωντανής νεκρής γλώσσας. Οι άνθρωποι θέλουν να μάθουν λατινικά ακόμη και σήμερα. Τους θυμίζει την ιστορία, ιδιαίτερα τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, και πώς ξεκίνησαν όλα. Κάτι ακόμη όμως που συνέβαλε στην πτώση τους ήταν η άνοδος του χριστιανισμού ο οποίος άρχισε να επικρατεί στη Ρώμη και τα λατινικά παραγκωνίστηκαν. Η Βίβλος, από τη στιγμή που αποτελούσε το πιο σημαντικό κομμάτι του χριστιανισμού έπρεπε να γραφτεί σε κείμενο. Επιπλέον, δεν υπήρχε άλλη θρησκεία σε σύγκριση με τον χριστιανισμό που να ήταν τόσο συνειδητοποιημένη σχετικά με τα θρησκευτικά της κείμενα και ως αποτέλεσμα τα λατινικά επρόκειτο να επιδεινωθούν περαιτέρω. Οι χριστιανικές εκκλησίες διατήρησαν με επιτυχία τα θρησκευτικά τους αντικείμενα και ενώ τα λατινικά εξαφανίζονταν σε πολλές περιοχές, η Βίβλος της Εκκλησίας Ιερώνυμου αντιγραφόταν, διαβάζονταν και διανεμόνταν.

Η λατινική κατά τους πρώτους αιώνες της, ήταν ένας μικρότερος εταίρος των ελληνικών, αλλά τον 5ο αιώνα μΧ, οι δυο γλώσσες διαχωρίστηκαν όταν οι ελίτ της Ανατολής και της Δύσης έπαψαν να μαθαίνουν η μία τη γλώσσα της άλλης. Ως αποτέλεσμα ήταν η επικοινωνία να καταρρεύσει για τους επόμενους επτά αιώνες πράγμα που σήμαινε τεράστια πνευματική απώλεια για τη Δύση. Όλες οι απόπειρες που έγιναν, κατά καιρούς στη Δύση, για την ανανέωση της κουλτούρας της άρχισαν με μια μεταρρύθμιση στις σπουδές των λατινικών.

Η παλαιά λατινική γλώσσα είναι η πιο γνωστή σ' εμάς έκδοση της λατινικής και καταλαμβάνει την περίοδο του Ρωμαϊκού Βασιλείου και το μεγαλύτερο κομμάτι της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας. Τη συναντούμε σε επιγραφές και κάποια λογοτεχνικά έργα. Η γραφή της λατινικής γινόταν από δεξιά προς τα αριστερά ή με

εναλλασσόμενη φορά και στη συνέχεια κατέληξε να γράφεται αποκλειστικά από τα αριστερά προς τα δεξιά.¹⁴⁰ Αργότερα, κατά την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, έκανε την εμφάνισή της η κλασική λατινική γλώσσα. Υπήρξε μια μεγάλη γενιά ρητόρων, ποιητών, ιστορικών και άλλων λογίων, οι οποίοι έγραψαν τα σπουδαιότερα έργα της κλασικής λογοτεχνίας, τα οποία με τη σειρά τους διδάχθηκαν στις γραμματικές και ρητορικές σχολές. Οι ρίζες των λατινικών γραμματικών ανάγονται σε αυτές τις σχολές και αποτελούσαν ένα είδος άτυπης ακαδημίας που στόχευε στη διαιώνιση του λόγου. Μερικοί από τους διάσημους συγγραφείς στη γλώσσα περιλαμβάνουν τον Οβίδιο, τον Ιούλιο Καίσαρα και τον Κικέρωνα.

Καθώς τα λατινικά είναι ιταλικής προέλευσης, ως επί το πλείστον το λεξιλόγιο είναι ιταλικό, προερχόμενο από την πρωτοϊνδοευρωπαϊκή γλώσσα. Ωστόσο, οι Ρωμαίοι λόγω της συνεχούς αλληλεπίδρασης, υιοθέτησαν αλλά και ενσωμάτωσαν στοιχεία και λέξεις από το ετρουσκικό αλφάβητο. Επίσης, ενσωματώθηκαν λέξεις και από την οσκανή γλώσσα, μια κοντινή ιταλική γλώσσα. Μετά την πτώση του Τάραντα το 272 π.Χ., οι Ρωμαίοι βαθμιαία εξελληνίστηκαν και άρχισαν να υιοθετούν στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού, συμπεριλαμβανομένου ενός μεγάλου αριθμού ελληνικών λέξεων. Αυτό το γεγονός είχε σαν αποτέλεσμα την εισαγωγή των γραμμάτων "Υ" και "Ζ" για την εκπροσώπηση των ελληνικών ήχων που έλειπαν από τη λατινική.¹⁴¹ Στη συνέχεια, οι Ρωμαίοι έφεραν στην Ιταλία την ελληνική τέχνη, την ιατρική, την επιστήμη και την φιλοσοφία, στέλνοντας τη νεολαία να σπουδάσει στην Ελλάδα και προσελκύοντας μορφωμένους Έλληνες πληρώνοντας σχεδόν κάθε τίμημα. Κάπως έτσι πολλές λατινικές επιστημονικές και φιλοσοφικές λέξεις προέρχονται από την ελληνική γλώσσα, ενώ κάποιες άλλες λέξεις διαφοροποίησαν τη σημασία τους λόγω της επαφής τους με την ελληνική γλώσσα, π.χ. *ars* (τέχνη).

Οι Ρωμαίοι δανείστηκαν κάποιες λέξεις από γλώσσες της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης κυρίως λόγω της επέκτασης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και λόγω του εμπορίου με άλλες ευρωπαϊκές φυλές. Μετά την πτώση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, οι διάλεκτοι της λατινικής γλώσσας στις λατινόγλωσσες περιοχές επηρεάστηκαν από τις κατά τόπους παραπλήσιες γλώσσες και εξελίχθηκαν σε ξεχωριστές γλώσσες. Έπειτα από τον εκχριστιανισμό των Ρωμαίων, το χριστιανικό λεξιλόγιο ενσωματώθηκε στη γλώσσα, είτε από ελληνικές ή εβραϊκές γλώσσες, είτε

¹⁴⁰ David Diringer, 1996.

¹⁴¹ Sacks, David (2003).

από λατινικούς νεολογισμούς.¹⁴² Στη συνέχεια κατά τη διάρκεια του μεσαίωνα, η λατινική γλώσσα δανείστηκε και δάνεισε πολύ περισσότερες λέξεις από γειτονικές γλώσσες, όπως τα παλαιά αγγλικά και άλλες γερμανικές γλώσσες. Με το πέρασμα του χρόνου οι λατινόφωνοι έφτιαζαν νέες λέξεις, επίθετα και ρήματα συνδυάζοντας τμήματα από άλλες λέξεις. «Συχνά η δημιουργία νέων λέξεων άλλαζε το μέρος του λόγου, με ουσιαστικά να προέρχονται από αποσπάσματα ρημάτων και ρήματα από επίθετα και ουσιαστικά».¹⁴³

Τα λατινικά ως νεκρή γλώσσα αποτελούν μια από τις πιο εμπλουτισμένες γλώσσες. Παρότι νεκρή δεν έχασε την ελκυστική φύση της. Ο Ρομπέρτο Σπάταρο, γραμματέας της Pontificia Academia Latinitatis (Παπική Ακαδημία Λατινικών), δήλωσε ότι η εκκλησία χρειάζεται μια «υπερεθνική» γλώσσα όπως τα λατινικά. Ο Νίκολας Όστλερ από την άλλη, πρόεδρος του Ιδρύματος για τις γλώσσες που απειλούνται με εξαφάνιση και συγγραφέας του «Ad Infinitum», μιας ιστορίας των λατινικών, δήλωσε ότι αξίζει ο κόπος να μάθει κάποιος σήμερα λατινικά διότι η γνώση τους είναι μια στιβαρή επαφή με τη δύναμη που συνδέει σχεδόν ολόκληρο τον ευρωπαϊκό πολιτισμό.¹⁴⁴ Μέχρι τώρα σε διάφορα σχολεία και κολέγια έχει γίνει υποχρεωτική αυτή η γλώσσα καθώς τα λατινικά έχουν μεγάλη ιστορία. Είναι εκπληκτικό το γεγονός ότι υπάρχουν όροι σήμερα που χρησιμοποιούμε σε περιστασιακές συνομιλίες, γραμμένοι στα λατινικά. Ένα παράδειγμα είναι το “*carpe diem*”, που σημαίνει «άδραξε τη μέρα». Ένα άλλο είναι το “*memento mori*”, που σημαίνει «θυμήσου, πρέπει να πεθάνεις» και πολλές άλλες όπως το “*alter ego*” και το “*de facto*” που είναι γνωστά τοις πάσι. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι αξιοποιούμε σε καθημερινή βάση ένα σημαντικό ποσοστό του λατινικού λεξιλογίου, χωρίς καν να το αναγνωρίζουμε. Από την διδασκαλία του ομηρικού έπους “Οδύσσεια”, που εισάγεται ο λατινικός όρος “*in media res*” που σημαίνει «στην μέση των πραγμάτων», μέχρι το “*et cetera*” (στα αγγλικά *etc*) που βάζουμε στις εκθέσεις και σημαίνει «και τα λοιπά», τα λατινικά παραμένουν στην ζωή μας ασχέτως αν η γλώσσα αυτή δεν ομιλείται.¹⁴⁵

¹⁴² Norberg, Dag· Johnson, Rand H, Translator (2004) [1980].

¹⁴³ Edward Jenks, 2002.

¹⁴⁴ Αριάδνη Εμμανουηλίδου, 2020. ΛΑΤΙΝΙΚΑ: Ζωντανή ή νεκρή γλώσσα;

¹⁴⁵ Όπως παραπάνω.

4.3 Yahí: μια νεκρή διάλεκτος της Αμερικής

Η Yahí αποτελεί μια διάλεκτο της γλώσσας Yana, τόσο κοινές μεταξύ τους με αποτέλεσμα συχνά να αναφέρεται είτε η μία είτε η άλλη εννοώντας τον ίδιο γλωσσικό τύπο. Η συγκεκριμένη γλώσσα μιλούνταν στο παρελθόν από τον λαό Yana από όπου και πήρε το όνομά της και ζούσε στη βόρεια κεντρική Καλιφόρνια μεταξύ των ποταμών Feather και Pit στις σημερινές κομητείες Shasta και Tehama. Οι Yahí καταλάμβαναν την περιοχή κατά μήκος των Deer and Mill Creeks, που συνόρευαν στα δυτικά με τον ποταμό Σακραμέντο και στα ανατολικά με το όρος Lassen στο τμήμα της βόρειας Καλιφόρνιας. Οι Yana ζούσαν στο ανατολικό τμήμα της άνω κοιλάδας του ποταμού Σακραμέντο, από τον ποταμό Pit στα βόρεια μέχρι το νότο ως το φαράγγι Rock Creek. Τόσο η Yana όσο και η Yahí αποτελούνται από το πρόθεμα ‘ya’, που σημαίνει «άνθρωπος». Το επίθημα ‘na’ χρησιμοποιούνταν στις βόρειες διαλέκτους και το ‘hi’ στις νότιες.¹⁴⁶ Οι Yahí λοιπόν ήταν μια νότια ομάδα των Yana. Το όνομα Yahí ξεκίνησε να χρησιμοποιείται από τη στιγμή που εμφανίστηκε ο τελευταίος επιζών, ο Ishi το 1911. Οι άποικοι αποκαλούσαν τους Yahí και Yana «Ινδιάνους του Deer Creek», «Ινδιάνους του Mill Creek» ή «Ινδιάνους του Lassen».¹⁴⁷

Στις αρχές του 1800 εικάζεται ότι υπήρχαν περίπου 1.500 έως 3.000 άνθρωποι Yana, από τους οποίους οι 200-300 ήταν Yahí. Ο τελευταίος Yahí, ο Ishi, πέθανε στις 25 Μαρτίου 1916. Το 1973 υπήρχαν περίπου είκοσι Yana, αλλά στην απογραφή του 1990 κανείς δεν αυτοπροσδιορίστηκε ως Yana. Μερικοί απόγονοι της φυλής ζουν στο Redding Rancheria. Ο συνολικός πληθυσμός αυτών των απογόνων το 2000 ήταν μόλις 72 άτομα και θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι αυτός ο αριθμός περιελάμβανε επίσης Ινδιάνους Wintun και Pit River. Οι Yana έζησαν στη βόρεια Καλιφόρνια για περισσότερα από τρεις χιλιάδες χρόνια πριν έρθουν σε επαφή με λευκούς αποίκους. Αποτελούνταν από τέσσερις ομάδες: τη Βόρεια Yana, την Κεντρική Yana, τη Νότια Yana και τη Yahí. Οι Yahí ήταν φιλικοί με τους Yana, τους Nomlaki και τους Wintun. Οι Yana είχαν συχνές αψιμαχίες και πολεμούσαν με πολλούς από τους γείτονές τους, όπως τους Wintun και τους Achumawi.

Η περιοχή Yana στη βόρεια Καλιφόρνια έχει περιγραφεί από τον ιστορικό Alfred Kroeber ως «μια περιοχή με ατελείωτες μακριές κορυφογραμμές και φαράγγια

¹⁴⁶ Sapir, Edward; Morris Swadesh (1960). *Yana Dictionary*.

¹⁴⁷ Κομητείες της Καλιφόρνιας.

με απότομους γκρεμούς, χωρίς μεγάλο υψόμετρο αλλά πολύ τραχύ έδαφος καλυμμένο ως επί το πλείστον με θάμνους παρά βαριά ξυλεία. Τα φαράγγια είναι γεμάτα από χαμόκλαδα που είναι σχεδόν αδιαπέραστα και οι όψεις των λόφων είναι γεμάτες σπηλιές».¹⁴⁸ Σε αυτό το δύσβατο κομμάτι γης, οι Yana και οι Yahi ευδοκίμησαν, αλλά χάθηκαν αμέσως μετά την άφιξη των αποίκων.

Λίγα πράγματα είναι γνωστά για τη ζωή των ανθρώπων Yana πριν από την επαφή με λευκούς.¹⁴⁹ Έζησαν στους πρόποδες του όρους Lassen για πολλά χρόνια και ορισμένες ομάδες πιθανολογείται ότι είχαν επαφή με Ευρωπαίους ήδη από το 1821. Μεταξύ 1828 και 1846, υπήρχε πιθανότατη τριβή των Yana με Βρετανούς κυνηγούς γούνας, αλλά πραγματική αλληλεπίδραση με λευκούς δεν υπήρξε έως και τα τέλη της δεκαετίας του 1840. Τότε ήταν που άρχισαν να εγκαθίστανται στις πατρίδες των Yana, μη ιθαγενείς Αμερικανοί και άρχισε η κλοπή των εδαφών τους και η βαθμιαία καταστροφή του λαού τους σε όλα τα επίπεδα.

Το 1848 ο κτηνοτρόφος Peter Lassen οδήγησε νέους αποίκους πάνω από τα βουνά της Σιέρα Νεβάδα στην κοιλάδα του Σακραμέντο κατά μήκος της κορυφογραμμής μεταξύ του Mill Creek και του Deer Creek. Αυτή η διαδρομή έγινε γνωστή ως ‘Lassen Trail’ και χρησιμοποιήθηκε πολύ μέχρι το 1850. Το μονοπάτι του Όρεγκον της Καλιφόρνια διέσχιζε επίσης την επικράτεια των Yana. Τα βοοειδή των αποίκων έτρωγαν το φαγητό των ιθαγενών, προκαλώντας πολλές δυσκολίες στον λαό των Yana. Οι ιθαγενείς προσπαθούσαν όπως μπορούσαν να τα βγάλουν πέρα και έκλεβαν ακόμη και βοοειδή από τη στιγμή που έβοσκαν στη γη τους, πιστεύοντας ότι το δικαιούνται και το χρειάζονται για να ταΐσουν τις οικογένειές τους. Οι σχέσεις μεταξύ των δύο ομάδων έγιναν τόσο τεταμένες με αποτέλεσμα οι ιθαγενείς να κρύβουν τις όποιες προμήθειες τροφίμων τους, για να έχουν κάτι να φάνε στην περίπτωση που οι άποικοι τους έδιωχναν από τα σπίτια τους.¹⁵⁰ Οι λευκοί συχνά οδηγούνταν σε βίαιες ενέργειες ως απάντηση στην κλοπή φαγητού από τους Yana. Το 1846, ο λοχαγός του αμερικανικού στρατού John Frémont ηγήθηκε της πρώτης μεγάλης επίθεσης όπου κατάφερε να αιφνιδιάσει και να θανατώσει μια ειρηνική ομάδα Yana στο Bloody Island στον ποταμό Σακραμέντο. Πολλές άλλες σφαγές έγιναν κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου με μεγάλο αριθμό Yana να θανατώνονται ταυτόχρονα. Σε μια περίπτωση, σαράντα με εξήντα άτομα

¹⁴⁸ Kroeber, Alfred Louis, (1976).

¹⁴⁹ Marianne Mithum (1999).

¹⁵⁰ Johnson, Jerald Jay, (1983).

σφαγιάστηκαν επειδή είχαν κλέψει μερικά βοοειδή. Πολλοί άνθρωποι της νότιας Yana εκτοπίστηκαν από τις πατρίδες τους το 1858 και μεταφέρθηκαν στο άσυλο Nome Lackee. Οι μάχες συνεχίστηκαν καθώς οι λευκοί άντρες προσπαθούσαν να καταστρέψουν ολόκληρο το έθνος Yana ή να τους οδηγήσουν σε άσυλα αιχμαλωσίας. Κάπου μεταξύ 1858 και 1865, αξιωματικοί του αμερικανικού στρατού οδήγησαν κάποιους Yana στο άσυλο Round Valley στην κομητεία Mendocino με πολλούς να πεθαίνουν στο δρόμο καθώς ήταν πολύ άρρωστοι για να ολοκληρώσουν το ταξίδι.

Γύρω στο 1864, λευκοί πολίτες σκότωσαν τους περισσότερους από τους επιζώντες Yana ως απάντηση στη δολοφονία δύο λευκών γυναικών. Ακολούθησε άλλη μια τρομερή σφαγή, στην οποία σκοτώθηκαν τριακόσιοι Yana που συμμετείχαν σε μια τελετή. Μόνο μια χούφτα άνθρωποι επέζησαν από εκείνη τη σφαγή. Το 1867, σαράντα ή περισσότερα άψυχα σώματα κείτονταν στο έδαφος εδώ κι εκεί διασκορπισμένα επειδή δεν υπήρχαν αρκετοί Yana για να τα θάψουν. Ωστόσο, η βία δεν σταμάτησε εκεί. Στη δεκαετία του 1860, οι λευκοί άποικοι έκαναν έκκληση στον αμερικανικό στρατό για βοήθεια όσον αφορούσε το “ινδιάνικο πρόβλημά” τους και στάλθηκε μια μεγάλη ομάδα στρατιωτών για να τιμωρήσουν τους ιθαγενείς Αμερικανούς επειδή έκαναν επιδρομές στα σπίτια των λευκών. Οι Ινδιάνοι Yahí που ζούσαν στο Mill Creek θεωρούνταν γι’ αυτούς οι πιο ενοχλητικοί και τα στρατεύματα είχαν εντολή να συγκεντρώσουν τους αρχηγούς τους και να τους στείλουν στο Αλκατράζ για φυλάκιση. Και κάπως έτσι, ο κύκλος των επιδρομών και των αντιποίνων συνεχίστηκε.¹⁵¹

Το 1862 μετά τον σφαγιασμό τριών λευκών παιδιών από τους Yahí, οι άποικοι ορκίστηκαν να καταστρέψουν κάθε ινδιάνο επί γης αυτής της φυλής. Μετά και τη σφαγή 30 ατόμων στο σπήλαιο του Kingsley το 1871, λίγοι ήταν πλέον οι Yahí που έμειναν ζωντανοί, με τους τελευταίους 15 μόνο εναπομείναντες να τρέχουν να κρυφτούν από την οργή των λευκών.¹⁵² Με το πέρασμα των χρόνων, εντοπίζονταν κατά καιρούς από τους αποίκους, αλλά κανείς δεν κατάφερε ποτέ να τους πιάσει. Ζούσαν κρυφά, χωρίς να αφήνουν κανένα ίχνος της ύπαρξής τους. Έμαθαν να περνούν ανάμεσα στους βράχους, χωρίς να αφήνουν ποτέ ίχνος στη γη. Ασκούνταν στο περπάτημα χωρίς να σπάνε κλαδιά ή βλάστηση, κάτι που θα έδειχνε ένα μονοπάτι

¹⁵¹ Marianne Mithum (1999).

¹⁵² Karina L. Walters. History Through a Native Lens, timeline overview. p.148. Ανακτήθηκε από: <https://nativephilanthropy.candid.org/timeline/>

από το πέρασμά τους. Εντοπίζονταν τόσο σπάνια που στις αρχές του 1900 θεωρήθηκε ότι η φυλή Yahí δεν υπήρχε πια.

Οι ομάδες Yana ζούσαν σε διαφορετικές περιοχές και μιλούσαν διαφορετικές διαλέκτους-ποικιλίες της γλώσσας Hokaí όμως μπορούσαν να καταλάβουν ο ένας τον άλλον. Ένα ενδιαφέρον χαρακτηριστικό της γλώσσας Yana είναι η διαίρεση της σε φύλα. Όταν οι άνδρες μιλούσαν μεταξύ τους, επικοινωνούσαν χρησιμοποιώντας μια μορφή της γλώσσας ενώ οι γυναίκες που μιλούσαν μεταξύ τους επικοινωνούσαν σε μια άλλη. Οι άνδρες, ωστόσο, χρησιμοποιούσαν τη γυναικεία μορφή λόγου όταν μιλούσαν με γυναίκες, αλλά οι γυναίκες δεν χρησιμοποιούσαν ποτέ την ανδρική μορφή λόγου. Και τα δύο φύλα κατανοούσαν το ένα τη γλώσσα του άλλου και οι διαφορές αυτές θεωρούνταν ο σωστός τρόπος ομιλίας. Η συγγραφέας Theodora Kroeber, η οποία πέρασε πολύ χρόνο με τον τελευταίο επιζώντα αυτής της φυλής για τον οποίο θα μιλήσουμε παρακάτω, έδωσε μια εξήγηση για τον τρόπο που συνομιλούσαν οι άνθρωποι της Yana με τους συγγενείς τους. Οι άνδρες δεν κοίταζαν απευθείας ούτε συνέχιζαν μια μακρά συζήτηση με την πεθερά ή τη νύφη τους. Οι γυναίκες συμπεριφέρονταν το ίδιο στον πεθερό ή στον γαμπρό τους. Αυτός ο τρόπος ομιλίας θεωρήθηκε ένδειξη σεβασμού.

Το 1908 μια ομάδα τοπογράφων έπεσε κατά λάθος πάνω σε ένα κρυμμένο χωριό Yahí. Ανέφεραν ότι δραπέτευσαν ένας ηλικιωμένος και μια μεσήλικη γυναίκα. Και ότι βρήκαν επίσης μια μερικώς παράλυτη ηλικιωμένη γυναίκα, ξαπλωμένη στο έδαφος, τυλιγμένη σε μια κουβέρτα. Αφού εξερεύνησαν όλο το χωριό, πήραν τόξα, βέλη, καλάθια και κουβέρτες, ό,τι δηλαδή χρειαζόταν η φυλή για να επιβιώσει τον χειμώνα. Έπειτα επισκέφτηκαν τον καταυλισμό και την επόμενη μέρα για να διαπιστώσουν αν οι κάτοικοί του είχαν τραπεί σε φυγή. Τρία χρόνια μετά από αυτή την αναστάτωση, ο τελευταίος επιζών της φυλής έφυγε από την πατρίδα του και πέρασε το υπόλοιπο της ζωής του με επιστήμονες που ήθελαν να μάθουν για τη γλώσσα του και τον πολιτισμό του. Ό,τι είναι γνωστό σήμερα για τους Yahí και τους Yana όσον αφορά τη γλώσσα, τις τελετουργίες, τα ήθη, τα έθιμα, την καθημερινή ζωή, οφείλεται κυρίως στην προθυμία αυτού του ανθρώπου να μοιραστεί τη γνώση του με τον κόσμο έξω από τα όρια της πατρίδας του. Και κάπως έτσι με τον θάνατό του το 1916, η γλώσσα Yahí έπαψε να υπάρχει.¹⁵³

¹⁵³ Bergren, Kristen, David R. Collins, (2000).

Αυτός ο άνθρωπος λοιπόν στον οποίο οφείλουν σήμερα πολλοί ευγνωμοσύνη και για τον οποίο έχουν γραφτεί βιβλία και ταινίες μικρού μήκους,¹⁵⁴ ονομαζόταν Ishi και ήταν ο τελευταίος Yahí ομιλητής. Στις 29 Αυγούστου 1911, περιπλανώμενος στην Καλιφόρνια κουρασμένος και πεινασμένος, έχοντας αφήσει τα δάση της πατρίδας του, αναζητούσε τροφή. Ζούσε μόνος του κρυμμένος, μακριά από τους λευκούς που είχαν δολοφονήσει τη φυλή του και είχαν καταλάβει τη γη του. Όταν τον ανακάλυψαν, ο σερίφης τον έβαλε στη φυλακή γιατί δεν ήξερε τι να κάνει με αυτόν τον άντρα. Έφεραν ντόπιους ιθαγενείς της Αμερικής για να μιλήσουν μαζί του, αλλά δεν μπορούσε να επικοινωνήσει κανείς μαζί του. Ήταν το μόνο άτομο που μπορούσε να μιλήσει στη μητρική του γλώσσα, στη γλώσσα των Yahí. Ο καθηγητής Thomas Waterman του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνια, τον πήρε μαζί του στο Σαν Φρανσίσκο όπου εκεί ο Alfred Kroeber, επιμελητής στο μουσείο ανθρωπολογίας (το οποίο και έγινε το σπίτι του άντρα), του έδωσε το όνομα Ishi, που σημαίνει «άνθρωπος» στη γλώσσα των Yana.¹⁵⁵

Ο Ishi ξεκίνησε να κρύβεται από την ηλικία περίπου των δέκα ετών καθώς από το έτος 1872 και μετά, αυτός και οι δικοί του έπρεπε να μείνουν εντελώς μακριά από τα μάτια των λευκών ανθρώπων καθώς λεηλατούσαν τα χωριά τους και έπαιρναν ό,τι ήθελαν όποτε το ήθελαν. Υπήρχε διάστημα που είχαν πεθάνει όλοι οι χωριανοί του και ήταν εντελώς μόνος για μια περίοδο σχεδόν τριών ετών.¹⁵⁶ Αφότου έφυγε πια από την πατρίδα του και εμφανίστηκε δημόσια, ο Ishi έζησε για πέντε χρόνια μέσα στο μουσείο του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνια ως ‘ζωντανό έκθεμα’. Έδειξε στον Waterman, στον Kroeber και στους επισκέπτες τις δεξιότητές του στην κατασκευή τόξων, βελών, λόγχων και άλλων εργαλείων.¹⁵⁷ Τον Μάιο του 1914, ο Waterman, ο Kroeber και ο Dr. Saxton Pope πήγαν μαζί με τον Ishi ένα ταξίδι πίσω στην πατρίδα του όπου για τρεις εβδομάδες ο Ishi επέδειξε in situ τις γνώσεις του για το τοπίο και τους τρόπους επιβίωσης. Ο Ishi είχε πολύ μικρή αντίσταση στις ασθένειες των αποίκων της Καλιφόρνιας με αποτέλεσμα να είναι συχνά άρρωστος όσο διάστημα ζούσε στο μουσείο και στις 26 Μαρτίου 1916 πέθανε από φυματίωση.¹⁵⁸

¹⁵⁴ -Riffe, Jed, and Pamela Roberts, (1992).Ishi, the Last Yahi.a film by Rattlesnake Productions.

-Edward Lewis. (1978). Documentary: Ishi: The Last of His Tribe. Distributed by NBC.

¹⁵⁵ Bergren, Kristen, David R. Collins, (2000).

¹⁵⁶ Compton, W. J. (July 1936).

¹⁵⁷ Kroeber, Theodora, (2004).

¹⁵⁸ Starn, Orin (2004).

Η παραξενιά του κόσμου στον οποίο είχε μπει μπορεί στην αρχή να κυρίευσε τον Ishi, αλλά έδειξε αξιοσημείωτη προσαρμοστικότητα και γρήγορα έκανε στενές φιλίες με τους ανθρώπους που συμμετείχαν στη ζωή του. Ο γιατρός του, ο Πάπας Σάξτον, έγραψε μετά το θάνατό του: «Κι έτσι, στωικός και απτόητος, έφυγε ο τελευταίος άγριος Ινδιάνος της Αμερικής. Κλείνει ένα κεφάλαιο της ιστορίας. Μας έβλεπε ως εκλεπτυσμένα παιδιά-έξυπνα, αλλά όχι σοφά... Η ψυχή του ήταν παιδική, το μυαλό του φιλόσοφου».¹⁵⁹

Ο Thomas Waterman είπε ότι ο Ishi «με έπεισε ότι υπάρχει κάτι τέτοιο ως καλή ανατροφή με ευγένεια και τρόπους που βρίσκεται έξω από κάθε εκπαίδευση και είναι μια έκφραση ενός καθαρά ενδόμυχου πνεύματος. Ποτέ δεν έμαθε πώς να σφίγγει τα χέρια, αλλά είχε έναν έμφυτο σεβασμό για την ύπαρξη του συνανθρώπου και μια εγγενή ευαισθησία, που ξεπερνούσε σε λεπτότητα το μεγαλύτερο μέρος μιας πολιτισμένης ράτσας την οποία γνωρίζω καλά».¹⁶⁰

4.3.1 Λατινικά Vs Yahí

Έχοντας λοιπόν στον νου όλα όσα διαβάσαμε στις δυο τελευταίες ενότητες για τον θάνατο δυο συγκεκριμένων γλωσσικών τύπων όπου η μια αποτελούσε κύρια γλώσσα και η άλλη διάλεκτος, θα επιχειρηθεί να γίνει μια σύντομη σύγκριση. Και στις δυο περιπτώσεις χωρίς αμφισβήτηση, ο κύριος λόγος αλλοίωσής τους είχε να κάνει με την αποικιοκρατία. Στην περίπτωση των λατινικών ο θάνατος επήλθε σταδιακά ενώ στην περίπτωση των Yahí ήταν πιο ριζοσπαστικός. Τα λατινικά δέχθηκαν πολλές επιρροές, δάνεια και αντιδάνεια και σιγά-σιγά άρχισε να φθίνει η γλώσσα κυρίως λόγω του ότι κατακερματίστηκε σε μικρότερες διαλέκτους και άλλαξε. Δεν μπορεί να πει κανείς ότι ήταν ένας αδύναμος γλωσσικός τύπος αν σκεφτούμε ότι κατάφερε να κάνει τους αποίκους-κατακτητές να την υιοθετήσουν ενώ σχεδόν πάντοτε συμβαίνει το αντίθετο. Ο περιορισμός της γλώσσας μετά την πτώση της Ρώμης με τη μετακόμιση των ανθρώπων στην ύπαιθρο και το γεγονός ότι οι συγγραφείς της εποχής δεν χρησιμοποιούσαν πλέον τη λατινική γλώσσα είχε μεγάλο αντίκτυπο στη διατήρησή της. Η λατινική κατάφερε να επιζήσει έως και σήμερα γιατί

¹⁵⁹ Robert F. Heizer, (1979).

¹⁶⁰ Riffe, Jed, and Pamela Roberts, (1992).

συνέχισε να χρησιμοποιείται σε διάφορους επιστημονικούς χώρους και λόγω ορολογίας αλλά και για λόγους γοήτρου των εκάστοτε νοημάτων. Στους εκπαιδευτικούς κόλπους θεωρείται πιο εκλεπτυσμένο για παράδειγμα να χρησιμοποιήσει κανείς τις φράση *mea culpa*, *persona non grata*, *de facto*, *de jure* κ.α. από το να την αποτυπώσει απλά σε νέα ελληνικά.

Όσον αφορά την περίπτωση της διαλέκτου *Yahi* εκεί είναι πιο ξεκάθαρα τα πράγματα διότι οι ομιλητές της κυνηγήθηκαν και σφαγιάστηκαν από αποίκους οπότε αυτό είχε τρομερό αντίκτυπο στη γλώσσα καθώς δεν της δόθηκε η ευκαιρία να αλληλεπιδράσει, να δανειστεί, να φθαρεί, παρά μόνο να οδηγηθεί με μαθηματική ακρίβεια στο θάνατο. Ο ένας και τελευταίος ομιλητής που υπήρξε, πήρε μαζί του για πάντα τη γλώσσα όταν αυτός απεβίωσε. Μια ειδοποιός διαφορά εξαιρετικής σημασίας σε σύγκριση με τα λατινικά είναι η απουσία έγγραφων ντοκουμέντων κάτι που από μόνο του τοποθετεί ταμπέλα με ημερομηνία λήξεως σε μια γλώσσα. Τα λατινικά έχουν αφήσει πίσω τους τεράστια έγγραφη κληρονομιά και αυτό για μια γλώσσα είναι η δύναμή της και η αντοχή της στο χρόνο.

4.4 Ainu: μια ασιατική γλώσσα προς εξαφάνιση

Η Ainu είναι μια γλώσσα που ομιλείται από μερικά ηλικιωμένα πλέον μέλη ενός λαού που κατοικεί στο δεύτερο μεγαλύτερο νησί του βορείου τμήματος της Ιαπωνίας, στο νησί Hokkaido. Είναι μέλος της γλωσσικής οικογένειας Ainu, η οποία θεωρείται ένας απομονωμένος τύπος χωρίς εμπειριστατωμένη ακαδημαϊκή συναίνεση προέλευσης. Στη γλώσσα τους η λέξη Ainu σημαίνει «άνθρωπος». Μέχρι τον 20^ο αιώνα, οι γλώσσες τους (η σωζόμενη Hokkaido Ainu και η πλέον εξαφανισμένη Kuril Ainu και Sakhalin Ainu) μιλούνταν σε όλο το νότιο μισό του νησιού Sakhalin και από μικρό αριθμό ανθρώπων στα νησιά Kuril. Σήμερα, μόνο η παραλλαγή της Hokkaido σώζεται, καθώς ο τελευταίος ομιλητής του Sakhalin Ainu πέθανε το 1994. Η Hokkaido Ainu είναι πλέον μια γλώσσα που οδεύει με ταχείς ρυθμούς προς την εξαφάνιση. Η γλώσσα αυτή που δεν απαιτούσε γραφή, βασιζόταν στην «προφορική λογοτεχνία» για να μεταφέρει πληροφορίες όπως το μεγαλείο της φύσης, τη σοφία

που απαιτείται για να ζεις μέσα στη φύση και τους κανόνες της κοινωνίας των Ainu. Μέσα από γεγονότα που ενσωματώθηκαν σε ιστορίες και μεταβιβάστηκαν προφορικά για πολλά χρόνια, οι Ainu κληρονόμησαν τον πολιτισμό, τη φιλοσοφία και την παράδοση από τους προγόνους τους.¹⁶¹

Το 1899 το ιαπωνικό κοινοβούλιο θέσπισε τον νόμο περί προστασίας των πρώην Αβορίγινων του Χοκάιντο, έναν νόμο που σχεδιάστηκε για να επιτύχει την αφομοίωση του πληθυσμού των Ainu της βόρειας Ιαπωνίας. Το παράδοξο του θέματος είναι ότι η φράση «πρώην Αβορίγινες» υποτίθεται ότι υπογράμμιζε το γεγονός ότι οι Ainu ήταν πλέον πολίτες μιας ταχέως εκσυγχρονιζόμενης Ιαπωνίας που προοριζόταν να συγχωνεύσουν την ταυτότητά τους με αυτή του πλειοψηφικού πληθυσμού. Ωστόσο, κάνοντας αυτή τη διάκριση και ονομάζοντάς τους ως πρώην Αβορίγινες, υποβάλλοντάς τους σε πατρωνιστικά μέτρα αφομοίωσης, στην πραγματικότητα ο νόμος προστασίας συνέβαλε στη διασφάλιση της επιβίωσης της προκατάληψης και των διακρίσεων κατά των Ainu μέσα στους κόλπους του ιαπωνικού κράτους. Ο νόμος για την προστασία των πρώην Αβορίγινων του Χοκάιντο επρόκειτο να επιβιώσει για σχεδόν έναν αιώνα. Αν και μερικά από τα όχι και τόσο δημοφιλή τμήματα του καταργήθηκαν τη δεκαετία του 1930, μόλις τον Μάιο του 1997 εξαφανίστηκε τελικά από το ιαπωνικό καταστατικό, για να αντικατασταθεί από έναν νέο νόμο για την πολιτιστική προώθηση της φυλής Ainu.¹⁶²

Μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η γη των Ainu κάλυπτε το μεγαλύτερο μέρος του νησιού Hokkaido, καθώς και το νότιο μισό της Sakhalin και τα νησιά του αρχιπελάγους Kuril (τα οποία τώρα αποτελούν μέρος της ρωσικής ομοσπονδίας). Κατά τον 17^ο και τον 18^ο αιώνα υπήρξε σταδιακή επέκταση του ιαπωνικού κράτους προς τα βόρεια και με τον καιρό η ιαπωνική παρουσία έγινε πιο παρεμβατική, προκαλώντας αρκετές εξεγέρσεις ένοπλης αντίστασης από τους Ainu. Ωστόσο, με την ίδρυση ενός νέου εκσυγχρονιζόμενου κράτους το 1868, η Ιαπωνία στράφηκε στο Hokkaido ως πηγή φυσικού πλούτου και ως “αδάμαστη έρημο” έτοιμη για αποικισμό από πεινασμένους για γη μετανάστες από αγροτικές περιοχές νοτιότερα. Υιοθετώντας τις υπάρχουσες δυτικές αντιλήψεις, η ιαπωνική κυβέρνηση διεκδίκησε το νησί Hokkaido ως μέρος της εθνικής επικράτειας. Ενώ διεκδικούσαν το δικαίωμα της Ιαπωνίας για ανεξάρτητο έθνος, οι Ιάπωνες μελετητές υιοθέτησαν

¹⁶¹ © THE AKAN AINU INDUSTRIAL ARTS ASSOCIATION. Ανακτήθηκε από: <https://www.akanainu.jp/en/culture-people>

¹⁶² Morris-Suzuki Tessa, (1999).

έννοιες της «προόδου» και του «πολιτισμού» και όρισαν τους Ainu ως προϊστορικούς κυνηγούς και συλλέκτες, που προορίζονταν είτε για εξαφάνιση είτε για αφομοίωση από τον πλειοψηφικό πληθυσμό. Όπως σε άλλα μέρη του κόσμου, έτσι και στο Hokkaido, η γη που κατείχαν οι αρχικοί κάτοικοι θεωρήθηκε ως “terra nullius” (γη κανενός), που έπρεπε να διεκδικηθεί από το κράτος και να διανεμηθεί στους αποίκους. Οι Ainu τότε έπρεπε να υιοθετήσουν ιαπωνικά ονόματα και να μιλούν την ιαπωνική γλώσσα. Οι κοινότητες των Αϊνού συχνά μετακινούνταν σε απομακρυσμένες περιοχές για να δημιουργηθεί χώρος για νέες ιαπωνικές πόλεις και χωριά. Στις αρχές της δεκαετίας του 1880, ο πληθυσμός τους που επίσημα υπολογίζεται σε περίπου 17.000, ήταν ήδη πολύ μεγαλύτερος από έναν πληθυσμό Ιαπώνων αποίκων περίπου 250.000. Σε αυτό το πλαίσιο ψηφίστηκε ο νόμος που προαναφέραμε για την προστασία των πρώην Αβορίγινων, τόσο ως μέσο επιτάχυνσης της διαδικασίας αφομοίωσης όσο και ως απάντηση στους λιμούς και τις επιδημίες, που ταλάνιζαν όλο και περισσότερο τις κοινότητες των Ainu. Ο νόμος προσπάθησε να τους μετατρέψει σε αγρότες παρέχοντάς τους μικροσκοπικά οικόπεδα γης, τα οποία θα δημεύονταν από το κράτος, εάν δεν καλλιεργούνταν εντός καθορισμένου αριθμού ετών. Τέθηκαν επίσης οι οικονομικοί τους πόροι υπό τον έλεγχο της κυβέρνησης, η οποία επρόκειτο να χρησιμοποιήσει αυτά τα χρήματα προς ευημερία του συνόλου.¹⁶³

Οι Ainu έχουν προσελκύσει από καιρό το ενδιαφέρον ανθρωπολόγων λόγω της πολιτιστικής, γλωσσικής και φυσικής τους ταυτότητας, αν και οι περισσότεροι ταξιδιώτες πιθανότατα δεν θα έχουν ακούσει γι' αυτούς. Αυτό συμβαίνει γιατί, αν και ήταν οι πρώτοι άποικοι του Hokkaido, καταπιέζονταν τόσο πολύ και περιθωριοποιήθηκαν από την ιαπωνική κυριαρχία που διήρκεσε αιώνες.¹⁶⁴ Ωστόσο, δεν υπήρξαν ποτέ παθητικά θύματα αποικισμού. Στις αρχές του εικοστού αιώνα, αρκετοί ηγέτες τους εξέφραζαν αντίσταση στην προκατάληψη που βίωναν μέσα στα πλαίσια της ιαπωνικής κοινωνίας. Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες περιπτώσεις διαμαρτυρίας έλαβε χώρα το 1927 όταν ο Kaizawa Hiranosuke, ένας χωρικός των Ainu από το Nibutani, έγραψε στην κυβέρνηση ζητώντας το δικαίωμα των Ainu και άλλων ιθαγενών να εκπροσωπούνται στο συνέδριο των Ασιατικών λαών στο Ναγκασάκι, μιας εκδήλωσης που οργανώθηκε για να προωθήσει το καθεστώς της Ιαπωνίας ως ηγέτη στον αγώνα της Ασίας ενάντια στην αποικιοκρατία. Κατά τη

¹⁶³ Morris-Suzuki Tessa, (1999).

¹⁶⁴ Ellie Cobb, (2020).

διάρκεια της δεκαετίας του 1930, αρκετοί ακτιβιστές Ainu συμμετείχαν επίσης σε εκστρατείες της νεοσύστατης ένωσης Ainu του Hokkaido για την αναθεώρηση του Νόμου Προστασίας. Σε αυτό το στάδιο όμως, μόλις τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 οι ακτιβιστές άρχισαν να δίνουν έμφαση στη διατήρηση ή την αναβίωση των εξαφανιζόμενων δεξιοτήτων χειροτεχνίας, των τελετουργιών και των γνώσεων των ιθαγενών. Ο Kayano Shigeru, ήταν αυτός που συγκέντρωσε μια μεγάλη συλλογή από τεχνουργήματα των Ainu που εκτίθενται στο πολιτιστικό μουσείο στο Nibutani. Το 1994 ο Kayano ήταν ο πρώτος Ainu που έγινε μέλος του ιαπωνικού κοινοβουλίου, καταλαμβάνοντας μια καίρια θέση και τοποθετώντας τον εαυτό του για τον ηγετικό ρόλο που θα διαδραμάτιζε στην προετοιμασία του εδάφους για την ψήφιση του νόμου της πολιτιστικής προώθησης των Ainu το 1997.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, ενώ ο Kayano και άλλοι προωθούσαν την αναβίωση της κουλτούρας των Ainu, η πολιτική συνείδησή τους επηρεαζόταν επίσης ισχυρά από το κίνημα για τα δικαιώματα των ΗΠΑ και από τον φοιτητικό ακτιβισμό της Ιαπωνίας. Τις δεκαετίες που ακολούθησαν κι άλλες τάσεις βοήθησαν στην ενίσχυση αυτής της συνείδησης. Μια τάση ήταν η αυξανόμενη αναγνώριση της πολιτιστικής ποικιλομορφίας στην Ιαπωνία. Ιδιαίτερα μετά την ήττα της στον Ειρηνικό στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και την απώλεια της αυτοκρατορίας της στην Ασία, οι Ιάπωνες πολιτικοί ηγέτες είχαν καλλιεργήσει τον μύθο της Ιαπωνίας ως μιας «φυλετικά ομοιογενούς» κοινωνίας χωρίς εθνοτικές μειονότητες. Μέχρι τη δεκαετία του 1980 ωστόσο, η αυξανόμενη παρουσία αλλοδαπών μεταναστών στην Ιαπωνία και η έκφραση των μειονοτικών ταυτοτήτων έκαναν αυτόν τον μύθο δύσκολο να διατηρηθεί. Την ίδια στιγμή, το διεθνές κίνημα για τα δικαιώματα των ιθαγενών συγκέντρωνε επίσης δυναμική καθώς οι εκπρόσωποι των Ainu συμμετείχαν το 1987 για πρώτη φορά στις συζητήσεις της ομάδας εργασίας του ΟΗΕ για τους αυτόχθονες πληθυσμούς. Η αλληλεπίδραση με τους πληθυσμούς αυτούς σε όλο τον κόσμο ενθάρρυνε την υπόθεση των Ainu και προώθησε τη συζήτηση μεταξύ ακτιβιστών για θέματα όπως η γνώση των ιθαγενών, τα δικαιώματα των πόρων και η αυτοδιάθεση. Ένα βασικό ζήτημα που προέκυψε από αυτή τη συζήτηση ήταν η απαίτηση των εκπροσώπων των Ainu να αναγνωριστούν ως έθνος. Όπως επισημαίνει η Tahara Ryoko, πρόεδρος της Ένωσης Γυναικών Ainu, «ο πολιτισμός των Ainu δεν περιορίζεται στη γλώσσα ή τις τελετές ή τον χορό. Είναι η

ίδια η ζωή των Ainu. Ό,τι συμβαίνει κάθε μέρα μέσα στο σπίτι είναι η κουλτούρα των Ainu».¹⁶⁵

Οι Ainu εικάζεται ότι πιθανότατα είναι απόγονοι ενός γηγενούς πληθυσμού που κάποτε ήταν ευρέως διαδεδομένος στη βόρεια Ασία. Πολλοί σύγχρονοι απόγονοι αυτής της φυλής ισχυρίζονται κάποια σχέση με τον προϊστορικό πολιτισμό Jōmon της Ιαπωνίας.¹⁶⁶ Υπάρχουν αρκετές θεωρίες για την καταγωγή τους, εικάζοντας ότι είναι καυκάσια, μογγολική, ωκεάνια (συγγένεια με τους ιθαγενείς της Αυστραλίας) παλαιοασιατική και άλλα πολλά, ακόμα και ελληνική (θεωρία όμως που δεν έχει επιβεβαιωθεί).¹⁶⁷ Η αρχαία θρησκεία τους είχε να κάνει με την ψυχή και λάτρευαν τη φύση και τα πνεύματά της. Η μητριαρχία κυριαρχούσε στην κοινωνία τους και οι άντρες ήταν πολύ ικανοί στο κυνήγι και στο ψάρεμα. Όταν ξεκίνησαν να επεκτείνονται οι Ιάπωνες από τη νήσο Honshu προς το βόρειο τμήμα της χώρας ήρθαν αντιμέτωποι με πολλούς διωγμούς και διακρίσεις με αποτέλεσμα να καταστραφεί το μεγαλύτερο μέρος του πολιτισμού τους. Κάποιες εκτιμήσεις λένε ότι ο πληθυσμός τους φθάνει τις 25.000, όμως υπολογίζονται πολύ παραπάνω χωρίς να υπάρχει ακριβής αριθμός. Κατά τη διάρκεια των αιώνων και παρά την ένοπλη αντίσταση, αυτοί οι αυτόχθονες πληθυσμοί έχασαν τα περισσότερα από τα παραδοσιακά εδάφη τους λόγω της πολιτικής αποικισμού που εφάρμοζε η ιαπωνική κυβέρνηση και ο αριθμός των ομιλητών αυτής της γλώσσας μειώθηκε κατά πολύ με αποτέλεσμα πολύ λίγοι άνθρωποι να τη μιλούν άπταιστα.

Σύμφωνα με τον P. Elmer η γλώσσα Ainu είναι αποτέλεσμα γλωσσικής επαφής, έχει δηλαδή δεχτεί ισχυρές επιρροές και εντατική επαφή με διάφορες ιαπωνικές διαλέκτους/γλώσσες κατά τη διάρκεια διαφορετικών σταδίων, δανειζόμενη μεγάλο αριθμό λέξεων και χαρακτηριστικών από την πρώιμη ιαπωνική.¹⁶⁸ Σύμφωνα με την UNESCO, θεωρείται μια γλώσσα υπό εξαφάνιση με λίγους φυσικούς ομιλητές ανάμεσα στους 30.000 ανθρώπους Ainu.¹⁶⁹ Η γνώση της γλώσσας, η οποία κινδυνεύει από πριν από τη δεκαετία του 1960, μειώνεται σταθερά από τότε όταν κανείς αναλογιστεί ότι το 2011, μόλις 304 άτομα στην Ιαπωνία αναφέρθηκε ότι κατανοούσαν τη γλώσσα Ainu σε κάποιο βαθμό. Από το 2016, το Ethnologue την

¹⁶⁵ Ryoko Tahara, (2017).

¹⁶⁶ Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2017, May 3).

¹⁶⁷ Αφιέρωμα στους Αϊνούς, (20-1-2015).

¹⁶⁸ Elmer, P. (2019).

¹⁶⁹ Teeter, Jennifer Louise; Okazaki, Takayuki (2011).

έχει καταχωρίσει ως κατηγορία 8b, δηλαδή "σχεδόν εξαφανισμένη".¹⁷⁰ Ένα σημαντικό γεγονός αποτελεί η απόφαση της ιαπωνικής κυβέρνησης να αναγνωρίσει την Ainu ως γηγενή γλώσσα τον Ιούνιο του 2008 και από το 2017 έως και σήμερα κατασκευάζει εγκαταστάσεις αφιερωμένες στη διατήρηση του συγκεκριμένου πολιτισμού και ιδιαίτερα της γλώσσας τους.¹⁷¹

4.5 Domari: μια «μελλοθάνατη» διάλεκτος της Αφρικής

Τα Domari είναι μια υπό εξαφάνιση ινδο-άρια γλώσσα,¹⁷² που ομιλείται από ηλικιωμένους Dom διασκορπισμένους στη Μέση Ανατολή και τη Βόρεια Αφρική και σχετίζεται με τη γλώσσα των Ρομά-αθίγγανων. Η γλώσσα αναφέρεται ότι ομιλείται τόσο βόρεια, από το Αζερμπαϊτζάν όσο και νότια ως το κεντρικό Σουδάν, την Τουρκία, το Ιράν, το Ιράκ, την Παλαιστίνη, το Ισραήλ, την Ιορδανία, την Αίγυπτο, το Σουδάν, τη Λιβύη, την Τυνησία, την Αλγερία, το Μαρόκο, τη Συρία και τον Λίβανο.¹⁷³ Με λιγότερους από 300.000 φυσικούς ομιλητές και πίεση για γλωσσική υποκατάσταση, ειδικά από τα αραβικά, θεωρείται γλώσσα υπό εξαφάνιση. Μπορεί να γραφτεί στο λατινικό αλφάβητο ανάλογα με την περιοχή. Έχει παρουσία φαρυγγικών ήχων, τείνει να τοποθετεί τους τόνους στην τελευταία συλλαβή και έχει κλίση φύλου και αριθμού. Τα περισσότερα λεξικά δάνεια προέρχονται από τα αραβικά με εξαίρεση τους αριθμούς, που είναι κουρδικής καταγωγής.¹⁷⁴

Η συγκεκριμένη διάλεκτος δυστυχώς είναι ένας γλωσσικός τύπος υπό εξαφάνιση και βαθμιαία απομακρύνεται από τις νεότερες γενιές. Σε ορισμένες περιοχές όπως η Ιερουσαλήμ, μόνο το 20% περίπου χρησιμοποιούν τη γλώσσα Domari στις καθημερινές τους αλληλεπιδράσεις. Η γλώσσα ομιλείται κυρίως από τους γηραιότερους της κοινότητας. Η νεότερη γενιά δέχεται περισσότερες επιρροές από τα αραβικά, επομένως οι περισσότεροι γνωρίζουν μόνο βασικές λέξεις και φράσεις. Η σύγχρονη κοινότητα Doms στην Ιερουσαλήμ ιδρύθηκε από τους νομάδες

¹⁷⁰ Lewis, M. Paul, Gary F. Simons, and Charles D. Fennig (eds.). 2016.

¹⁷¹ Lam, May-Ying, (27 July 2017).

¹⁷² Οι ινδο-άριες γλώσσες (ή μερικές φορές ινδικές γλώσσες) είναι κλάδος των ινδο-ιρανικών γλωσσών της ινδοευρωπαϊκής γλωσσικής οικογένειας.

¹⁷³ Yaron Matras, (2012).

¹⁷⁴ <https://dbpedia.org/>. About: Domari language

που αποφάσισαν να εγκατασταθούν στην Παλιά Πόλη από το 1940 έως ότου περιήλθε στην ισραηλινή διοίκηση το 1967.¹⁷⁵ Οι πιο γνωστές μορφές της διαλέκτου Domari είναι το παλαιστινιακό Domari, γνωστό και ως "Συριακός Τσιγγάνος", η διάλεκτος της κοινότητας Dom της Ιερουσαλήμ και τα παλαιστινιακά Domari τα οποία είναι μια γλώσσα υπό ραγδαία εξαφάνιση, με λιγότερους από 200 ομιλητές, ενώ η πλειονότητα των 1.200 μελών της κοινότητας Domari της Ιερουσαλήμ είναι φυσικοί ομιλητές της Παλαιστινιακής Αραβικής.

Τα Domari είναι επίσης γνωστά με την ονομασία "Middle Eastern Romani", "Tsigene", "Luti" ή "Mehtar" και σε πολλές περιπτώσεις δεν υφίσταται γραπτή μορφή τους. Δεν έχουν λογοτεχνικό πρότυπο, ούτε γενικά αναγνωρισμένη ορθογραφία και ως επί το πλείστον είναι γραμμένα στα αραβικά. Δεν υπάρχουν αξιόπιστες πληροφορίες για τον αριθμό των ομιλητών παγκοσμίως. Ειδικά για τα Domari της Ιερουσαλήμ, τα οποία τεκμηριώθηκαν και εξετάστηκαν καλύτερα από τον Yaron Matras,¹⁷⁶ θεωρείται ότι υπάρχουν σήμερα έως και 200 ως επί το πλείστον παλαιότεροι ομιλητές. Σαν γλώσσα, στον αραβικό κόσμο περιστασιακά γράφεται χρησιμοποιώντας την αραβική γραφή και έχει πολλές αραβικές και περσικές δανεικές λέξεις.¹⁷⁷ Από όλες τις κοινότητες του Λιβάνου οι Dom, που περιγράφονται από ορισμένους ερευνητές ως «οι Τσιγγάνοι του Λιβάνου», είναι οι πιο περιθωριοποιημένες. Σύμφωνα με μια έρευνα, το 68% των παιδιών δεν λαμβάνουν καμία μορφή σχολικής εκπαίδευσης. «Η πρόσβασή τους σε νομική προστασία, υγεία, εκπαίδευση, επαρκή στέγαση και τροφή είναι πολύ δύσκολη, σχεδόν αδύνατη», δήλωσε ο Charles Nasrallah, διευθυντής του Insan Association, μιας μη κερδοσκοπικής οργάνωσης που προωθεί το σεβασμό των δικαιωμάτων των ευάλωτων κοινοτήτων. «Τέτοια προβλήματα επιδεινώθηκαν από την οξεία κοινωνική περιθωριοποίηση».¹⁷⁸

Οι Dom περιγράφονται επίσης μερικές φορές ως «Nawar» (μια αραβική λέξη με υποτιμητική έννοια) λόγω κακής υγιεινής, τεμπελιάς, επαιτείας και αμφισβητήσιμης ηθικής. Πολλοί είναι αυτοί που έχουν λιβανέζικη υπηκοότητα, αλλά οι βαθιά ριζωμένες διακρίσεις, τους έχουν καταστήσει χειρότερα ακόμη και από τους Παλαιστίνιους πρόσφυγες. Από συνεντεύξεις σε μέλη της κοινότητας Dom σε

¹⁷⁵ Yaron Matras, (1999).

¹⁷⁶ Όπως παραπάνω

¹⁷⁷ GA Williams, (2000).

¹⁷⁸ IRIN, Lebanon, (11 July 2011). "Acute social marginalization" of Dom community. Ανακτήθηκε από: <https://www.refworld.org/docid/4e4b919c2.html>

τέσσερις τοποθεσίες, διαπιστώθηκε ότι πολλοί ζουν κάτω από άθλιες συνθήκες, σε υποτυπώδεις παραγκουπόλεις όπου τα περισσότερα σπίτια δεν είναι καν συνδεδεμένα σε δίκτυο αποχέτευσης, οι περισσότερες μητέρες στερούνται μητρικής υγειονομικής περίθαλψης και προνομίων και πολλά παιδιά παραμελούνται από τους γονείς τους οι οποίοι αγωνίζονται για να βγάλουν τα προς το ζην. Είναι τόσο εξαθλιωτικές οι συνθήκες κάτω από τις οποίες ζουν που «μια ένδειξη του βάθους της προκατάληψης που αντιμετωπίζουν οι Dom είναι η επιθυμία να αφήσουν πίσω την εθνική τους ταυτότητα» είπε η Kristen Hope, υπεύθυνη του έργου TDH¹⁷⁹ Dom. Ενδεικτικό αυτού είναι το γεγονός ότι η γλώσσα Domari χάνει γρήγορα έδαφος έναντι των αραβικών, είπε στο Irin News. Αυτό οφείλεται στην επιρροή της μαζικής κουλτούρας, καθώς και στην κοινωνική περιθωριοποίηση και τη δίωξη των ομιλητών της. «Οι μισοί από τους ενήλικες, αλλά μόνο το ένα τέταρτο των παιδιών που πήραμε συνέντευξη μιλούσαν Domari», πρόσθεσε. «Η γλώσσα είναι δείκτης της εθνικής τους ταυτότητας και φαίνεται ότι οι γονείς προσπαθούν να την καταστείλουν για να προστατεύσουν τα παιδιά τους από τις διακρίσεις που βίωσαν».¹⁸⁰

Οι Dom πολιτογραφήθηκαν το 1994, σε αντίθεση με τους πρόσφυγες ή τους Βεδουίνους, με τους οποίους συχνά συγχέονται. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι η κοινότητα Dom απολαμβάνει τα δικαιώματα του πολίτη, αντιμετωπίζει ακόμη μεγαλύτερη περιθωριοποίηση από τους Παλαιστίνιους πρόσφυγες και αγνοείται από σχεδόν όλες τις μη κυβερνητικές οργανώσεις, όπως φαίνεται στην έκθεση του έργου TDH. Τα παιδιά ειδικότερα, είναι ευάλωτα στη βία, στον χρόνιο υποσιτισμό, στις ανήλικες συνάψεις γάμων, στις επικίνδυνες συνθήκες εργασίας και στην εκμετάλλευση γενικότερα. Επίσης, πολλά μέλη της κοινότητας λόγω της περιθωριοποίησής τους και της άθλιας αντιμετώπισής τους εκδηλώνουν απροθυμία στο να έχουν πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες όπως η υγειονομική περίθαλψη ή ο χώρος της εκπαίδευσης.

Μέχρι κάποιο σημείο στην ιστορία οι Dom του Λιβάνου ήταν νομαδικός λαός. Κατά τη δεκαετία όμως του 1940, άρχισαν να εγκαταλείπουν τη νομαδική τους κουλτούρα και ξεκίνησαν να εγκαθίστανται και να εργάζονται στην τοπική οικονομία. Αυτό το γεγονός οδήγησε στο φαινόμενο της ομαλής αφομοίωσης των παιδιών Dom στο δημοτικό σχολικό σύστημα που σηματοδότησε την πρώτη

¹⁷⁹ Παγκόσμιο Πρόγραμμα Δικαιοσύνης Ανηλίκων στο Ίδρυμα Terre des hommes.

¹⁸⁰ IRIN, Lebanon, (11 July 2011). "Acute social marginalization" of Dom community. Ανακτήθηκε από: <https://www.refworld.org/docid/4e4b919c2.html>

γενιά η οποία μεγάλωσε σε ένα ακαδημαϊκό περιβάλλον δίπλα σε παιδιά Αράβων. Κατά συνέπεια, αυτή η γενιά του 1940 δεν μιλάει άπταιστα τη γλώσσα Domari. Τα αραβικά αντικατέστησαν τη μητρική τους και έγιναν η επίσημη γλώσσα επικοινωνίας μεταξύ γενεών.¹⁸¹ Στην Ιερουσαλήμ, υπολογίζεται ότι υπάρχουν περίπου 600-900 μέλη αυτής της πληθυσμιακής ομάδας. Λιγότεροι όμως από το 10% είναι ικανοί να επικοινωνήσουν αποτελεσματικά χρησιμοποιώντας τον συγκεκριμένο γλωσσικό τύπο. «Πριν από δέκα χρόνια, η οικογένειά μας φοβόταν να γράψει παιδιά στο σχολείο», είπε ένας άνδρας Dom που ζούσε στη δομή προσφύγων Bekaa's Bar Elias. «Φοβηθήκαμε ότι θα μας συλλάβουν ή θα μας αρνηθούν επειδή οι άνθρωποι πιστεύουν ότι φοβόμαστε τις επιστήμες. Τώρα προσπαθούμε να γράψουμε τα παιδιά μας στο σχολείο».¹⁸² Δυστυχώς είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι οι νεότερες γενιές μεγάλωσαν χωρίς καθόλου δεσμούς με τον παραδοσιακό τρόπο ζωής, ενώ αντίθετα η δωρεάν και υποχρεωτική εκπαίδευση αύξησε την πίεση για υιοθέτηση εν τέλει της αραβικής ως καθημερινής γλώσσας. Είναι γνωστό ότι τουλάχιστον στη Δαμασκό, το Αμμάν, τη Γάζα αλλά και την Ιερουσαλήμ, η γνώση της γλώσσας περιορίζεται στα ηλικιωμένα μέλη της κοινότητας και δεν μεταβιβάζεται στις νεότερες γενιές, οι οποίες έχουν στραφεί εντελώς στα αραβικά. Η κατάσταση σε άλλες κοινότητες δεν είναι ξεκάθαρη, αλλά φαίνεται ότι τουλάχιστον ορισμένες διαλεκτικές ποικιλίες Domari κινδυνεύουν σε μεγάλο βαθμό.¹⁸³

4.5.1 Ainu Vs Domari

Στην περίπτωση αυτών των δυο γλωσσικών τύπων που αντιμετωπίζουν σοβαρή απειλή μετρώντας ολοένα και λιγότερους φυσικούς ομιλητές, το κοινό τους σημείο πλέον είναι ότι ομιλούνται μόνο από μερικούς γηραιότερους. Η πορεία τους στο να οδηγηθούν εδώ που βρίσκονται σήμερα, διαφέρει. Οι ομιλητές Ainu βλέπουμε πως δέχθηκαν αρκετή πίεση από το ιαπωνικό κράτος και λειτούργησαν ως γρανάζι για την αποικιακή πολιτική της κυβέρνησης. Έχασαν εδάφη, έχασαν δικαιώματα και

¹⁸¹ Nicholson, Jane, (no date). A fragment of modern Domari.

¹⁸² IRIN, Lebanon, (11 July 2011). "Acute social marginalization" of Dom community. Ανακτήθηκε από: <https://www.refworld.org/docid/4e4b919c2.html>

¹⁸³ Austin, Peter K, (2005).

δέχτηκαν ισχυρές επιρροές και εντατικές επαφές με διάφορες ιαπωνικές διαλέκτους γεγονός που αποδυνάμωσε τη γλώσσα τους. Οι πολιτικές τακτικές εξάπλωσης της ιαπωνικής κυβέρνησης τους έκανε πολύ συχνά να μετακινούνται και να ενισχύει και αυτό την εξαφάνισή τους λόγω κακουχιών. Δεν διαθέτουν έγγραφο λόγο σε αντίθεση με την περίπτωση Domari γεγονός το οποίο είναι εξαιρετικής σημασίας στη βιωσιμότητα μιας γλώσσας. Το ότι κατάφερε να διατηρηθεί η γλώσσα των Aipu έως και σήμερα οφείλεται σε μεγάλο βαθμό από τους ομιλητές της που ήξεραν πώς να διεκδικούν κεκτημένα και να προβάλλουν αντίσταση.

Στην περίπτωση της διαλέκτου Domari βλέπουμε αρχικά ότι διέθετε ως κάποιο βαθμό γραπτή μορφή. Το ότι ήταν επηρεασμένη τόσο πολύ από τα αραβικά δεν ήταν στοιχείο θετικής εξέλιξης αν σκεφτούμε ότι σήμερα οι νεότεροι της φυλής έχουν εγκαταλείψει πλήρως τη μητρική τους γλώσσα και επικοινωνούν κυρίως στα αραβικά. Οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης και ο τρόπος που αντιμετωπίζονταν ως φυλή λειτούργησε ενισχυτικά στην βαθμιαία εγκατάλειψη της γλώσσας. Η διαγενεακή μεταβίβαση μέσα στο πλαίσιο της οικογένειας σταμάτησε από επιλογή για να μην έχουν τα παιδιά τους την ίδια τύχη. Μιλάμε για εθελοντική γλωσσοκτονία καθώς το πρώτο και τελευταίο οχυρό μιας γλώσσας είναι ο χώρος της οικογένειας. Αν δεν πραγματοποιηθεί εκεί η μεταλαμπάδευση της γλώσσας, τα παιδιά υιοθετούν την πιο ισχυρή γλώσσα του περιβάλλοντός τους μέχρι που δεν είναι ικανά πλέον να επικοινωνήσουν στη μητρική τους.

Βλέπουμε λοιπόν στην περίπτωση αυτή ότι οι νεότερες γενιές υιοθέτησαν εξ ολοκλήρου τα αραβικά ως γλώσσα επικοινωνίας και πλέον γνωρίζουν μόνο κάποιες βασικές εκφράσεις. Μέχρι κάποιο ιστορικό σημείο που η φυλή τους ήταν νομαδικός λαός, λογικό είναι λόγω των μετακινήσεων να δέχονται πολλές επιρροές από άλλες γλώσσες και να πραγματοποιούνται δάνεια και αντιδάνεια γεγονός που διαφοροποιεί μια γλώσσα χάνοντας ίσως πολύτιμα στοιχεία της. Στα παιδιά τους δεν παρείχαν κανένα είδος εκπαίδευσης έως και το 1940 που σταμάτησαν τον νομαδικό τρόπο ζωής και εγκαταστάθηκαν κάπου. Εκεί ξεκίνησε το πρώτο βήμα για την εκπαίδευση των νεότερων γενεών αλλά όπως ήταν φυσικό διδάσκονταν μόνο την αραβική και απολάμβαναν τα όποια προνόμια της γλώσσας, οπότε έφτασε σήμερα αυτός ο γλωσσικός τύπος και όλη η ιστορία που εμπεριέχει να απειλούνται με οριστική εξαφάνιση.

Συνολικά αν εξετάσουμε το θέμα και των τεσσάρων μελετών περιπτώσεων θα δούμε ότι δεν ήταν λίγοι οι λόγοι που οδηγήθηκαν στο σημείο που βρίσκονται

σήμερα. Η αποικιοκρατία έπαιξε και παίζει σημαντικό ρόλο στη γλωσσική αλλαγή και διατήρηση, η παγκοσμιοποίηση τείνει να έχει τον τελευταίο λόγο σε κάθε κίνηση, οι διωγμοί να λειτουργούν ως εκρίζωση πολιτισμικών στοιχείων και τα πολιτικά συμφέροντα να αναχαιτίζουν την πορεία μιας γλώσσας θέτοντάς την στο παρασκήνιο. Η έλλειψη γραπτής μορφής να συνδράμει κι αυτή με τη σειρά της στη λησμονιά και οι μεγαλύτεροι να αρνούνται να τη μάθουν στα παιδιά τους με αποτέλεσμα η γλωσσική μετακίνηση να έχει γίνει πλέον καθημερινό φαινόμενο. Σε όλο αυτό να προστίθεται και ο θάνατος του τελευταίου ομιλητή και κάπως έτσι να χάνονται πολιτισμικές ταυτότητες και πολύτιμες πνευματικές περιουσίες.

4.6 Αναβίωση-αναζωογόνηση

Η γλώσσα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την κοινωνία, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της. Από όπου κι αν προερχόμαστε, όποιες κι αν είναι οι καταβολές μας, οι λέξεις που χρησιμοποιούμε στην καθημερινή μας επαφή με συνανθρώπους μας και ο τρόπος με τον οποίο τις χρησιμοποιούμε, είναι θεμελιώδεις για την πολιτιστική μας ταυτότητα. Ωστόσο, στον σημερινό όλο και πιο παγκοσμιοποιημένο κόσμο, η «γλωσσοκτονία» φαίνεται δυστυχώς να έχει την ‘‘τιμητική’’ της και να τη συναντούμε όλο και συχνότερα. Εντούτοις, υπάρχει ελπίδα. Ως μια σημαντική και αποτελεσματική απάντηση, έχει αναδειχθεί το κίνημα της αναβίωσης-αναζωογόνησης των γλωσσών που έχουν εκλείψει, που δεν μεταλαμπαδεύονται πια από γενιά σε γενιά στους κόλπους μιας οικογένειας, που αντιμετωπίζουν γλωσσική μετακίνηση-φθορά κ.α.

Η αναζωογόνηση μιας γλώσσας, που αναφέρεται επίσης ως γλωσσική αναβίωση, είναι μια συστηματική προσπάθεια που καταβάλλεται για να σταματήσει ή να αντιστραφεί η φθίνουσα πορεία μιας γλώσσας ή να ξαναγεννηθεί από τις στάχτες της μια εξαφανισμένη.¹⁸⁴ Σε μια τέτοια συστηματική προσπάθεια συνήθως εμπλέκονται γλωσσολόγοι, πολιτιστικές ή κοινοτικές ομάδες ή ακόμη και ολόκληρες κυβερνήσεις. Ορισμένοι υποστηρίζουν τη διάκριση μεταξύ της γλωσσικής αναβίωσης που ορίζεται ως η ανάσταση μιας εξαφανισμένης γλώσσας χωρίς υπάρχοντες

¹⁸⁴ Tsunoda, Tasaku, (2005).

φυσικούς ομιλητές και της αναζωογόνησης της γλώσσας που έχει να κάνει με τη διάσωση μιας μελλοθάνατης γλώσσας.

Αν μιλάμε για νεκρές γλώσσες, πρέπει επίσης να μιλήσουμε και για επαναφορά των νεκρών στη ζωή. Η αναζωογόνηση της γλώσσας είναι μια απίστευτα σημαντική προσπάθεια για γλώσσες με μικρό αριθμό ομιλητών. Πολλές γλώσσες είναι κοντά στο θάνατο και απαιτούν ενεργές προσπάθειες για να διατηρηθούν στη ζωή. Αυτές οι γλώσσες μπορεί να είναι σημαντικές για την πολιτιστική ιστορία πολλών κοινοτήτων. Δυστυχώς, περισσότερες από τις μισές γλώσσες του κόσμου ομιλούνται μόνο από ένα ποσοστό 10.000 ομιλητών. Αυτό τις θέτει άμεσα σε σοβαρό κίνδυνο γλωσσικού θανάτου. Το ένα τέταρτο των γλωσσών του κόσμου έχει λιγότερους από 1.000 ομιλητές. Η αναζωογόνηση των γλωσσών είναι πλέον πιο σημαντική από ποτέ γιατί ο θάνατος μιας γλώσσας εξαφανίζει όχι μόνο γλώσσες αλλά γενιές μοναδικής ιστορίας και πολιτισμού.

Στις γλώσσες που αποζητούν την αναζωογόνηση, εντοπίζουμε και εκείνες που η χρήση τους είναι περιορισμένη. Μερικές φορές διάφορες τακτικές αναζωογόνησης μιας γλώσσας μπορούν ακόμη και να χρησιμοποιηθούν για την προσπάθεια αναβίωσης γλωσσών που έχουν εξαφανιστεί. Και παρόλο που οι στόχοι αναζωογόνησης μιας γλώσσας διαφέρουν κατά περίπτωση, συνήθως περιλαμβάνουν την προσπάθεια επέκτασης του αριθμού των ομιλητών και τη χρήση μιας γλώσσας ή προσπάθεια διατήρησης του τρέχοντος επιπέδου χρήσης για την προστασία της γλώσσας από τον θάνατό της. Για να καταβληθούν προσπάθειες αναζωογόνησης μιας γλώσσας, χρειάζονται κάποιοι λόγοι οι οποίοι ποικίλλουν. Τα τελευταία χρόνια μόνο, περισσότερες από 2000 γλώσσες έχουν σιωπήσει. Μια εκτίμηση του ΟΗΕ φαίνεται να δείχνει ότι περισσότερες από τις μισές γλώσσες που ομιλούνται σήμερα έχουν λιγότερους από 10.000 ομιλητές και ακόμη ότι το ένα τέταρτο ομιλείται από λιγότερους από 1.000 ανθρώπους, οπότε όπως είναι φυσικό αν δεν υπάρξουν οργανωμένες προσπάθειες για τη διατήρησή τους, τα επόμενα εκατό χρόνια οι περισσότερες από αυτές θα εξαφανιστούν.¹⁸⁵ Ο πολιτισμός και η ταυτότητα αναφέρονται συχνά ως λόγοι για την αναζωογόνηση μιας γλώσσας, όταν αυτή αντιμετωπίζεται ως ένας μοναδικός «πολιτιστικός θησαυρός».¹⁸⁶

¹⁸⁵ "Endangered Languages". Archived from the original on 2014-04-09. Ανακτήθηκε από: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/>

¹⁸⁶ Grenoble, Leonore A.; Whaley, Lindsay J. (2005).

Για μια κοινότητα, η γλώσσα αποτελεί μοναδικό κομμάτι του πολιτισμού της η οποία συνδέεται με τους προγόνους της και εμπεριέχει ένα ουσιαστικό μέρος της ιστορίας και της αυτοεικόνας της. Η Theresa Napurrurla Ross, φυσική ομιλήτρια μιας αυστραλιανής διαλέκτου είπε ότι «εάν επιβιώσει η γλώσσα μας, θα επιβιώσουμε ως άνθρωποι Warlpiri».¹⁸⁷ Η γλώσσα μας, μας κρατάει δυνατούς. Μας κρατούσε πάντα δυνατούς».¹⁸⁸ «Η γλώσσα είναι μέρος των τραγουδιών, των ιστοριών, της πνευματικότητας, του νόμου, του πολιτισμού, της ταυτότητας και της σύνδεσής μας. Η γλώσσα μεταφέρει σημαντικές γνώσεις που μεταβιβάστηκαν από τους Προγόνους και τους Πρεσβύτερους μας που μας καθοδηγούν»(-Εκκλησία Lynnice, Ngunnawal).¹⁸⁹ Η αναζωογόνηση μιας γλώσσας είναι στενά συνδεδεμένη και με τη γλωσσική τεκμηρίωση. Σε αυτό το πεδίο, οι γλωσσολόγοι κάνουν προσπάθειες να συντάξουν αρχεία των διαφόρων γλωσσικών χαρακτηριστικών μιας γλώσσας. Και όσο διαρκεί αυτή η ενέργεια μπορεί συχνά η ανησυχία μας για το μέλλον μιας συγκεκριμένης γλώσσας να αυξηθεί ακόμη περισσότερο. Επιπλέον, το έργο της τεκμηρίωσης αναλαμβάνεται συχνά με στόχο την αναζωογόνηση.¹⁹⁰ Ένα από τα πιο σημαντικά αρχικά βήματα για την αναζωογόνηση μιας γλώσσας το οποίο βοηθά τα εμπλεκόμενα μέρη να βρουν τον καλύτερο τρόπο να τη βοηθήσουν, περιλαμβάνει τον καθορισμό του βαθμού στον οποίο αυτή η γλώσσα κινδυνεύει.¹⁹¹

4.7 Ενδεικτικά παραδείγματα γλωσσών που αναβίωσαν

Η πιο διαδεδομένη και πιο χαρακτηριστική και ίσως η μοναδική περίπτωση πλήρους γλωσσικής αναβίωσης, είναι αυτή της εβραϊκής γλώσσας, που είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας νέας γενιάς φυσικών ομιλητών χωρίς προϋπάρχοντες φυσικούς ομιλητές ως πρότυπο.¹⁹² Η εβραϊκή γλώσσα επέζησε στη μεσαιωνική περίοδο ως η γλώσσα της εβραϊκής λειτουργίας και της ραβινικής λογοτεχνίας. Με

¹⁸⁷ Τα Warlpiri είναι μια κεντρική αυστραλιανή γλώσσα που ομιλείται κυρίως στις κοινότητες Yuendumu, Lajamanu, Nyirripi και Willowra.

¹⁸⁸ Living Languages. Ανακτήθηκε από: <https://aiatsis.gov.au/explore/living-languages>

¹⁸⁹ Όπως παραπάνω

¹⁹⁰ Ed. José A.F. Farfán and Fernando F. Ramallo, (2010).

¹⁹¹ Tsunoda, Tasaku, (2005).

¹⁹² Grenoble, Leonore A.; Whaley, Lindsay J. (2005).

την άνοδο του Σιωνισμού τον 19ο αιώνα, αναβίωσε ως ομιλούμενη και λογοτεχνική γλώσσα, έγινε κυρίως μια ομιλούμενη γλώσσα μεταξύ των πρώτων Εβραίων μεταναστών στην Οθωμανική Παλαιστίνη και έλαβε το επίσημο καθεστώς στο σύνταγμα του 1922 της Βρετανικής Εντολής για την Παλαιστίνη και στη συνέχεια του Κράτους του Ισραήλ.¹⁹³ Σε αυτή την περίπτωση, υπήρχε ένα μοναδικό συνονθύλευμα ιστορικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών που διευκόλυνε την αναβίωση. Τα Εβραϊκά, όντας κάποτε σε μεγάλο βαθμό λειτουργική γλώσσα, επανιδρύθηκε ως μέσο καθημερινής επικοινωνίας από τους Εβραίους που μετανάστευσαν στο σημερινό κράτος του Ισραήλ και στα παλαιστινιακά εδάφη. Είναι το πιο διάσημο και επιτυχημένο παράδειγμα αναζωογόνησης της γλώσσας στον κόσμο.

Σε μια σχετική εξέλιξη, οι λογοτεχνικές γλώσσες χωρίς φυσικούς ομιλητές απολάμβαναν μεγάλο κύρος και πρακτική χρησιμότητα ως *lingua francas*, μετρώντας συχνά εκατομμύρια ευφραδείς ομιλητές.. Σε πολλές τέτοιες περιπτώσεις, μια πτώση στη χρήση της λογοτεχνικής γλώσσας, συνοδευόταν αργότερα από μια ισχυρή ανανέωση. Κάτι τέτοιο συνέβη στην αναβίωση της κλασικής λατινικής γλώσσας κατά την Αναγέννηση και στην αναβίωση της σανσκριτικής στους πρώτους αιώνες μ.Χ. Κάτι ανάλογο στις σύγχρονες αραβόφωνες περιοχές αποτελεί η διευρυμένη χρήση της λογοτεχνικής γλώσσας.¹⁹⁴ Διδάσκεται σε όλους τους μορφωμένους ομιλητές και χρησιμοποιείται σε ραδιοφωνικές εκπομπές, επίσημες συζητήσεις κ.λπ.¹⁹⁵ Επιπλέον, οι λογοτεχνικές γλώσσες, πολλές φορές έχουν καταφέρει να γίνουν πρώτες γλώσσες πολύ μεγάλων γλωσσικών κοινοτήτων. Ένα παράδειγμα αποτελεί η τυπική ιταλική, η οποία προήλθε ως λογοτεχνική γλώσσα βασισμένη στη γλώσσα της Φλωρεντίας του 13ου αιώνα, ειδικά όπως χρησιμοποιήθηκε από συγγραφείς όπως ο Δάντης, ο Πετράρχης και ο Μποκάτσιο. Η εν λόγω γλώσσα υπήρχε για αρκετούς αιώνες κυρίως ως λογοτεχνικό όχημα, με λίγους φυσικούς ομιλητές, παρόλο που μέχρι και το 1861, την παραμονή της ιταλικής ενοποίησης, η γλώσσα ομιλούνταν περίπου από 500.000 ομιλητές (πολλοί μη γηγενείς), σε έναν συνολικό πληθυσμό 22.000.000. Η επιτυχία της γλώσσας στην πορεία ήταν μέσω της συνειδητής ανάπτυξης, καθώς οι ομιλητές διδάχτηκαν τα τυπικά ιταλικά ως δεύτερη γλώσσα και εκείνοι στη συνέχεια τα μετέδωσαν στα παιδιά τους, τα οποία την έμαθαν ως πρώτη μητρική γλώσσα. Όπως

¹⁹³ Bar-Adon, Aaron (1975).

¹⁹⁴ Modern Standard Arabic, μια μορφή της κλασικής αραβικής του 6ου αιώνα μ.Χ.

¹⁹⁵ Kaye, Alan S. "Arabic, (2007).

ήταν φυσικό, αυτή η διαδικασία οδήγησε τις περισσότερες τοπικές γλώσσες σε εξαιρετικό κίνδυνο. Παρόμοιες περιπτώσεις υπήρξαν τα ανώτερα γερμανικά, τα τυπικά τσέχικα, τα καστιλιάνικα ισπανικά και άλλες γλώσσες.

Στην αφρικανική ήπειρο η κοπτική γλώσσα άρχισε να παρηκμάζει όταν τα αραβικά αναγνωρίστηκαν ως η κυρίαρχη γλώσσα της Αιγύπτου. Ο Πάπας Shenouda III ίδρυσε το Ινστιτούτο Κοπτικής Γλώσσας τον Δεκέμβριο του 1976 στον Κοπτικό Ορθόδοξο Καθεδρικό Ναό του Αγίου Μάρκου στο Κάιρο με σκοπό την αναβίωση της εν λόγω γλώσσας.¹⁹⁶ Όσον αφορά τη διατήρηση, κινήσεις βλέπουμε και στην απειλούμενη διάλεκτο προς εξαφάνιση, τη Domari για την οποία μιλήσαμε πιο πάνω. Δημιουργήθηκε ένα πρόγραμμα με τίτλο Domari Culture And Craft Experience δίνοντας την ευκαιρία σε γυναίκες Dom να αποκτήσουν πρακτικές δεξιότητες φιλοξενίας, να αυξήσουν την αυτοπεποίθησή τους, να κερδίσουν εισόδημα και να γιορτάσουν τον πολιτισμό τους με κάθε τρόπο. Τα έσοδα από αυτό το έργο χρησιμοποιούνται για την προώθηση των σημαντικών προγραμμάτων που πραγματοποιούνται μέσα στο Κοινοτικό Κέντρο Domari. Στόχος αυτού του κέντρου είναι οι άνθρωποι αυτής της γλωσσικής κοινότητας να αποκτήσουν ανεξαρτησία και αυτοπεποίθηση και να προωθήσουν την πολιτιστική κληρονομιά. Επιπλέον, θα μπορούσαν και όσοι ταξιδιώτες ήθελαν να μάθουν για τη μοναδική κουλτούρα και την ιστορία των Dom, πολλοί από τους οποίους μπορεί να μην έχουν ξανακούσει για αυτόν τον πολιτισμό. Η κοινότητα Domari συνεχίζει να επενδύει χρόνο και πόρους για την έγγραφη αποτύπωσή της, πράγμα κομβικής σημασίας στη διατήρηση μιας γλώσσας που κινδυνεύει να χαθεί.¹⁹⁷

Στη βόρεια Αμερική τα τελευταία χρόνια, ένας αυξανόμενος αριθμός ιθαγενών φυλών προσπαθούν να αναζωογονήσουν τις γλώσσες τους.¹⁹⁸ Για παράδειγμα, υπάρχουν εφαρμογές σε πολλές μητρικές γλώσσες όπως της Cree, της Cherokee, της Massachusett, της Navajo κ.α. Η Wampanoag, είναι μια γλώσσα που ομιλείται στη Μασαχουσέτη από ανθρώπους που φέρουν το ίδιο όνομα και η οποία υποβλήθηκε σε ένα πρόγραμμα αναβίωσης της γλώσσας με επικεφαλής την Jessie Little Doe Baird, μια εκπαιδευμένη γλωσσολόγο. Τα μέλη της φυλής χρησιμοποιούν

¹⁹⁶ "Coptic: Ancient language still spoken today". EgyptToday. August 8, 2017. Ανακτήθηκε από: <https://www.egypttoday.com/Article/4/16207/Coptic-Ancient-language-still-spoken-today>

¹⁹⁷ The Domari Society of Gypsies in Jerusalem. Ανακτήθηκε από: <https://planeterra.org/domari-society/>

¹⁹⁸ Cohen, Patricia, (6 April 2010). "Indian Tribes Go in Search Of Their Lost Languages". The New York Times

τα γραπτά αρχεία της γλώσσας τους, μαζί με μια μετάφραση της βίβλου προκειμένου να μάθουν αλλά και να διδάξουν την Wampanoag. Διαμέσου του έργου, για πρώτη φορά μετά από 100 χρόνια εντοπίζονται παιδιά που μιλούν τη γλώσσα άπταιστα.¹⁹⁹ Επιπλέον, επί του παρόντος γίνονται προσπάθειες αναβίωσης της γλώσσας Chochenyo της Καλιφόρνιας, η οποία έχει εξαφανιστεί.

Παρομοίως με άλλες γλώσσες ιθαγενών, η Tlingit βρίσκεται σε κρίσιμο σημείο επικινδυνότητας.²⁰⁰ Λιγότεροι από 100 ηλικιωμένους που τη μιλούν άπταιστα εντοπίζονται σήμερα. Από το 2013 έως το 2014, η ακτιβίστρια, συγγραφέας και εκπαιδευτικός Michele K. Johnson από το Syilx Nation, προσπάθησε να διδάξει τη γλώσσα Tlingit σε δύο μαθητές στο Yukon.²⁰¹ Οι μέθοδοί της περιελάμβαναν τη δημιουργία σχολικών βιβλίων, το πρόγραμμα σπουδών με διαδοχική εμβάπτιση και την βοήθεια ταινιών. Στόχος ήταν η δημιουργία ενηλίκων ομιλητών που να είναι γονεϊκής ηλικίας, έτσι ώστε και αυτοί με τη σειρά τους να αρχίσουν να διδάσκουν τη γλώσσα. Το 2020, ο Lance Twitchell ηγήθηκε μιας διαδικτυακής τάξης Tlingit στην οποία συμμετείχαν δεκάδες μαθητές με το πανεπιστήμιο Outer Coast.²⁰² Ο Twitchell είναι αναπληρωτής καθηγητής Μητρικών Γλωσσών της Αλάσκας στη Σχολή Τεχνών και Επιστημών στο Πανεπιστήμιο της Νοτιοανατολικής Αλάσκας, η οποία προσφέρει σπουδές στη γλώσσα Tlingit και έμφαση στις μητρικές γλώσσες και σπουδές στο πλαίσιο πτυχίου Bachelor's Liberal Arts.

Η Kichwa αποτελεί ποικιλία της γλώσσας Quechua που ομιλείται στον Ισημερινό και είναι μια από τις πιο ευρέως ομιλούμενες γλώσσες των αυτόχθονων στη Νότια Αμερική. Παρά το γεγονός αυτό, η Kichwa είναι μια απειλούμενη γλώσσα, κυρίως λόγω της αυξανόμενης επικράτησης των ισπανικών στη Νότια Αμερική. Μια κοινότητα γηγενών ομιλητών, οι Lagunas, ήταν μια από τις πρώτες κοινότητες ιθαγενών που ασπάστηκαν την ισπανική γλώσσα. Σύμφωνα με τον King, αυτό οφείλεται στην αύξηση του εμπορίου και των επιχειρήσεων με τη μεγάλη ισπανόφωνη πόλη κοντά. Οι Lagunas ισχυρίζονται ότι δεν ήταν για σκοπούς πολιτιστικής αφομοίωσης, καθώς εκτιμούν ιδιαίτερα την πολιτιστική τους

¹⁹⁹ "The Long-Dead Native Language Wopânâak is Revived". October 9, 2012. Ανακτήθηκε από: <https://newengland.com/yankee-magazine/living/profiles/wampanoag-language/>

²⁰⁰ Johnson, Michele K. (May 2017).

²⁰¹ Όπως παραπάνω

²⁰² Smith, Corinne (11 Αυγούστου 2020). "Το δωρεάν διαδικτυακό μάθημα γλώσσας Tlingit παρουσιάζει εκτεταμένο ενδιαφέρον κατά τη διάρκεια της πανδημίας". Ανακτήθηκε από: <https://www.ktoo.org/2020/08/11/free-online-tingit-language-class-sees-widespread-interest-during-pandemic/>

ταυτότητα.²⁰³ Ωστόσο, η γλώσσα για τους λαούς αυτούς μετά και από αυτή την επαφή μετατοπίστηκε από γενιά σε γενιά, στην Kichwa και την ισπανική διγλωσσία και σήμερα έχει επικρατήσει ουσιαστικά μόνο η ισπανική. Τα συναισθήματα των λαών Lagunas παρουσιάζουν μια διχοτόμηση στη χρήση της γλώσσας, καθώς τα περισσότερα από τα μέλη τους μιλούν αποκλειστικά ισπανικά και γνωρίζουν μόνο λίγες λέξεις στα Kichwa. Λόγω του ότι γονείς εξαρτώνται από το σχολείο για αυτόν τον σκοπό, οι προοπτικές για την αναζωογόνηση της συγκεκριμένης γλώσσας δεν είναι ελπιδοφόρες, γιατί το σχολείο δεν είναι τόσο αποτελεσματικό όσο η συνεχής πολύωρη τριβή στο σπίτι. Η εκπαίδευση στην κοινότητα Lagunas, αν και έχει συνειδητά εστιάσει στη διδασκαλία της Kichwa, αποτελείται κυρίως από παθητική αλληλεπίδραση, ανάγνωση και γραφή της.²⁰⁴ Εκτός από αυτές τις προσπάθειες, οι εθνικοί οργανισμοί αναζωογόνησης της γλώσσας, όπως το CONAIE, εστιάζουν την προσοχή στα μη ισπανόφωνα ιθαγενή παιδιά, τα οποία αντιπροσωπεύουν μια μεγάλη μειονότητα στη χώρα. Μια άλλη εθνική πρωτοβουλία, το Δίγλωσσο Διαπολιτισμικό Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα (PEBI), ήταν αναποτελεσματικό στην αναζωογόνηση της γλώσσας, επειδή οι οδηγίες δινόταν στην Kichwa και τα ισπανικά διδάσκονταν ως δεύτερη γλώσσα σε παιδιά που ήταν σχεδόν αποκλειστικά ισπανόφωνα.

Η γλώσσα Ainu των ιθαγενών Ainu της βόρειας Ιαπωνίας στην οποία αναφερθήκαμε σε προηγούμενη ενότητα, είναι επί του παρόντος ετοιμοθάνατη, αλλά γίνονται προσπάθειες για την αναβίωσή της. Μια έρευνα του 2006 στο Hokkaido Ainu έδειξε ότι μόνο το 4,6% των Ainu που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν σε θέση να συνομιλήσει ή να μιλήσει λίγο με κάποιον Ainu.²⁰⁵ Από το 2001, η Ainu δεν διδάσκονταν σε κανένα δημοτικό ή δευτεροβάθμιο σχολείο στην Ιαπωνία, αλλά προσφερόταν σε πολλά γλωσσικά κέντρα και πανεπιστήμια στο Hokkaido, καθώς και στο Πανεπιστήμιο Chiba του Τόκιο.²⁰⁶ Παραμένοντας στην ασιατική ήπειρο, στην Κίνα, υπάρχει μια γλώσσα με το όνομα Manchu η οποία είναι μια από τις πιο απειλούμενες γλώσσες, με λιγοστούς ομιλητές να υπάρχουν μόνο σε τρεις μικρές περιοχές της Μαντζουρίας.²⁰⁷ Μερικοί λάτρεις προσπαθούν να αναβιώσουν τη γλώσσα των προγόνων τους χρησιμοποιώντας διαθέσιμα λεξικά και σχολικά βιβλία,

²⁰³ King, Kendall (2001).

²⁰⁴ Όπως παραπάνω.

²⁰⁵ Langfield, Michele; Logan, William; Craith, Mairead Nic (November 27, 2009).

²⁰⁶ Fishman, Joshua A. (January 1, 2001).

²⁰⁷ Tsunoda, Tasaku, (2005).

ακόμη και περιστασιακές επισκέψεις στην Qarqal Xibe αυτόνομη κομητεία στο Xinjiang, όπου η σχετική γλώσσα Xibe ομιλείται ακόμη από φυσικούς ομιλητές.²⁰⁸

Στις Φιλιππίνες, η *lingua franca* της χώρας η οποία προερχόταν από τον ισπανικό αποικισμό του 1565, ήταν επίσημη γλώσσα μαζί με τα φιλιππινέζικα και τα αγγλικά μέχρι το 1987, όπου μετά επαναπροσδιορίστηκε ως εθελοντική γλώσσα. Η φθίνουσα πορεία που υπέστη και τα έτη περιθωριοποίησης σε επίσημο επίπεδο κατά τη διάρκεια και μετά από τον αμερικανικό αποικισμό, είχαν ως αποτέλεσμα τη δραματική μείωση της χρήσης των ισπανικών στο σύνολο του πληθυσμού με τους υπόλοιπους φυσικούς ομιλητές να είναι κυρίως ηλικιωμένοι.²⁰⁹ Η γλώσσα γνώρισε μια σταδιακή αναβίωση ωστόσο, λόγω της επίσημης προβολής υπό τη διοίκηση της πρώην προέδρου Gloria Macapagal Arroyo.²¹⁰ Πιο συγκεκριμένα, με κάποιο ψήφισμα επανέφερε τα ισπανικά ως υποχρεωτικό μάθημα σε σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και πανεπιστήμια, κίνηση που εκτόξευσε τη ζήτηση ισπανόφωνων στον εργασιακό χώρο. Από το 2010, το Ινστιτούτο Θερβάντες στη Μανίλα δήλωσε την ύπαρξη τριών εκατομμυρίων ισπανόφωνων στη χώρα με γηγενείς ή μη γνώσεις αν και το ποσοστό αυτό περιελάμβανε και αυτούς που μιλούν την ισπανική κρεολική²¹¹ Chavacano. Η ενίσχυση και από κυβερνητικές προσπάθειες αποτελεί ένα αξιοσημείωτο κύμα προβολής μέσω των μέσων ενημέρωσης τα οποία παίζουν πάντα κυρίαρχο ρόλο σε αυτό τον τομέα.²¹²

Στην Ευρώπη, τον 19ο με 20ο αιώνα, η χρήση τόσο των τοπικών όσο και των διδασκόμενων επίσημων γλωσσών μειώθηκε, καθώς οι κυβερνήσεις των διαφόρων κρατών επέβαλαν τη δημοτική τους γλώσσα ως πρότυπο σε όλη την εκπαίδευση και την επίσημη χρήση της. Κάτι τέτοιο συνέβη στο Ηνωμένο Βασίλειο, τη Γαλλία, την Ισπανία, την Ιταλία και την Ελλάδα και ως ένα βαθμό, στη Γερμανία και την

²⁰⁸ Ian Johnson (2009-10-05), "In China, the Forgotten Manchu Seek to Rekindle Their Glory", The Wall Street Journal. Ανακτήθηκε από: <https://www.wsj.com/articles/SB125452110732160485>

²⁰⁹ Liñán, José Manuel Abad (May 9, 2016). "Los últimos del español". Ανακτήθηκε από: https://elpais.com/cultura/2016/04/12/actualidad/1460464651_728256.html

²¹⁰ "Union of Local Authorities of the Philippines Website". September 2, 2007. Ανακτήθηκε από: <https://web.archive.org/web/20070902192237/http://www.ulap.gov.ph/reso2006-28.html>

²¹¹ Κρεολή είναι η γλώσσα πίτζιν* που γίνεται μητρική και αναπτύσσει γραμματικά στοιχεία.

*Πίτζιν ονομάζεται η γλώσσα που δημιουργείται καθαρά για λόγους επικοινωνίας σε πολύγλωσσες κοινότητες και έχει πολύ απλουστευμένη γραμματική δομή.

²¹² Rafael Rodríguez-Ponga. 26/2/2009. New Prospects for the Spanish Language in the Philippines (ARI). Ανακτήθηκε από: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/spanish+language+culture/ari27-2009

Αυστροουγγαρία. Τις τελευταίες δεκαετίες, έχει δημιουργηθεί ένα πιο πολυπολιτισμικό πρότυπο πολιτικής στα ευρωπαϊκά κράτη λόγω του τοπικού εθνικισμού και των κινημάτων για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Οι πρότερες πρακτικές καταστολής και αποσιώπησης των περιφερειακών γλωσσών εκφράστηκαν πολύ εύστοχα με τον όρο "γλωσσοκτονία".

Μία από τις πιο γνωστές ευρωπαϊκές προσπάθειες αναζωογόνησης της γλώσσας είναι και η ιρλανδική. Ενώ τα αγγλικά φαίνεται πως είναι κυρίαρχα στο μεγαλύτερο μέρος της Ιρλανδίας, εντούτοις η ιρλανδική, εξακολουθεί να ομιλείται σε ορισμένες περιοχές και ονομάζεται *Gaeltachtaí*,²¹³ βρίσκεται όμως σε σοβαρή παρακμή. Η γλώσσα κατά τη διάρκεια των τελευταίων αιώνων αντιμετώπισε αρκετές προκλήσεις όπως τον αποκλεισμό από σημαντικούς τομείς, την κοινωνική υποβάθμιση, τον θάνατο ή τη μετανάστευση πολλών ιρλανδών ομιλητών λόγω του λιμού στη δεκαετία του 1840. Ωστόσο, οι προσπάθειες αναζωογόνησης κάπου στα μέσα του 1800, ήταν άμεσα συνδεδεμένες με την επιθυμία για πολιτική ανεξαρτησία της Ιρλανδίας. Η αναζωογόνησή της περιελάμβανε κυρίως τη διδασκαλία της ως υποχρεωτικής γλώσσας στα κανονικά αγγλόφωνα σχολεία. Αλλά η αποτυχία του να διδαχθεί με αποτελεσματικό και ελκυστικό τρόπο σημαίνει ότι οι μαθητές δεν αποκτούν την ευφράδεια που απαιτείται για τη διαρκή βιωσιμότητα της γλώσσας, πράγμα που οδηγεί σε πλήξη και δυσαρέσκεια.²¹⁴ Η παρακμή του *Gaeltachtaí* και η αποτυχία της αναζωογόνησης που κατευθύνεται από το κράτος έχουν αντιμετωπιστεί από ένα κίνημα αστικής αναγέννησης το οποίο έχει ως βάση ένα ανεξάρτητο σχολικό σύστημα με κέντρο την κοινότητα, γνωστό ως *Gaelscoileanna*. Αυτού του τύπου τα σχολεία διδάσκουν εξ ολοκλήρου μέσω της Ιρλανδίας και ο αριθμός τους αυξάνεται, με πάνω από τριάντα τέτοια μόνο στο Δουβλίνο. Ως αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία ιρλανδών ομιλητών οι οποίοι τείνουν να είναι νέοι, καλά μορφωμένοι και μεσαίας τάξης. Έχει υποστηριχθεί ότι είναι καλύτερα μορφωμένοι από τους μονόγλωσσους αγγλόφωνους και ότι απολαμβάνουν υψηλότερη κοινωνική θέση.²¹⁵ Αντιπροσωπεύουν τη μετάβαση των ιρλανδικών σε έναν σύγχρονο αστικό κόσμο, με συνοδευτική άνοδο του κύρους.

Η Μανξ, μια ακόμη κελτική γλώσσα, έχασε την τελευταία της μητρική το 1974 και κηρύχθηκε εξαφανισμένη από την UNESCO το 2009, αλλά ποτέ δεν

²¹³ Carnie, Andrew, (1995).

²¹⁴ Όπως πάνω

²¹⁵ 'Language and Occupational Status: Linguistic Elitism in the Irish Labour Market,' *The Economic and Social Review*, Vol. 40, No. 4, Winter, 2009

εξαφανίστηκε εντελώς.²¹⁶ Σήμερα διδάσκεται σε σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και ομιλείται ως δεύτερη γλώσσα από περίπου 1800 άτομα.²¹⁷ Οι προσπάθειες αναζωογόνησης γίνονται διαμέσου ραδιοφωνικών εκπομπών, μέσων κοινωνικής δικτύωσης και διαδικτυακών πόρων. Η κυβέρνηση της Μανξ έχει επίσης συνδράμει στη ενισχυτική της προσπάθεια δημιουργώντας οργανισμούς όπως το Ίδρυμα Manx Heritage.²¹⁸

Αρκετές προσπάθειες αναβίωσης έγιναν και στην περίπτωση της κορνουαλικής τόσο μενμονωμένα όσο και μέσω ενός φορέα, του Cornish Language Partnership που ιδρύθηκε για την προώθηση και ανάπτυξη της εν λόγω γλώσσας. Μερικές από τις δραστηριότητες περιλαμβάνουν μετάφραση των χριστιανικών εγγράφων και προώθηση της κορνουαλικής λογοτεχνίας στη σύγχρονη Κορνουαλική, συμπεριλαμβανομένων μυθιστορημάτων και ποίησης.²¹⁹

Η Λιβωνική, μια γλώσσα φινλανδική, τελικά εξαφανίστηκε τον 21ο αιώνα καθώς πέθανε και ο τελευταίος της ομιλητής αν και κάποτε μιλούσαν περίπου στο ένα τρίτο της σύγχρονης λετονικής επικράτειας.²²⁰ Σήμερα υπάρχουν περίπου 210 άτομα που ζουν κυρίως στη Λετονία και αυτοπροσδιορίζονται ως Λιβωνιανοί και μιλούν τη γλώσσα σε επίπεδο A1-A2 σύμφωνα με το Κοινό Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Αναφοράς για τις Γλώσσες και σε ποσοστό 20 με 40 ατόμων που μιλούν τη γλώσσα σε επίπεδο B1 και πάνω.²²¹ Σήμερα όλοι οι ομιλητές μαθαίνουν τη Λιβωνική ως δεύτερη γλώσσα. Υπάρχουν πολλά προγράμματα που εκπαιδεύουν τους Λετονούς σχετικά με την πολιτιστική και γλωσσική κληρονομιά των Λιβωνιανών και μιλούν για το γεγονός ότι οι περισσότεροι Λετονοί έχουν κοινή Λιβωνική καταγωγή. Να τονίσουμε ότι η λετονική νομοθεσία εγγυάται την προστασία, αναζωογόνηση και ανάπτυξη της Λιβωνικής ως γηγενούς γλώσσας. Μερικά από τα πιο ενδεικτικά προγράμματα αναφέρονται παρακάτω:

²¹⁶ Jennifer Kewley-Draskau, (2009). UN declares Manx Gaelic 'extinct'. Ανακτήθηκε από: http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/isle_of_man/7901763.stm

²¹⁷ Whitehead, Sarah (2015-04-02). "How the Manx language came back from the dead". The Guardian. Ανακτήθηκε από: <https://www.theguardian.com/education/2015/apr/02/how-manx-language-came-back-from-dead-isle-of-man>

²¹⁸ Wilson, Gary N.; Johnson, Henry; Sallabank, Julia (2015-07-03). "'I'm not dead yet': a comparative study of indigenous language revitalization in the Isle of Man, Jersey and Guernsey".

²¹⁹ Michael Everson. First edition, 2002. Testament Noweth. Ανακτήθηκε από: <https://www.evertype.com/books/testament-noweth-ucr.html>

²²⁰ Charter, David. "Death of a language: last ever speaker of Livonian passes away aged 103". Ανακτήθηκε από: <https://www.thetimes.co.uk/article/death-of-a-language-last-ever-speaker-of-livonian-passes-away-aged-103-8k0rlplv8xj>

²²¹ "Livones.net", February 2, 2014. Ανακτήθηκε από: <http://www.livones.net/valoda/?raksts=8701>

- Ιστότοπος ‘‘Livones.net’’ με εκτενείς πληροφορίες για τη γλώσσα, την ιστορία και τον πολιτισμό,
- Λιβωνικό Ινστιτούτο Πανεπιστημίου της Λετονίας το οποίο ερευνά τη Λιβωνική γλώσσα και άλλες Φινλανδικές γλώσσες της Λετονίας και παρέχει ένα εκτενές λεξικό με κλίσεις και συζεύξεις,
- Ιστοσελίδα Virtual Livonia η οποία παρέχει πληροφορίες για τη Λιβωνική γλώσσα και ιδιαίτερα τη γραμματική της,
- Κατασκήνωση Mierlinkizt. Μια ετήσια καλοκαιρινή κατασκήνωση για να μάθουν όσα παιδιά επιθυμούν τη Λιβωνική γλώσσα, τον πολιτισμό κλπ.

Ο αποικισμός της Αυστραλίας από ευρωπαίους και η επακόλουθη ζημιά που υπέστησαν οι κοινότητες των Αβορίγινων, αποτέλεσαν καταστροφικές για τις ιθαγενείς γλώσσες, ειδικά στα νοτιοανατολικά και νότια της χώρας, αφήνοντας μερικές χωρίς ζωντανούς φυσικούς ομιλητές. Ορισμένες κοινότητες Αβορίγινων στη Βικτώρια και αλλού προσπαθούν τώρα να αναβιώσουν αυτές τις γλώσσες με τη βοήθεια ηλικιωμένων ομιλητών και άλλων ανθρώπων που είναι γνώστες μαζί με εργαζόμενους της κοινότητας. Αυτό που κάνουν είναι να προετοιμάζουν πόρους, να αναλύουν τα υπάρχοντα δεδομένα και να αναπτύσσουν ορθογραφικά συστήματα. Το Υπουργείο Εκπαίδευσης και Κατάρτισης της Βικτώρια δήλωσε ότι το 2018 υπήρξαν 1.867 εγγραφές μαθητών σε 14 σχολεία που προσέφεραν προγράμματα τέτοιων γλωσσών.²²² Το Pertame Project είναι ένα παράδειγμα που εντοπίζεται στην Κεντρική Αυστραλία. Το Pertame είναι μια διάλεκτος της γλωσσικής ομάδας Arrernte. Με μόνο είκοσι φυσικούς ομιλητές να έχουν απομείνει μέχρι το 2018, το Pertame Project επιδιώκει τη διατήρηση και αναβίωση της γλώσσας, με επικεφαλής τον πρεσβύτερο Pertame Christobel Swan.²²³ Μια ακόμη περίπτωση είναι η γλώσσα Diyari της Νότιας Αυστραλίας η οποία διαθέτει ένα ενεργό πρόγραμμα σε εξέλιξη, με υλικό διαθέσιμο για διδασκαλία στα σχολεία και στην ευρύτερη κοινότητα.²²⁴

Η περίπτωση των Μαορί, γνωστή και ως te reo Māori είναι μια από τις καλύτερες περιπτώσεις αναζωογόνησης με σχετική επιτυχία. Είναι η προγονική

²²² "Languages Provision in Victorian Government Schools, 2018" (PDF). State of Victoria (Department of Education and Training). June 19, 2019

²²³ "Pertame Project", (9 June 2019). Call for Australian languages and linguistics. Ανακτήθηκε από: <https://call.batchelor.edu.au/project/pertame-southern-arrrernte/>

²²⁴ "Ngayana Diyari Yawarra Yathayilha: Υποστηρίζοντας τη γλώσσα Dieri" (2019) . Ανακτήθηκε από: <https://dieriyawarra.wordpress.com/dieri-language/>

γλώσσα των ιθαγενών Μαορί της Νέας Ζηλανδίας που διαθέτει πεζογραφική αφήγηση και μελοποιημένη ποίηση. Η ιστορία του λαού των Μαορί διδάσκεται σε ιερούς οίκους μάθησης μέσω προφορικής κατήχησης. Ακόμη και όταν έγινε γραπτή γλώσσα, η προφορική παράδοση διατηρήθηκε.²²⁵ Μόλις ξεκίνησε ο ευρωπαϊκός αποικισμός, επήλθε και η θέσπιση νόμων που αφορούσαν στην προώθηση της χρήσης των αγγλικών έναντι των Μαορί στους αυτόχθονες πληθυσμούς. Ο νόμος περί εκπαιδευτικού διατάγματος του 1847 επέβαλλε τη σχολική διδασκαλία των αγγλικών και ίδρυσε οικοτροφεία για την επιτάχυνση της αφομοίωσης των νέων Μαορί στην ευρωπαϊκή κουλτούρα. Ο νόμος Native School το 1858 απαγόρευε την Μαορί να ομιλείται στα σχολεία. Αργότερα, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970, μια ομάδα νεαρών Μαορί, οι Ngā Tamatoa, έκαναν επιτυχή εκστρατεία για τη διδασκαλία των Μαορί στα σχολεία. Επίσης, ιδρύθηκαν οι Kohanga Reo, οι ονομαζόμενες γλωσσικές φωλιές που είχαν να κάνουν με προσχολική γλώσσα των Μαορί.²²⁶ Η έμφαση δόθηκε στη διδασκαλία της γλώσσας στα παιδιά νεαρότερης ηλικίας, κίνηση η οποία αποτέλεσε μια πολύ αποτελεσματική στρατηγική για την εκμάθηση της γλώσσας. Η Επιτροπή Γλώσσας Μαορί ιδρύθηκε το 1987, οδηγώντας σε μια σειρά εθνικών μεταρρυθμίσεων με στόχο την αναζωογόνηση της γλώσσας te reo Māori. Οι εν λόγω μεταρρυθμίσεις περιλαμβάνουν προγράμματα πολυμέσων, προπτυχιακά προγράμματα κολεγίων και μια ετήσια εβδομάδα γλώσσας Μαορί. Κάθε φυλή δημιούργησε ένα πρόγραμμα γλωσσικού σχεδιασμού, ανταποκρινόμενο στις συγκεκριμένες περιστάσεις της. Με όλες αυτές τις στοχευμένες κινήσεις, ο αριθμός των παιδιών που διδάσκονται τα Μαορί στα σχολεία από το 1996 αυξήθηκαν και η αύξηση αυτή συνεχίζει σταθερά.²²⁷

4.8 Γιατί είναι τόσο σημαντικό να προστατέψουμε τις γλώσσες

Η απώλεια μιας γλώσσας ταξινομείται ως τρομερή απώλεια πολιτισμικών και κοινωνικών στοιχείων. Η παγκοσμιοποίηση έχει λειτουργήσει ως τροχοπέδη στην αναβίωση ορισμένων γλωσσών και έχει βοηθήσει κάποιες άλλες να διαδίδονται όλο

²²⁵ Senft, Gunter (2010).

²²⁶ Hinton & Hale (2001).

²²⁷ Senft, Gunter (2010).

και περισσότερο. «Χάνουμε τις γλώσσες και τους πολιτισμούς που είναι κωδικοποιημένοι σε αυτές σε όλο τον κόσμο», δήλωσε ο Tucker Childs, πρόεδρος του Τμήματος Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας του Πολιτειακού Πανεπιστημίου του Πόρτλαντ. «Μπορείς να ταξιδέψεις σχεδόν οπουδήποτε και να βρεις γλώσσες που έχουν ωθηθεί στην περιφέρεια της κοινωνίας από κοινωνικές και οικολογικές αλλαγές που τείνουν να υποστηρίζουν τις πλειοψηφικές γλώσσες. Βρίσκεις γλώσσες που δεν ευνοούνται από τις ομιλούσες κοινότητες που βλέπουν μεγαλύτερα πλεονεκτήματα και περισσότερες ευκαιρίες για ομιλητές πιο δημοφιλών τοπικών ή ευρωπαϊκών γλωσσών σε όλο τον κόσμο. Σε κάθε ήπειρο εκτός από την Ανταρκτική, υπάρχουν πολλές γλώσσες με ελάχιστους ομιλητές που έχουν απομείνει. Σε πολλές περιπτώσεις, όταν αυτοί οι ομιλητές χαθούν, θα χαθεί και η γλώσσα τους».²²⁸

Αν λοιπόν χαθεί η γλώσσας τους τότε θα χαθεί κομμάτι της πολιτισμικής τους ταυτότητας επειδή οι γλώσσες από μόνες τους εκφράζουν ταυτότητα. Η ταυτότητα των ανθρώπων είναι αυτό το μοναδικό στοιχείο που τους προσδιορίζει και η απώλεια της γλώσσας είναι ικανή να επηρεάσει αρνητικά τους ανθρώπους. Σύμφωνα με τον σερ James Henare, «η γλώσσα είναι η δύναμη ζωής της κουλτούρας και της μάνας δύναμης. Αν πεθάνει η γλώσσα, όπως προβλέπουν κάποιοι, τι μας έμεινε; Τότε, ρωτάω τους δικούς μας ανθρώπους ποιοι είμαστε;»²²⁹ Ωστόσο, η γλώσσα μπορεί να επηρεάσει και θετικά τους ανθρώπους ενισχύοντας την αίσθηση υπερηφάνειας όταν επανακτήσουν τη μητρική γλώσσα των προγόνων τους. Για παράδειγμα, ο Aden Ridgeway, ο οποίος είναι Αβορίγινος πολιτικός είπε ότι, «Η γλώσσα είναι δύναμη. Αφήστε μας να έχουμε τη δική μας!». ²³⁰

Η ταυτότητα είναι ένας τρόπος ύπαρξης που κάνει τα άτομα οποιασδήποτε κοινότητας το ίδιο αναγνωρίσιμα. Οι άνθρωποι μπορούν να διακρίνουν ο ένας την ταυτότητα του άλλου εξετάζοντας έθιμα όπως το ντύσιμο, τα τελετουργικά, τις πεποιθήσεις και το σύνολο των προσωπικών συμπεριφορών, αλλά η γλώσσα είναι αυτή που τα εμπεριέχει όλα και είναι εκεί ακόμη και όταν οι άνθρωποι δεν μπορούν να δουν ο ένας τον άλλον, όπως όταν μιλάμε στο σκοτάδι ή φωνάζουμε από απόσταση. «Η γλώσσα είναι το πρωταρχικό σύμβολο ή μητρώο, ή ευρετήριο

²²⁸ Shaun McGillis, (October 7, 2020). DOCUMENTING THE ENDANGERED LANGUAGES AND CULTURES OF AFRICA'S WEST COAST. Ανακτήθηκε από: <https://www.pdx.edu/applied-linguistics/news/documenting-endangered-languages-and-cultures-africas-west-coast>

²²⁹ Nettle, D & Romaine, S (2000). Vanishing voices. 1st ed. New York: Oxford University Press. p23

²³⁰ Ridgeway, A (2009). Language is power; let us have ours. The Sydney Morning Herald. Ανακτήθηκε από: <<http://www.smh.com.au/opinion/language-is-power-let-ushave-ours-20091125-jrsb.html>>

ταυτότητας».²³¹ Υπάρχουν πολλές παροιμίες που αποτυπώνουν τη σημασία της ταυτότητας και με την απουσία της γλώσσας, αυτή η ταυτότητα χάνεται. Για παράδειγμα, μια ουαλική παροιμία λέει, ‘‘Cenedl heb iaith, cenedl heb galon’’ το οποίο σημαίνει, «ένα έθνος χωρίς γλώσσα είναι ένα έθνος χωρίς καρδιά».²³²

Οι γλώσσες πέρα από ταυτότητα παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες στην αναζήτηση της ανθρωπότητας για γεγονότα. Η γλώσσα μπορεί να αντανακλά μια μοναδική ερμηνεία της ανθρώπινης ύπαρξης και αυτό μπορεί να δώσει σε εμάς τους ανθρώπους άλλο ένα κίνητρο για να νοιαζόμαστε για τον γλωσσικό θάνατο. Μια παροιμία από τη Σλοβακία λέει, «Με κάθε νέα γλώσσα, αποκτάς μια νέα ψυχή». Μια άλλη από τη Γαλλία λέει: «Ένας άνδρας που ξέρει δύο γλώσσες αξίζει όσο δύο άνδρες μαζί».²³³ Ο Ralph Waldo Emerson επίσης δήλωσε, «Όσες περισσότερες γλώσσες έχει, όσο περισσότερους φίλους, όσο πιο πολλές τέχνες και επαγγέλματα, τόσες περισσότερες φορές είναι άντρας».²³⁴ «Αυτά τα μηνύματα και οι παροιμίες δηλώνουν ξεκάθαρα ότι υπάρχουν πολλά δεδομένα και γνώσεις που μπορούν να μαθευτούν εξερευνώντας άλλες γλώσσες».²³⁵

Ακόμη ένας λόγος που θα έπρεπε να μας κάνει να ενδιαφερθούμε για τις γλώσσες που απειλούνται έχει να κάνει με το αισθητικό κομμάτι. Οι γλώσσες παίζουν μιας ζωτικής σημασίας ρόλο στον καθορισμό των πολιτισμών των ανθρώπων. Η γλώσσα και ο πολιτισμός είναι πράγματα συνυφασμένα και όποτε μια κοινότητα χάνει τη γλώσσα της, χάνεται όπως είναι φυσικό και μια σειρά από πτυχές της κουλτούρας της. Όταν μια γλώσσα χάνεται για παράδειγμα, η απώλεια αυτή είναι πιθανό να οδηγήσει και στην απώλεια πολλών μορφών λεκτικής τέχνης όπως η ποίηση και τα παραδοσιακά τραγούδια. Ακόμα κι αν η εκάστοτε γλώσσα διαθέτει γραπτό λόγο, μπορεί να χάσει κάποιες πτυχές της όπως τα παραμύθια της, εκτός και αν μεταφραστούν σε άλλες γλώσσες.²³⁶ Ο Ken Hale, ο οποίος εργάστηκε πάνω σε πολλές περιπτώσεις απειλούμενων γλωσσών είπε ότι, «όταν χάνεις μια γλώσσα,

²³¹ Crystal, D 2000. p.39

²³² Crystal, D 2000. p.36

²³³ Wael Abdulrahman Almurashi, (October 2017). WHY WE SHOULD CARE ABOUT LANGUAGE DEATH. Ανακτήθηκε από: <https://www.eajournals.org/wp-content/uploads/Why-We-Should-Care-About-Language-Death.pdf>

²³⁴ Ralph Waldo Emerson. Ανακτήθηκε από: <http://www.picturequotes.com/as-many-languages-as-he-has-as-many-friends-as-many-arts-and-trades-so-many-times-is-he-a-man-quote-62796>

²³⁵ Crystal, D 2000. p.44

²³⁶ Hoffmann, M 2009.

χάνεις έναν πολιτισμό, έναν πνευματικό πλούτο, ένα έργο τέχνης. Είναι σαν να ρίχνεις μια βόμβα σε ένα μουσείο, του Λούβρου για παράδειγμα».²³⁷

Η γλώσσα, με τη δύναμη που εμπεριέχει είναι ικανή να προσφέρει στους ανθρώπους και οφέλη όπως η βελτίωση της ψυχικής και γνωστικής τους υγείας. Για παράδειγμα, όταν μια γλώσσα αναβιώνει, τότε υπάρχει πιθανότητα οι ομιλητές της να αισθανθούν ένα δέσιμο με την πολιτιστική ιστορία και τα έθιμα των προγόνων τους. Εκτός από αυτό, συνδέονται πολλά γνωστικά οφέλη στη χρήση των περισσότερων της μιας γλωσσών· πολλές έρευνες έχουν δείξει ότι τα παιδιά που γνωρίζουν πάνω από μία γλώσσα έχουν υψηλότερες μη γλωσσικές γνωστικές ικανότητες σε σύγκριση με παιδιά που χρησιμοποιούν μόνο μία γλώσσα.²³⁸ Επιπλέον, τα δίγλωσσα παιδιά έχουν περισσότερες ευκαιρίες να βελτιώσουν την ακουστική τους επεξεργασία και προσοχή. «Η βελτιωμένη εμπειρία ήχου ενός δίγλωσσου οδηγεί σε ένα ακουστικό σύστημα που είναι εξαιρετικά αποτελεσματικό, ευέλικτο και εστιασμένο στην αυτόματη επεξεργασία του ήχου, ειδικά σε προκλήσεις ή νέες συνθήκες ακρόασης».²³⁹ Υπάρχουν στοιχεία που δείχνουν ότι η πολυγλωσσία μπορεί να προσφέρει μια σειρά από πλεονεκτήματα, συγκεκριμένα, μπορεί να μειώσει τα χρήματα που δαπανώνται για υγειονομική περίθαλψη, να βελτιώσει την ποιότητα ζωής και να επιβραδύνει την άνοια. Σύμφωνα με μια πρόσφατη μελέτη, χρησιμοποιώντας μια δεύτερη γλώσσα, οι προκαταλήψεις στη λήψη αποφάσεων μπορούν να μειωθούν.²⁴⁰

Η χρήση μιας ξένης γλώσσας μειώνει την αποστροφή για την απώλεια, αυξάνοντας την παραδοχή τόσο των υποθετικών όσο και των πραγματικών στοιχημάτων με θετική αναμενόμενη αξία. Αυτά τα αποτελέσματα προκύπτουν επειδή μια ξένη γλώσσα παρέχει μεγαλύτερη γνωστική και συναισθηματική απόσταση από μια μητρική γλώσσα. Η αναβίωση μιας γλώσσας μπορεί να αυξήσει τον πολιτιστικό τουρισμό και να μειώσει την παραβατικότητα. Ωστόσο, ο πολιτιστικός τουρισμός διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην οικονομία κάθε χώρας σε όλο τον κόσμο. Είναι σαφές ότι τα έργα αποκατάστασης της γλώσσας μπορούν να

²³⁷ Zuckermann, G 2013. Historical and moral arguments for language reclamation. History and Philosophy of the Language Sciences. Ανακτήθηκε από:

<https://hiphilangsci.net/2013/06/26/historical-and-moral-arguments-for-language-reclamation/>

²³⁸ Zuckermann, G 2013. Historical and moral arguments for language reclamation. History and Philosophy of the Language Sciences. Ανακτήθηκε από:

<https://hiphilangsci.net/2013/06/26/historical-and-moral-arguments-for-language-reclamation/>

²³⁹ Krizman, J., Marian, V., Shook, A., Skoe, E., & Kraus, N. (2012).

²⁴⁰ Keysar, B., Hayakawa, S. L., & An, S. G. (2012).

βελτιώσουν την ψυχική υγεία και την κοινωνική συνοχή και είναι σε θέση να μειώσουν το χρηματικό ποσό που δαπανάται για την κοινωνική δυσλειτουργία και την υγειονομική περίθαλψη. Εν συντομία, η αναβίωση της γλώσσας μπορεί να ενθαρρύνει τον πολιτιστικό τουρισμό και να βοηθήσει στο ‘κλείσιμο του χάσματος’.²⁴¹

Εν τέλει, η αναζωογόνηση της γλώσσας συνδέεται στενά με την υπερνίκηση των συναισθημάτων ντροπής και φόβου, τα οποία επηρέασαν αρνητικά την υγεία στο παρελθόν, όπου η ομιλία της παραδοσιακής γλώσσας σήμαινε την πιθανότητα απομάκρυνσης από την οικογένεια και την κοινότητα. Η αποκατάσταση της γλώσσας είναι μια μορφή ενδυνάμωσης η οποία χτίζει ισχυρούς δεσμούς με την κοινότητα και την ολότητα. Πέρα όμως από όλους τους παραπάνω λόγους, θα έπρεπε να προσπαθούμε να αναχαιτίζουμε κάθε πιθανή γλωσσική απώλεια με θέρμη και σθένος όσο δύσκολη κι αν είναι, διότι οι γλώσσες κρύβουν μέσα τους ένα συναρπαστικό κόσμο γεμάτο γνώσεις, μυστικά και μαγικές ανακαλύψεις. Γι’αυτό λοιπόν χρειάζονται άνθρωποι με ‘φωτιά μέσα τους’ για να δεσμευτούν σε ένα τέτοιο χρονοβόρο έργο και να είναι έτοιμοι να αφιερώσουν σκληρή δουλειά.²⁴²

²⁴¹ Zuckermann, G 2013. Historical and moral arguments for language reclamation. History and Philosophy of the Language Sciences. Ανακτήθηκε από: <https://hiphilangsci.net/2013/06/26/historical-and-moral-arguments-for-language-reclamation/>

²⁴² Zuckermann G, Julia Miller and Jasmin Morley, (2014). Endangered Words, Signs of Revival, AustralLex, p.9

5^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

5.1 Εισαγωγή

Η παγκοσμιοποίηση είναι μια κοινωνική διαδικασία «που χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη παγκόσμιων οικονομικών, πολιτικών, πολιτιστικών, γλωσσικών και περιβαλλοντικών διασυνδέσεων και ροών που καθιστούν τα πολλά από τα υπάρχοντα σύνορα και όρια άσχετα».²⁴³ Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 βλέπουμε να αυξάνεται με ταχύτατους ρυθμούς ακολουθώντας την εξέλιξη του σημερινού κόσμου. Αυτή η αύξησή της όσον αφορά τη γλώσσα είχε πολλές επιπτώσεις και θετικές και αρνητικές οι οποίες με τη σειρά τους έχουν αντίκτυπο στην κουλτούρα της γλώσσας με πολλούς τρόπους. Ωστόσο, καθώς η παγκοσμιοποίηση επιτρέπει στις γλώσσες και τους πολιτισμούς τους να εξαπλωθούν και να κυριαρχήσουν σε παγκόσμια κλίμακα, οδηγεί επίσης στην εξαφάνιση κάποιων άλλων (γλωσσών και πολιτισμών).

Οι γλώσσες είναι πολιτιστικά σύμβολα συμμετοχής σε ομάδες, επιτρέποντας σε ανθρώπους διαφορετικών φυλών και χρωμάτων να γνωρίζουν σε ποιες εθνοτικές ομάδες ανήκουν και ποιες κοινές κληρονομιές μοιράζονται. Χωρίς γλώσσα, οι άνθρωποι θα έχαναν την πολιτιστική τους ταυτότητα. Η ικανότητα επικοινωνίας μεταξύ των πολιτισμών οφείλεται στη γλώσσα. Η γνώση μιας ή περισσότερων γλωσσών μας δίνει τη δυνατότητα να αντιληφθούμε νέους ορίζοντες, να σκεφτόμαστε σφαιρικά και να αυξήσουμε την κατανόησή μας για τον εαυτό μας και τους γείτονές μας. Οι γλώσσες είναι η ίδια η σωτηρία της παγκοσμιοποίησης, χωρίς τη γλώσσα δεν θα υπήρχε παγκοσμιοποίηση και αντίστροφα, χωρίς την παγκοσμιοποίηση δεν θα υπήρχαν παγκόσμιες γλώσσες.

Σ' αυτή την ενότητα θα τεθούν ζητήματα της γλώσσας που έχουν να κάνουν με την ανάγκη του ανθρώπου για επικοινωνία η οποία δεν σταματά ποτέ. Με τη συνεχώς εξελισσόμενη τεχνολογία, η ανάγκη αυτή έχει γίνει πιο επιτακτική στη

²⁴³ Steger, M. B. (2017).

σύγχρονη εποχή. Έρθε να προστεθεί σε όλο αυτό και η ραγδαία συρρίκνωση των αποστάσεων και του χρόνου και όπως είναι λογικό, είναι πλέον πολύ εύκολο για κάποιον να ταξιδέψει, να χρησιμοποιήσει την πληθώρα των τεχνολογικών μέσων, να αλληλεπιδράσει, να επικοινωνήσει. Έχει έρθει η στιγμή του χρόνου που όλοι έχουν την ανάγκη να νιώθουν πολίτες του κόσμου και όχι απλά της πόλης ή της χώρας τους. Αυτό το γεγονός καθιστά επιτακτική την ανάγκη τους να εκφραστούν και να επικοινωνήσουν σε μια γλώσσα δίχως σύνορα, μια γλώσσα που θα είναι κτήμα όλων. Η γλώσσα άλλωστε, είναι το μοναδικό επικοινωνιακό μέσο του ανθρώπου που έχει τόσο μεγάλη εκφραστική δύναμη.

5.2 Η κυριαρχία των αγγλικών

Τα αγγλικά είναι μια γλώσσα που ομιλείται παγκοσμίως και έχει χαρακτηριστεί ως *lingua franca*. Με περισσότερους από 350 εκατομμύρια ανθρώπους σε όλο τον κόσμο να τη μιλούν ως μητρική γλώσσα και περισσότερα από 430 εκατομμύρια να τη μιλούν ως δεύτερη γλώσσα, υπάρχουν ομιλητές της στις περισσότερες χώρες σε όλο τον κόσμο. Οι άνθρωποι συχνά αποκαλούν τα αγγλικά τη διεθνή γλώσσα των επιχειρήσεων, των επιστημών και των γραμμάτων. Οι περισσότερες πολυεθνικές εταιρείες απαιτούν έναν ορισμένο βαθμό γνώσης της αγγλικής γλώσσας από υποψήφιους υπαλλήλους, επομένως για να αποκτήσουν μια θέση σε μια κορυφαία εταιρεία, όλο και περισσότεροι άνθρωποι καταφεύγουν στην εκμάθηση των αγγλικών. Η παγκοσμιοποίηση κάνει τα αγγλικά ιδιαίτερα σημαντικά όχι μόνο στα πανεπιστήμια, αλλά σε τομείς όπως η πληροφορική, η διπλωματία, η ιατρική, η ναυτιλία και η ψυχαγωγία. Καμία γλώσσα δεν μαθαίνεται επί του παρόντος από περισσότερους ανθρώπους και η επιθυμία να τη μάθουν αντανάκλα την επιθυμία να συνδεθούν σε ένα είδος «παγκόσμιου εγκεφάλου».²⁴⁴

Ας πάμε όμως λίγο πίσω στην ιστορία της για να δούμε πως ξεκίνησε και ποια ήταν η πορεία της. Η ιστορία της αγγλικής γλώσσας ξεκίνησε με την άφιξη τριών γερμανικών φυλών οι οποίες εισέβαλαν στη Βρετανία κατά τον 5ο αιώνα μ.Χ. Αυτές

²⁴⁴ Crystal, D. (2003).

οι τρεις φυλές, οι Άγκλες, οι Σάξονες και οι Γιούτες, διέσχισαν τη Βόρεια Θάλασσα από τη σημερινή Δανία και τη βόρεια Γερμανία. Εκείνη την περίοδο, οι Βρετανοί κάτοικοι μιλούσαν μια κελτική γλώσσα αλλά οι περισσότεροι από αυτούς τους ομιλητές ωθήθηκαν προς δύση και βορρά από τους εισβολείς, κυρίως σε αυτό το κομμάτι που είναι τώρα η Ουαλία, η Σκωτία και η Ιρλανδία. Οι Angles προέρχονταν από την Αγγλία και η γλώσσα τους ονομαζόταν ‘Englisc’, μια μίξη από τις λέξεις England και English.²⁴⁵ Οι γερμανικές φυλές των εισβολέων μιλούσαν παρόμοιες γλώσσες, οι οποίες στη Βρετανία εξελίχθηκαν σε αυτό που σήμερα ονομάζουμε *παλαιά Αγγλικά* τα οποία εντοπίζονται από το 450 έως και το 1100 μ.Χ.. Τα παλαιά αγγλικά δεν ακούγονταν ούτε έμοιαζαν καθόλου με τα σημερινά αγγλικά. Οι σημερινοί ομιλητές της αγγλικής γλώσσας θα αντιμετώπιζαν μεγάλη δυσκολία στο να τα κατανοήσουν. Ωστόσο, περίπου οι μισές από τις πιο χρησιμοποιούμενες λέξεις στα αγγλικά σήμερα, έχουν παλαιές αγγλικές ρίζες.²⁴⁶

Το 1066 ο Γουλιέλμος ο κατακτητής, Δούκας της Νορμανδίας, εισέβαλε και κατέκτησε την Αγγλία. Οι Νορμανδοί έφεραν μαζί τους ένα είδος γαλλικής γλώσσας, η οποία έγινε η γλώσσα της βασιλικής αυλής και των επιχειρηματικών τάξεων. Για μια περίοδο υπήρχε ένα είδος γλωσσικού ταξικού διαχωρισμού, όπου οι κατώτερες τάξεις μιλούσαν αγγλικά και οι ανώτερες γαλλικά. Τον 14ο αιώνα τα αγγλικά κυριάρχησαν ξανά στη Βρετανία, αλλά με πολλές προσθήκες γαλλικών λέξεων. Και αυτό το είδος θα ήταν εξίσου δυσνόητο για κάποιον σημερινό ομιλητή. Αυτή η γλώσσα ονομάστηκε *μέση Αγγλική* και εντοπίζεται από το 1100 έως και το 1500μ.Χ.

Προς το τέλος της μέσης Αγγλικής, ξεκίνησε μια ξαφνική και ευδιάκριτη αλλαγή στην προφορά με τα φωνήεντα να προφέρονται όλο και πιο σύντομα. Αυτή η περίοδος της γλώσσας ονομάστηκε *πρώιμα σύγχρονα Αγγλικά* και εντοπίζεται από το 1800 μ.Χ έως και σήμερα. Ο Charles Laurence Barber επισημαίνει ότι «η απώλεια και η αποδυνάμωση των άτονων συλλαβών στα άκρα των λέξεων κατέστρεψε πολλές από τις χαρακτηριστικές εγκλίσεις της παλιάς αγγλικής γλώσσας».²⁴⁷ Από τον 16ο αιώνα και έπειτα οι Βρετανοί είχαν έρθει σε επαφή με πολλούς λαούς παγκοσμίως, γεγονός το οποίο μαζί με την Αναγέννηση της κλασικής μάθησης, συνέβαλε στην εισαγωγή πολλών νέων λέξεων στη γλώσσα. Επίσης, η εφεύρεση της εκτύπωσης ήρθε να βεβαιώσει ότι υπήρχε πλέον μια κοινή έντυπη γλώσσα. Τα βιβλία γινόταν με

²⁴⁵ Baugh, A., & Cable, T. (1993).

²⁴⁶ Ένα παράδειγμα αποτελούν οι λέξεις *be*, *strong* και *water*

²⁴⁷ Barber, Charles Laurence (2000).

τον καιρό ολοένα και φθηνότερα και οι περισσότεροι άνθρωποι έμαθαν να διαβάζουν. Η εκτύπωση έφερε επίσης τυποποίηση στα αγγλικά. Η ορθογραφία και η γραμματική απέκτησαν σταθερή μορφή και η διάλεκτος του Λονδίνου, όπου βρίσκονταν οι περισσότεροι εκδοτικοί οίκοι, έγινε η πρότυπη. Το 1604 εκδόθηκε και το πρώτο αγγλικό λεξικό.²⁴⁸

Η κύρια διαφορά μεταξύ των πρώιμων αγγλικών και του γλωσσικού τύπου που ακολούθησε με την ονομασία *ύστερα σύγχρονα Αγγλικά*, ήταν το λεξιλόγιο. Τα σύγχρονα αγγλικά έχουν πολλές περισσότερες λέξεις, που προκύπτουν από δύο βασικούς παράγοντες, τη Βιομηχανική Επανάσταση που μαζί με την τεχνολογία δημιούργησαν την ανάγκη για νέες λέξεις και δεύτερον τη Βρετανική Αυτοκρατορία η οποία βρισκόμενη στο απόγειό της, κάλυπτε το ένα τέταρτο της επιφάνειας της γης και όπως ήταν φυσικό επακόλουθο, η αγγλική γλώσσα υιοθέτησε νέες λέξεις από πολλές χώρες με τις οποίες ήρθε σε επαφή και αλληλεπίδρασε.²⁴⁹

Από το 1600 περίπου, ο αγγλικός αποικισμός της Βόρειας Αμερικής είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας ξεχωριστής αμερικανικής ποικιλίας αγγλικών. Μερικές αγγλικές προφορές και λέξεις «πάγωσαν» όταν έφτασαν στην Αμερική. Κατά κάποιο τρόπο, τα αμερικανικά αγγλικά μοιάζουν περισσότερο με τα αγγλικά του Σαίξπηρ παρά με τα σύγχρονα βρετανικά αγγλικά. Ορισμένες εκφράσεις που οι Βρετανοί αποκαλούν «αμερικανισμούς» είναι στην πραγματικότητα πρωτότυπες βρετανικές εκφράσεις που διατηρήθηκαν στις αποικίες ενώ χάθηκαν για ένα διάστημα στη Βρετανία.²⁵⁰ Τα ισπανικά επηρέασαν επίσης και τα αμερικανικά αγγλικά και στη συνέχεια και τα βρετανικά αγγλικά, με λέξεις όπως canyon, ranch, stampede και vigilante οι οποίες είναι λέξεις ισπανικές και λόγω του αποικισμού της Αμερικανικής Δύσης εισήλθαν στα αγγλικά. Οι γαλλικές λέξεις και οι λέξεις της Δυτικής Αφρικής μέσω του δουλεμπορίου επηρέασαν επίσης τα αμερικανικά αγγλικά και έτσι ως ένα βαθμό και τα βρετανικά αγγλικά.

Τα έθνη υπό την κυριαρχία της Βρετανικής Αυτοκρατορίας είδαν την εισαγωγή της αγγλικής γλώσσας ως έναν τρόπο για να μάθουν και να επωφεληθούν από αυτή την «υπερπόντια» επιρροή. Ενώ οι επιστημονικές και τεχνολογικές ανακαλύψεις ήταν μερικά από τα οφέλη που θα μπορούσαν να μοιραστούν, η αποικιακή Βρετανία είδε αυτό ως έναν τρόπο όχι μόνο να διδάξει τη γλώσσα της,

²⁴⁸Simpson, J. (2007).

²⁴⁹ Van Gelderen, E. (2014).

²⁵⁰ Ένα παράδειγμα είναι η λέξη trash (σκουπίδια) αντί για rubbish και η λέξη fall (φθινόπωρο) αντί για autumn.

αλλά να μεταδώσει τον πολιτισμό και τις παραδόσεις της σε κοινωνίες που θεωρούσαν “καθυστερημένες”, ειδικά στην Αφρική και την Ασία.²⁵¹

Στις μέρες μας, αν κάποιος επιχειρήσει να μελετήσει διάφορα μαθήματα αγγλικής γλώσσας που διδάσκονται, θα δυσκολευόταν πολύ να βρει κάποια ομοιότητα μεταξύ των σύγχρονων αγγλικών και των παλαιών. Η αγγλική γραμματική έχει γίνει εξαιρετικά εκλεπτυσμένη αν σκεφτούμε ότι η βασική ιστορία και η ανάπτυξη αυτής της γλώσσας κυριολεκτικά γεννήθηκε από τις στάχτες των πολέμων που διεξήχθησαν μεταξύ άγριων πολιτισμών. Πέρασαν δοκιμασίες, κακουχίες και συμφορές, εντούτοις διατήρησαν την προθυμία τους να εγκαταλείψουν τα πάντα για να επιτύχουν την ελευθερία του λόγου και της έκφρασης. Σήμερα, τα αμερικανικά αγγλικά έχουν ιδιαίτερη επιρροή, λόγω της κυριαρχίας των ΗΠΑ στον κινηματογράφο, την τηλεόραση, τη μουσική, το εμπόριο και την τεχνολογία συμπεριλαμβανομένου και ό,τι έχει να κάνει με το διαδίκτυο. Υπάρχουν επίσης πολλές ποικιλίες Αγγλικών σε όλο τον κόσμο, όπως για παράδειγμα τα Αγγλικά του Καναδά, της Αυστραλίας, της Νέας Ζηλανδίας, της Νότιας Αφρικής, της Ινδίας και τα Αγγλικά της Καραϊβικής.²⁵²

Είναι φυσικό για τους ανθρώπους να βλέπουν τη δική τους μητρική γλώσσα να πλεονεκτεί έναντι ξένων. Ωστόσο, μια επιστημονική προσέγγιση σε γλωσσολογικό επίπεδο σε συνδυασμό με την εξέταση της ιστορίας, μας υπενθυμίζει ότι καμία γλώσσα δεν αποκτά σημασία λόγω των εικαζόμενων ως καθαρά εσωτερικών πλεονεκτημάτων. Οι γλώσσες γίνονται σημαντικές λόγω γεγονότων που διαμορφώνουν την ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των εθνών. Αυτά τα πολιτικά, οικονομικά, τεχνολογικά και στρατιωτικά γεγονότα μπορεί να δρουν ή όχι ευνοϊκά από ηθική άποψη, για τους λαούς και τα κράτη που συμμετέχουν· και σίγουρα διαφορετικά μέρη στα γεγονότα θα έχουν διαφορετικές ερμηνείες για το τι είναι αξιοθαύμαστο ή όχι. Είναι σαφές ωστόσο, ότι η γλώσσα ενός ισχυρού έθνους θα αποκτήσει σημασία ως άμεση αντανάκλαση πολιτικών, οικονομικών, τεχνολογικών και στρατιωτικών δυνάμεων. Το ίδιο και οι τέχνες και οι επιστήμες που εκφράζονται σε αυτή τη γλώσσα θα έχουν πλεονεκτήματα, συμπεριλαμβανομένων των ευκαιριών για διάδοση.²⁵³

²⁵¹ Baugh, A., & Cable, T. (1993).

²⁵² Όπως πάνω

²⁵³ Barber, Charles Laurence (2000).

Εσωτερικά μειονεκτήματα όπως το ανεπαρκές λεξιλόγιο δεν χρειάζεται να περιορίζουν τη διάδοση μιας γλώσσας καθώς είναι φυσιολογικό για μια γλώσσα να αποκτά με διάφορα μέσα, συμπεριλαμβανομένου του δανεισμού από άλλες γλώσσες, τις λέξεις που χρειάζεται. Έτσι, οποιαδήποτε γλώσσα ανάμεσα στις 4.000 του κόσμου θα μπορούσε να έχει αποκτήσει τη θέση της σπουδαιότητας που οι πιο ευρέως ομιλούμενες γλώσσες έχουν επιτύχει εάν οι συνθήκες ήταν κατάλληλες. Τα αγγλικά, τα γαλλικά, τα γερμανικά και τα ισπανικά είναι σημαντικές γλώσσες λόγω της ιστορίας και της επιρροής των πληθυσμών τους στη σύγχρονη εποχή· γι' αυτό το λόγο μελετώνται ευρέως εκτός της χώρας χρήσης τους. Μερικές φορές η πολιτιστική αξία ενός έθνους ήταν κάποτε τόσο μεγάλη που η γλώσσα του παραμένει σημαντική, πολύ καιρό αφότου έχει πάψει να αντιπροσωπεύει το πολιτικό, εμπορικό ή οποιοδήποτε άλλο μεγαλείο.²⁵⁴

Σε επίπεδο αριθμού ομιλητών καθώς και στις χρήσεις της για διεθνή επικοινωνία και σε άλλους λιγότερο μετρήσιμους παράγοντες, η αγγλική γλώσσα είναι μια από τις πιο σημαντικές γλώσσες στον κόσμο. Ομιλείται στο Ηνωμένο Βασίλειο, τις Ηνωμένες Πολιτείες και την πρώην Βρετανική Αυτοκρατορία από περισσότερα από 380 εκατομμύρια άτομα και είναι η μεγαλύτερη από τις δυτικές γλώσσες. Τα Αγγλικά ωστόσο δεν είναι η πιο διαδεδομένη μητρική γλώσσα στον κόσμο. Τα κινέζικα, στις οκτώ ομιλούμενες ποικιλίες, είναι γνωστά σε 1,3 δισεκατομμύρια ανθρώπους μόνο στην Κίνα. Μερικές από τις ευρωπαϊκές γλώσσες είναι συγκρίσιμες με τα αγγλικά ως προς τις δυνάμεις της ιστορίας, ειδικά όσον αφορά τον ευρωπαϊκό αποικισμό από τον δέκατο έκτο αιώνα. Τα ισπανικά, τα επόμενα σε μέγεθος σε σχέση με τα αγγλικά, ομιλείται από περίπου 330 εκατομμύρια άτομα, τα Πορτογαλικά από 180 εκατομμύρια, τα Ρωσικά από 175 εκατομμύρια, τα Γερμανικά από 110 εκατομμύρια, τα Γαλλικά από 80 εκατομμύρια φυσικούς ομιλητές και τα ιταλικά από 65 εκατομμύρια.²⁵⁵

Μια γλώσσα μπορεί να είναι σημαντική ως *lingua franca* σε μια χώρα ή περιοχή της οποίας διαφορετικοί πληθυσμοί συνυπάρχουν, γιατί διαφορετικά δεν θα μπορούσαν να επικοινωνήσουν. Αυτή τη δύναμη έχει στα χέρια της και η αγγλική. Η έκταση και η σημασία που έχει δοθεί στην αγγλική γλώσσα σήμερα καθιστούν εύλογο να αναρωτηθεί κανείς ως προς την πιθανή θέση που θα καταλάβει στο

²⁵⁴ Η ελληνική για παράδειγμα, μελετάται στην κλασική της μορφή λόγω του μεγάλου πολιτισμού που διατηρείται και καταγράφεται στην ιστορία της· αλλά στη σύγχρονη μορφή της όπως μιλιέται στην Ελλάδα σήμερα, η ελληνική γλώσσα δεν αποτελεί γλώσσα ευρύτερης επικοινωνίας.

²⁵⁵ Baugh, A., & Cable, T. (1993).

μέλλον. Είναι ομολογουμένως επικίνδυνο να προβλέψει κανείς το μέλλον των εθνών. Οι αλλαγές στον αιώνα που διατρέχουμε από τη μια σε επίπεδο πολιτικής και από την άλλη οι πληθυσμοί των αναπτυσσόμενων χωρών, έχουν ακυρώσει προβλέψεις πενήντα ετών. Δεδομένου ότι η ανάπτυξη σε μια γλώσσα είναι πρωτίστως θέμα πληθυσμού, το πιο σημαντικό ερώτημα που πρέπει να τεθεί είναι ποιοι πληθυσμοί του κόσμου θα αυξηθούν πιο ραγδαία. Η αύξηση του πληθυσμού καθορίζεται από τη διαφορά μεταξύ του ποσοστού γεννήσεων και του ποσοστού θνησιμότητας αλλά και από τη διεθνή μετανάστευση. Το πιο σημαντικό γεγονός για τις τρέχουσες τάσεις είναι ότι οι χώρες του Τρίτου Κόσμου της Αφρικής, της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής γνώρισαν απότομη πτώση της θνησιμότητας κατά τον εικοστό αιώνα χωρίς αντίστοιχη μείωση στο ποσοστό γεννήσεων. Ως αποτέλεσμα, ο πληθυσμός αυτών των περιοχών είναι νεότερος και αυξάνεται ταχύτερα από τον πληθυσμό των βιομηχανικών χωρών της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής.²⁵⁶

Το δημογραφικό γεγονός που μπορεί να δηλωθεί με βεβαιότητα είναι ότι το ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού στις ήδη οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες θα συρρικνωθεί κατά τη διάρκεια του επόμενου μισού αιώνα σε σύγκριση με την αναλογία στις σημερινές αναπτυσσόμενες χώρες. Δεδομένου ότι οι περισσότεροι από τους φυσικούς ομιλητές της αγγλικής γλώσσας ζουν στις ανεπτυγμένες χώρες, αναμένεται ότι αυτή η ομάδα θα αντιπροσωπεύει σταδιακά μικρότερο ποσοστό του πληθυσμού του κόσμου.

Αν το μέλλον μιας γλώσσας ήταν απλώς θέμα αριθμού φυσικών ομιλητών, τα αγγλικά φαίνεται να εισέρχονται σε μια περίοδο παρακμής μετά από τέσσερις αιώνες επεκτάσεων άνευ προηγουμένου. Αυτό που κάνει αυτή την προοπτική απίθανη είναι το γεγονός ότι η αγγλική χρησιμοποιείται ευρέως ως δεύτερη γλώσσα και ως ξένη γλώσσα σε όλο τον κόσμο. Ο αριθμός ομιλητών που έχουν αποκτήσει τα αγγλικά ως δεύτερη γλώσσα με σχεδόν μητρική ευχέρεια εκτιμάται ότι είναι μεταξύ 350 και 400 εκατομμυρίων. Αν προσθέσουμε και όσους γνωρίζουν αρκετά αγγλικά για να τα χρησιμοποιούν περισσότερο ή λιγότερο αποτελεσματικά ως ξένη γλώσσα, οι εκτιμήσεις για τον συνολικό αριθμό των ομιλητών κυμαίνονται μεταξύ ενός και ενάμισι δισεκατομμυρίου. Σε ορισμένες από τις αναπτυσσόμενες χώρες που

²⁵⁶ Barber, Charles Laurence (2000).

αντιμετωπίζουν τη μεγαλύτερη ανάπτυξη, τα αγγλικά είναι μία από τις επίσημες γλώσσες, όπως συμβαίνει στην Ινδία, τη Νιγηρία και τις Φιλιππίνες.²⁵⁷

Σε μερικές χώρες τα αγγλικά αποτελούν μια ουδέτερη γλώσσα μεταξύ των ανταγωνιστικών αυτόχθονων γλωσσών. Στις περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες οι επικοινωνίες στα αγγλικά είναι ανώτερες από εκείνες στις καθομιλουμένες γλώσσες. Για παράδειγμα η μη διαθεσιμότητα σχολικών βιβλίων στα Σουαχίλι έχει επιβραδύνει την προσπάθεια καθιέρωσης αυτής της γλώσσας ως γλώσσα εκπαίδευσης στην Τανζανία. Αντιθέτως, τα σχολικά βιβλία και άλλες δημοσιεύσεις διατίθενται άμεσα στα αγγλικά και παράγονται από χώρες με οικονομικά μέσα που μπορούν και συντηρούν τα τεράστια συστήματα επικοινωνιών τους.

Σήμερα, οι επίσημες γλώσσες των Ηνωμένων Εθνών είναι τα Αγγλικά, τα Γαλλικά, τα Ρώσικα, τα Ισπανικά, τα Κινέζικα και τα Αραβικά. Δεδομένου ότι δεν είναι αναμενόμενο, οι ομιλητές οποιασδήποτε από αυτές τις έξι γλώσσες να είναι πρόθυμοι να υποτάξουν τη δική τους γλώσσα σε οποιαδήποτε από τις άλλες πέντε, το ερώτημα είναι ποιες γλώσσες θα κερδίσουν πιθανώς υπεροχή στη φυσική εξέλιξη των γεγονότων. Πριν από δύο αιώνες τα γαλλικά θα έλεγε κάποιος ότι είχαν επιτύχει μια αδιαμφισβήτητη αξίωση για μια τέτοια υπεροχή. Τότε ήταν ευρέως διαδεδομένα σε όλη την Ευρώπη ως γλώσσα της ευγενικής κοινωνίας, ήταν η γλώσσα της διπλωματίας και γνώρισε μεγάλη δημοτικότητα στη λογοτεχνία και στους επιστημονικούς κύκλους. Κατά τον 19^ο αιώνα το κύρος της, αν και ακόμα μεγάλο, σταδιακά μειώθηκε. Η ανάδειξη της Γερμανίας σε όλους τους τομείς της επιστημονικής και ακαδημαϊκής δραστηριότητας έκανε τα γερμανικά έναν σοβαρό ανταγωνιστή. Τώρα μάλλον περισσότερες επιστημονικές έρευνες δημοσιεύονται στα Αγγλικά από οποιαδήποτε άλλη γλώσσα και η υπεροχή των Αγγλικών στην εμπορική χρήση είναι αναμφίβολη. Η επανάσταση στις επικοινωνίες κατά τον 20^ο αιώνα συνέβαλε στη διάδοση αρκετών ευρωπαϊκών γλωσσών, αλλά κυρίως της αγγλικής λόγω των μεγάλων βιομηχανιών ραδιοτηλεοπτικών και κινηματογραφικών ταινιών στις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Μεγάλη Βρετανία. Θα είναι το συνδυασμένο αποτέλεσμα οικονομικών και πολιτισμικών δυνάμεων αυτό που θα καθορίζει τις παγκόσμιες γλώσσες του μέλλοντος.²⁵⁸

Πρόσφατη συνειδητοποίηση των «απειλούμενων γλωσσών» και μια νέα ευαισθησία στην οικολογική γλωσσολογία κατέστησαν σαφές ότι η επιτυχία των

²⁵⁷ Baugh, A., & Cable, T. (1993).

²⁵⁸ Όπως πάνω.

αγγλικών φέρνει προβλήματα στον απόηχο της. Ο κόσμος είναι φτωχότερος όταν μια γλώσσα πεθαίνει κατά μέσο όρο κάθε δύο εβδομάδες. Για τους φυσικούς ομιλητές της αγγλικής γλώσσας επίσης, η κατάσταση της αγγλικής μπορεί να είναι μια μικτή ευλογία, ειδικά αν η μεγάλη πλειοψηφία των αγγλόφωνων παραμένει μονόγλωσση.²⁵⁹ Παρά την κυριαρχία των αγγλικών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ένας Βρετανός υποψήφιος για μια διεθνή θέση μπορεί να βρίσκεται σε μειονεκτική κατάσταση σε σύγκριση με έναν νεαρό πολίτη της Ε.Ε. από τη Βόννη ή το Μιλάνο ή τη Λυών που είναι σχεδόν άπταιστοι ομιλητές αγγλικών. Αναφερόμενος στα διεθνή αγγλικά ως «Παγκόσμια», ένας παρατηρητής γράφει ότι η «η εμφάνιση του ‘παγκόσμιου’» δεν είναι το απόλυτο μπόνους για τους Βρετανούς. Για λίγο έχουμε σχετικά εύκολη πρόσβαση σε αυτό το παγκόσμιο του θέματος, το ίδιο όμως και οι καλά μορφωμένοι Ευρωπαίοι της ηπειρωτικής χώρας, που διαθέτουν και άλλα γλωσσικά στοιχεία.»²⁶⁰

Μια παρόμοια ανάμεικτη ιστορία περιπλέκει οποιαδήποτε αξιολόγηση της αγγλικής γλώσσας στον αναπτυσσόμενο τομέα της τεχνολογίας. Κατά τη δεκαετία του 1990 η εκρηκτική εξάπλωση του Διαδικτύου προωθούσε την αγγλική ως παγκόσμια γλώσσα με τρόπους που δεν θα μπορούσαν να προβλεφθούν παρά μόνο λίγα χρόνια νωρίτερα. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας και του λογισμικού για τη λειτουργία του Διαδικτύου πραγματοποιήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες, αρχικά ως ARPANET,²⁶¹ ένα σύστημα επικοινωνίας που ξεκίνησε το 1969 από το Υπουργείο Άμυνας των Η.Π.Α σε συνδυασμό με στρατιωτικούς και πανεπιστήμια. Το 2000 τα αγγλικά ήταν η κυρίαρχη γλώσσα του Διαδικτύου, με περισσότερους από τους μισούς κεντρικούς υπολογιστές να βρίσκονται στις Ηνωμένες Πολιτείες. Η τεχνολογία που κατέστησε απαραίτητη τη γνώση της αγγλικής γλώσσας διευκόλυνε επίσης την ηλεκτρονική διδασκαλία της αγγλικής γλώσσας σε χώρες όπως η Κίνα, όπου η ζήτηση για αγγλικά υπερβαίνει τους διαθέσιμους καθηγητές. Ωστόσο, οι αλλαγές στην οικονομία του Διαδικτύου είναι τόσο γρήγορες που είναι αδύνατο να προβλεφθεί το μέλλον των αγγλικών σε σχέση με άλλες γλώσσες σε αυτό το παγκόσμιο σύστημα. Είναι ολοένα και πιο σαφές ότι οι διαδικτυακοί αγοραστές σε όλο τον κόσμο προτιμούν να χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο στη δική τους γλώσσα, ενώ οι αγγλόφωνοι ιστότοποι στις Ηνωμένες Πολιτείες χάνουν έδαφος στην αγορά από την κυριαρχία που θα μπορούσαν να έχουν σε τοπικές τοποθεσίες άλλων χωρών. Τον

²⁵⁹ Alfarhan, I. (2016).

²⁶⁰ Michael Toolan, (April 1999).

²⁶¹ Advanced Research Project Agency Network

Σεπτέμβριο του 2000 ο Μπιλ Γκέιτς προέβλεψε ότι τα αγγλικά θα είναι η γλώσσα του Ιστού για τα επόμενα δέκα χρόνια επειδή η ακριβής ηλεκτρονική μετάφραση απέχει τουλάχιστον μια δεκαετία. Ωστόσο τέσσερις μήνες αργότερα η Κίνα ανακοίνωσε το πρώτο Κινεζο-Αγγλικό πρόγραμμα περιήγησης διαδικτύου στον κόσμο με αναφερόμενη ακρίβεια μετάφρασης σε ποσοστό 80%.²⁶²

5.3 Esperanto: η τεχνητή γλώσσα που θέλησε να γίνει *lingua franca*

Η Esperanto είναι η πιο ευρέως ομιλούμενη τεχνητή γλώσσα σε διεθνές επίπεδο η οποία δημιουργήθηκε από τον Πολωνό οφθαλμίατρο L.L.Zamenhof το 1887 και προοριζόταν να γίνει η παγκόσμια δεύτερη γλώσσα για να διευκολύνει την διεθνή επικοινωνία. Ο Zamenhof περιέγραψε για πρώτη φορά τη γλώσσα στο βιβλίο του «η Διεθνής Γλώσσα του Δρ. Εσπεράντο», το οποίο εξέδωσε σε πέντε γλώσσες με το ψευδώνυμο «Doktoro Esperanto». Σύμφωνα με τον ίδιο, ήταν τόσο ευκολόχρηστη η γραμματική της γλώσσας που μπορούσε να μαθευτεί σε μία ώρα, αν και αυτή η εκτίμηση υποθέτει κάποιον φιλομαθή και με εξοικείωση στις ευρωπαϊκές γλώσσες. Η λέξη *esperanto* μεταφράζεται στα αγγλικά ως "αυτός που ελπίζει".²⁶³

Ως κατασκευασμένη γλώσσα, δεν προσπαθεί να μιμηθεί υπάρχουσες φυσικές γλώσσες, αν και το λεξιλόγιο, η σύνταξη και η σημασιολογία της προέρχονται κυρίως από ευρωπαϊκές γλώσσες. Λόγω της απλής γραμματικής της θεωρείται μια γλώσσα εύκολη στην εκμάθηση. Το λεξιλόγιό της προέρχεται κυρίως από τις ρομανικές γλώσσες με αυξημένη επιρροή και από τις γερμανικές. Η Esperanto είναι η πιο επιτυχημένη διεθνής βοηθητική γλώσσα και η μόνη με πληθυσμό φυσικών ομιλητών, που μετρούν αρκετές χιλιάδες.²⁶⁴ Πρόσφατες εκτιμήσεις μιλούν για έναν αριθμό ενεργών ομιλητών που ανέρχεται στους 100.000. Η συγκέντρωση των ομιλητών εντοπίζεται κυρίως στην Ευρώπη, την Ανατολική Ασία και τη Νότια Αμερική. Αν και καμία χώρα δεν έχει υιοθετήσει την Esperanto ως την επίσημη γλώσσα της, χρησιμοποιείται ως όνομα για τη συλλογή των τόπων όπου ομιλείται και πολύ συχνά

²⁶² AP Online, 12 September 2000; Xinhua News Agency, 15 January 2001.

²⁶³ Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2019, August 8). *Esperanto*. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Esperanto>

²⁶⁴ Harald Haarmann, (2011). *Eta leksikono pri lingvoj*, archive date March 4, 2016

οι ομιλητές της αποκαλούνται ‘‘Εσπεραντιστές’’. Η γλώσσα έχει επίσης κερδίσει μια αξιοσημείωτη παρουσία στο διαδίκτυο τα τελευταία χρόνια, καθώς έγινε ολοένα και πιο προσβάσιμη σε πλατφόρμες όπως η Duolingo.²⁶⁵

Ο Πολωνο-Εβραίος οφθαλμίατρος από το Białystok, αποφάσισε να τη δημιουργήσει όταν η πολωνική γλώσσα απαγορεύτηκε να χρησιμοποιείται σε δημόσιους χώρους στο Białystok.²⁶⁶ Σύμφωνα με τον ίδιο, δημιούργησε τη γλώσσα για να μειώσει τον «χρόνο και την εργασία που ξοδεύουμε για την εκμάθηση ξένων γλωσσών» και να καλλιεργήσει την αρμονία μεταξύ ανθρώπων από διαφορετικές χώρες. «Εάν δεν υπήρχε μια διεθνής γλώσσα, όλες οι μεταφράσεις θα γίνονταν μόνο σε αυτήν [...] και όλα τα έθνη θα ενώνονταν σε μια κοινή αδελφότητα».²⁶⁷ Παρακάτω παρατίθεται ένα απόσπασμα από την επιστολή του προς τον Nikolai Boronko.

«Ο τόπος όπου γεννήθηκα και πέρασα τα παιδικά μου χρόνια έδωσε κατεύθυνση σε όλους τους μελλοντικούς μου αγώνες. Στο Białystok οι κάτοικοι χωρίστηκαν σε τέσσερα διακριτά στοιχεία: Ρώσοι, Πολωνοί, Γερμανοί και Εβραίοι. καθένας από αυτούς μιλούσε τη δική του γλώσσα και έβλεπε όλους τους άλλους ως εχθρούς. Σε μια τέτοια πόλη μια ευαίσθητη φύση αισθάνεται πιο έντονα από αλλού τη δυστυχία που προκαλεί ο γλωσσικός διχασμός και βλέπει σε κάθε βήμα ότι η ποικιλομορφία των γλωσσών είναι η πρώτη, ή τουλάχιστον η πιο σημαντική, βάση για τον διαχωρισμό της ανθρώπινης οικογένειας σε ομάδες εχθρών. Μεγάλωσα ως ιδεαλιστής. Με έμαθαν ότι όλοι οι άνθρωποι ήταν αδέρφια, ενώ έξω στον δρόμο σε κάθε βήμα ένιωθα ότι δεν υπήρχαν άνθρωποι, μόνο Ρώσοι, Πολωνοί, Γερμανοί, Εβραίοι κ.ο.κ. Αυτό ήταν πάντα ένα μεγάλο μαρτύριο για το παιδικό μου μυαλό, αν και πολλοί άνθρωποι μπορεί να χαμογελάσουν σε μια τέτοια ‘‘αγωνία για τον κόσμο’’ από ένα παιδί. Από τη στιγμή που τότε πίστευα ότι οι ‘‘μεγάλοι’’ είναι παντοδύναμοι, έλεγα συχνά στον εαυτό μου ότι όταν μεγαλώσω σίγουρα θα καταστρέψω αυτό το κακό».²⁶⁸

Στόχος του Zamenhof δεν ήταν άλλος από το να δημιουργήσει μια εύκολη και ευέλικτη γλώσσα που θα μπορούσε να γίνει η δεύτερη γλώσσα του κόσμου ή ακόμη

²⁶⁵ Salisbury, Josh (December 6, 2017). ‘‘Saluton!’: the surprise return of Esperanto’’. The Guardian. Retrieved May 16, 2018

²⁶⁶ Antonetti, Gian Pablo (September 20, 2020). ‘‘Esperanto: The Living, Changing, Conlang Community. Background and excerpts from an Esperantist perspective’’. Medium. Retrieved May 10, 2021.

²⁶⁷ L.L.Zamenhof,(1887). International Language. Warsaw.

²⁶⁸ O’Keeffe, B. (2021).

και η *lingua franca* της παγκόσμιας γλωσσικής κοινότητας και θα ήταν ικανή να προωθήσει την παγκόσμια ειρήνη και να επιτευχθεί η πολυπόθητη διεθνής επικοινωνία και κατανόηση. Το 1905 λοιπόν, ο Zamenhof δημοσίευσε το *Fundamento de Esperanto* ως οριστικό οδηγό για τη γλώσσα. Την ίδια χρονιά οργανώθηκε και το πρώτο Παγκόσμιο Συνέδριο Εσπεράντο από Γάλλους Εσπεραντιστές στη Boulogne-sur-Mer της Γαλλίας. Ο Ζάμενχοφ πρότεινε επίσης στο πρώτο συνέδριο να γίνεται η διαχείριση της μελλοντικής εξέλιξής της από ένα ανεξάρτητο σώμα γλωσσολόγων, προμηνύοντας την ίδρυση της Ακαδημίας της Εσπεράντο αμέσως μετά. Έκτοτε, τα παγκόσμια συνέδρια πραγματοποιούνται σε διαφορετικές χώρες κάθε χρόνο, εκτός από τους δύο Παγκόσμιους Πολέμους και την πανδημία του COVID-19 το 2020 (όπου μεταφέρθηκε σε μια μόνο εκδήλωση στο διαδίκτυο). Από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, έχουν παρακολουθήσει κατά μέσο αυτά τα παγκόσμια συνέδρια της γλώσσας, περισσότερα από 2.000 και έως 6.000 άτομα.

Μετά από περίπου δέκα χρόνια ανάπτυξης, τα οποία ο Zamenhof πέρασε μεταφράζοντας λογοτεχνία σε Εσπεράντο καθώς και γράφοντας πρωτότυπη πεζογραφία και στίχους, το πρώτο βιβλίο της γραμματικής της Εσπεράντο εκδόθηκε στη Βαρσοβία στις 26 Ιουλίου 1887. Ο αριθμός των ομιλητών εκτοξεύτηκε τις επόμενες δεκαετίες, αρχικά στη Ρώσικη Αυτοκρατορία και την Κεντρική Ευρώπη και στη συνέχεια σε άλλα μέρη της Ευρώπης, την Αμερική, την Κίνα και την Ιαπωνία. Τα πρώτα χρόνια οι Εσπεραντιστές διατηρούσαν επαφή κυρίως μέσω αλληλογραφίας και περιοδικών. Όπως ήταν φυσικό, δεν είδαν όλα τα κράτη αυτή την ανερχόμενη γλώσσα με καλό μάτι. Η καχυποψία ήταν έντονη από μέρους της ναζιστικής Γερμανίας, της Ισπανίας του Φράνκο και της Σοβιετικής Ένωσης του Στάλιν. Στη Γερμανία μάλιστα υπήρχε ένα κίνητρο για την απαγόρευση της Εσπεράντο επειδή ο Zamenhof ήταν Εβραίος και λόγω της διεθνιστικής φύσης της Εσπεράντο, η οποία θεωρούνταν “μπολσεβική”. Στο έργο του “ο αγών μου”, ο Αδόλφος Χίτλερ, ανέφερε συγκεκριμένα την εσπεράντο ως παράδειγμα γλώσσας που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί από μια διεθνή εβραϊκή συνωμοσία για να χαλάσει τα σχέδιά τους για παγκόσμια κυριαρχία.²⁶⁹ Το αποτέλεσμα ήταν να σκοτωθούν οι εσπεραντιστές κατά τη διάρκεια του Ολοκαυτώματος, με πρώτη την οικογένεια του Zamenhof και να απαγορευτεί νομικά η Εσπεράντο το 1935. Οι εσπεραντιστές στα γερμανικά

²⁶⁹ Sutton, Geoffrey (2008).

στρατόπεδα συγκέντρωσης, ωστόσο, πρόλαβαν και δίδαξαν τη γλώσσα σε συγκαταρούμενους τους, λέγοντας στους φρουρούς ότι δίδασκαν ιταλικά, τη γλώσσα ενός από τους συμμάχους του Άξονα της Γερμανίας.²⁷⁰

Στην Ιαπωνία, οι ηγέτες και ακόλουθοι της εσπεράντο ήταν αρκετά προσεκτικοί ώστε να μην δώσουν την εντύπωση στην κυβέρνηση ότι οι Εσπεραντιστές είναι σοσιαλιστές επαναστάτες, κάτι που αποδείχθηκε επιτυχημένη στρατηγική. Μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917, η Εσπεράντο έλαβε κάποια κυβερνητική υποστήριξη από την πρώην Ρωσική Αυτοκρατορία και αργότερα από την κυβέρνηση της Σοβιετικής Ένωσης, με τη Σοβιετική Ένωση των Εσπεράντο να ιδρύεται ως επίσημα αναγνωρισμένη οργάνωση.²⁷¹ Στη βιογραφία του για τον Ιωσήφ Στάλιν, ο Λέον Τρότσκι αναφέρει ότι ο Στάλιν είχε σπουδάσει Εσπεράντο.²⁷² Ωστόσο το 1937, ο Στάλιν ανέτρεψε εντελώς τις πολιτικές της σοβιετικής κυβέρνησης για την Εσπεράντο καθώς πολλοί ομιλητές της εκτελέστηκαν, εξορίστηκαν ή κρατήθηκαν σε αιχμαλωσία στα ονομαζόμενα ‘Gulag’ στρατόπεδα εργασίας. Αρκετά συχνά η κατηγορία ήταν: «Είσαι ενεργό μέλος μιας διεθνούς κατασκοπευτικής οργάνωσης που κρύβεται με το όνομα «Ένωση Σοβιετικών Εσπεραντιστών» στο έδαφος της Σοβιετικής Ένωσης». Μέχρι το τέλος της εποχής του Στάλιν, ήταν επικίνδυνο να χρησιμοποιείται η Εσπεράντο στη Σοβιετική Ένωση, παρόλο που ποτέ δεν απαγορεύτηκε επίσημα η ομιλία των Εσπεράντο.²⁷³ Η φασιστική Ιταλία παρ’όλα αυτά επέτρεψε τη χρήση της Εσπεράντο, βρίσκοντας τη φωνολογία της παρόμοια με αυτή της ιταλικής.

Η ιστορία της γλώσσας δεν πέρασε μόνο από δύσβατα μονοπάτια, αλλά και από αναγνώριση και άνθιση λόγω της ανάγκης των ανθρώπων για μια επικοινωνία ενιαία και αντιληπτή από όλους. Έτσι, το 1954 τα Ηνωμένα Έθνη μέσω της UNESCO χορήγησαν επίσημη υποστήριξη στην Εσπεράντο ως διεθνή βοηθητική γλώσσα στο ψήφισμα του Μοντεβιδέο.²⁷⁴ Ωστόσο, η εσπεράντο εξακολουθεί να μην κατέχει τίτλο επίσημης γλώσσας στον ΟΗΕ. Η ανάπτυξή της συνεχίστηκε αμείωτη στον 21ο αιώνα. Ο ερχομός του διαδικτύου είχε σημαντικό αντίκτυπο στη γλώσσα, καθώς η εκμάθησή της γινόταν όλο και πιο προσιτή σε πλατφόρμες όπως η Duolingo

²⁷⁰ Lins, Ulrich (1988).

²⁷¹ "Donald J. Harlow, The Esperanto Book, chapter 7". Literaturo.org

²⁷² Leon Trotsky. "Chapter IV: The period of reaction: Leon Trotsky: Stalin – An appraisal of the man and his influence (1940)". Marxists.org. Retrieved January 14, 2015.

²⁷³ Lins, Ulrich (1988).

²⁷⁴ "Records of the General Conference, Eighth Session, Montevideo 1954; Resolutions" (PDF). UNESDOC Database. UNESCO.

και η Amikumu.²⁷⁵ Με έως και δύο εκατομμύρια ομιλητές, είναι η πιο ευρέως ομιλούμενη τεχνητή γλώσσα στον κόσμο.²⁷⁶ Αν και καμία χώρα δεν έχει υιοθετήσει την εσπεράντο ως την επίσημη γλώσσα της, χρησιμοποιείται ο όρος Esperantujo (δηλαδή χώρα της εσπεράντο) για όσα μέρη ομιλείται και χρησιμοποιείται. Μπορείς να βρεις στοιχεία εκμάθησης της γλώσσας αλλά και που χρησιμοποιείται μόνο με το πάτημα ενός κουμπιού. Η κινεζική κυβέρνηση χρησιμοποιεί την Εσπεράντο από το 2001 για τις καθημερινές της ειδήσεις σε κανάλι, ραδιόφωνο και διαδικτυακό περιοδικό.²⁷⁷ Το ραδιόφωνο του Βατικανού διαθέτει μια εσπεράντο έκδοση στη σελίδα του.²⁷⁸ Ο στρατός των Ηνωμένων Πολιτειών εξέδωσε ένα βιβλίο σε Εσπεράντο με στρατιωτικές φράσεις.²⁷⁹ Όλα τα έγγραφα που πωλούνται από την Παγκόσμια Αρχή Υπηρεσιών είναι γραμμένα στην Εσπεράντο, μαζί με Αγγλικά, Γαλλικά, Ισπανικά, Ρωσικά, Αραβικά και Κινέζικα.²⁸⁰

Δεν είναι λίγες και οι διαδικτυακές διευθύνσεις που μπορεί κανείς σήμερα να βρει την Εσπεράντο. Η πλατφόρμα "Lernu!" είναι η πιο δημοφιλής με 320.000 εγγεγραμμένους χρήστες με μηνιαία επισκεψιμότητα έως και 200.000 χρήστες.²⁸¹ Η Εσπεράντο Βικιπαίδεια είναι η 35^η μεγαλύτερη Βικιπαίδεια με περίπου 308.000 άρθρα και μεγάλη επισκεψιμότητα αν σκεφτεί κανείς ότι αφορά μια κατασκευασμένη γλώσσα.²⁸² Η μεταφραστική σελίδα Google Translate, στις 22 Φεβρουαρίου 2012 πρόσθεσε την Εσπεράντο ως την 64^η γλώσσα²⁸³ στη δυναμική της και στις 25 Ιουλίου 2016, την πρόσθεσε και η Yandex Translate.²⁸⁴ Η πλατφόρμα εκμάθησης Εσπεράντο με το όνομα Duolingo, ξεπέρασε τις προσδοκίες με πάνω από 1.000.000 άτομα εγγεγραμμένα. Παραδίδονται μαθήματα Εσπεράντο σε αγγλόφωνους, σε Ισπανούς, σε Γάλλους, σε Πορτογάλους, ακόμη και σε μανδαρίνους.²⁸⁵ Και δεν σταματά εκεί το

²⁷⁵ Salisbury, Josh (December 6, 2017). "'Saluton!': the surprise return of Esperanto". The Guardian. Retrieved May 16, 2018.

²⁷⁶ Zasky, Jason (July 20, 2009), "Discouraging Words", Failure Magazine

²⁷⁷ "China Interreta Informa Centro-esperanto.china.org.cn" . china.org.cn

²⁷⁸ "Radio Vatikana". Archived from the original on February 11, 2016.

²⁷⁹ "The Maneuver Enemy website". Kafejo.com. June 2, 2004. Retrieved December 5, 2010.

²⁸⁰ "World Government Documents (Personal)". Worldservice.org. Retrieved January 14, 2015.

²⁸¹ "La programo de la kleriga lundo en UK 2013". Universala Esperanto Asocio. Archived from the original on August 5, 2013. Retrieved January 6, 2014.

²⁸² Bonvenon al Vikipeedia ("Welcome to Wikipedia"), main page of the Esperanto-language version of Wikipedia, 4 October 2019. Accessed 4 October 2019

²⁸³ Brants, Thorsten (February 22, 2012). "Tutmonda helplingvo por ĉiuj homoj". Google Translate Blog. Retrieved August 14, 2012.

²⁸⁴ "To Yandex.Translator έχει κατακτήσει 11 νέες γλώσσες", 25 Ιουλίου 2016. Ανακτήθηκε από: <https://yandex.ru/blog/translate/yandeks-perevodchik-osvoil-11-novykh-yazykov>

²⁸⁵ Esperanto for Chinese Speakers, Duolingo.com.

φαινόμενο Εσπεράντο καθώς πέρα από τα παραπάνω, έχει την υποστήριξη αξιόλογων συγγραφέων, έχει χρησιμοποιηθεί σε πολλές ταινίες και μυθιστορήματα, διάφοροι νομπελίστες έχουν δημοσιεύσει το έργο τους στην Εσπεράντο όπως ο Reinhard Selten και έχει ψηφιστεί κατά τη δεκαετία του 1920 μέσω των New York Times²⁸⁶ ως η καλύτερη επιχειρηματική γλώσσα.

Ενώ πολλοί από τους υποστηρικτές της εξακολουθούν να ελπίζουν για την ημέρα που η εσπεράντο θα αναγνωριστεί επίσημα ως παγκόσμια δεύτερη γλώσσα, ορισμένοι έχουν σταματήσει να εστιάζουν σε αυτόν τον στόχο και αντ' αυτού θεωρούν την εσπεράντο μια γλωσσική ομάδα απάτριδων της διασποράς που βασίζεται στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι. Ο κόσμος έχει ανάγκη για μια διεθνή γλώσσα και αυτό είναι προφανές από τον αριθμό των προσπαθειών που έχουν γίνει για την τεχνητή τροφοδοσία αυτών των αναγκών. Μεταξύ 1880 και 1907 προτάθηκαν πενήντα τρεις καθολικές γλώσσες. Κάπως έτσι εμφανίστηκε στο προσκήνιο και η Εσπεράντο η οποία γνώρισε τεράστια επιτυχία. Παρ'όλα αυτά, μια τεχνητή γλώσσα μπορεί να εξυπηρετήσει μερικές από τις απαιτήσεις των επιχειρήσεων και των ταξιδιών, αλλά κανείς δεν έχει αποδειχθεί πρόθυμος να την ανάγει σε μέσο της πολιτικής, ιστορικής ή επιστημονικής σκέψης. Η γλωσσική πολιτική στον εικοστό αιώνα καθιστά απίθανο να αλλάξει κάποια κυβέρνηση τους πόρους της σε μια διεθνή γλωσσική λύση που θα ωφελεί μόνο τη συγκεκριμένη χώρα έμμεσα. Χωρίς τη στήριξη των κυβερνήσεων και των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων που αυτοί ελέγχουν, η καθιέρωση μιας τεχνητής γλώσσας για τον κόσμο θα ήταν αδύνατη. Τίθεται κάπου εδώ και το γόητρο της κάθε γλώσσας. Ναι μεν να δημιουργηθεί μια τεχνητή γλώσσα αλλά στη βάση ότι δεν θα δοθεί προτεραιότητα σε καμία φυσική γλώσσα ώστε να μην υπάρξουν αδικίες και αντιδράσεις. Κάποιοι για παράδειγμα πρότειναν να είναι τα αρχαία ελληνικά η παγκόσμια γλώσσα που ήταν η πρώτη γλώσσα και η πιο παλιά και άλλοι υποστήριζαν τα κινέζικα λόγω του αριθμού των φυσικών ομιλητών ο οποίος ήταν πολύ μεγαλύτερος από αυτών των αγγλικών. Όπως και να'χει, ο άνθρωπος πάντα θα ψάχνει για έναν τρόπο με ευρύτερες προεκτάσεις γιατί η ανάγκη του για επικοινωνία δεν σταματά ποτέ. Και που ξέρετε, μπορεί και να τα καταφέρει στο μέλλον όπως τα κατάφερε και με τη γλώσσα Braille των τυφλών που είναι μια παγκοσμίως αποδεκτή και χρησιμοποιήσιμη γλώσσα παρότι διαθέτει μόνο γραπτή μορφή.

²⁸⁶ "PARIS BUSINESS MEN WOULD USE ESPERANTO; Chamber of Commerce Committee Finds It Useful as a Code in International Trade". The New York Times. February 16, 1921.

Το ερώτημα λοιπόν σήμερα σε έναν αγώνα διεθνούς επικοινωνίας, είναι το ποια γλώσσα θα υπερισχύσει, μια φυσική όπως τα αγγλικά ή μια τεχνητή όπως η Εσπεράντο. Ο Braj B.Kachru σημειώνει ότι είναι ξεκάθαρο γεγονός της ιστορίας ότι τα αγγλικά βρίσκονται σε μια θέση ισχύος άνευ προηγουμένου. «Εκεί που περισσότερες από 650 τεχνητές γλώσσες έχουν αποτύχει, τα αγγλικά έχουν πετύχει· όπου πολλές άλλες φυσικές γλώσσες με πολιτική και οικονομική δύναμη και με υποστήριξη απέτυχαν, τα αγγλικά πέτυχαν. Ένας λόγος για αυτήν την κυριαρχία της αγγλικής γλώσσας είναι η τάση της να αποκτά νέες ταυτότητες, η δύναμη της αφομοίωσής της, η προσαρμοστικότητα της για “αποαποικιοποίηση” ως γλώσσα, η έκφασή της σε μια σειρά από ποικιλίες και πάνω απ' όλα η καταλληλότητά της ως ευέλικτο μέσο για λογοτεχνικά και άλλα είδη δημιουργικότητας μεταξύ των γλωσσών και των πολιτισμών».²⁸⁷

Αναφορικά με το μέλλον, δεν μπορούμε να ξέρουμε τι πρόκειται να γίνει. Αν αυτή η τάση της παγκοσμιοποίησης δεν είναι ένα πρόσκαιρο φαινόμενο αλλά μια ιστορική εξέλιξη της ανθρώπινης πορείας, τότε είναι βέβαιο ότι κάποια στιγμή όλος ο κόσμος θα έχει μια κοινή γλώσσα για να επικοινωνεί. Προβλέπεται ότι θα υπάρξει παραμερισμός και συρρίκνωση των εθνικών γλωσσών με πιθανότατη σταδιακή μετατροπή τους σε νεκρές γλώσσες. Φυσικά, μια τέτοια μελλοντική εξέλιξη δεν θα αρέσει σε κανέναν, από την άλλη όμως, είναι σχεδόν δεδομένο ότι όσες προσπάθειες και να υπάρξουν θα αποτύχουν, αν έχει δρομολογηθεί να επικρατήσει αυτή η τάση από το ιστορικό πεπρωμένο. Ωστόσο υπάρχει και η θετική πλευρά της υπόθεσης. Αν εδραιωθεί μια παγκόσμια γλώσσα και χρησιμοποιείται για την καθημερινή επικοινωνία, αυτό θα βοηθήσει τους ανθρώπους να έρθουν πιο κοντά και θα εξαλειφθούν πολλές ιδεοληψίες και εθνικισμοί. Θα νιώσουν επιτέλους ότι είναι όλοι ίδιοι και ίσοι, πολίτες ενός κόσμου με κοινή κουλτούρα και κοινό μέλλον.

²⁸⁷ Braj B.Kachru, (1988). “The Sacred Cows of English,” English Today

6° ΚΕΦΑΛΑΙΟ

6.1 Συμπεράσματα

Διαφορετικές γλώσσες, κουλτούρες και πολιτισμοί υπήρξαν και συνεχίζουν να υπάρχουν σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης από την αρχαιότητα έως και σήμερα. Και αντίθετα απ' ό,τι διδαχθήκαμε σχετικά με τον πύργο της Βαβέλ, η πολυγλωσσία των ανθρώπων δεν είναι καθόλου μια κατάρρα, ούτε καν ένας φραγμός στην μεταξύ μας επικοινωνία. Στην Παγκόσμια Διακήρυξη για τα γλωσσικά Δικαιώματα του Ανθρώπου του Ο.Η.Ε., αναφέρεται μεταξύ άλλων ότι «κάθε άνθρωπος έχει το δικαίωμα να θεωρείται μέλος μιας γλωσσικής κοινότητας και να χρησιμοποιεί τη γλώσσα του, τόσο στην ιδιωτική όσο και στη δημόσια ζωή. Κάθε άνθρωπος έχει το δικαίωμα να συναναστρέφεται και να επικοινωνεί με άλλα μέλη της γλωσσικής του κοινότητας, διατηρώντας και εξελίσσοντας τον πολιτισμό του». Επίσης, στην Διακήρυξη γίνεται λόγος για τη διατήρηση της γλωσσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς του κάθε λαού λέγοντας πως «όλες οι γλωσσικές κοινότητες έχουν το δικαίωμα να διατηρούν την υλική πλευρά της πολιτιστικής τους κληρονομιάς, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από συλλογές εγγράφων, μέσα από έργα τέχνης και αρχιτεκτονικής ή ιστορικά μνημεία και επιγραφές που ακόμη σώζονται στη γλώσσα τους».²⁸⁸

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, όπου όλες οι αποστάσεις έχουν εκμηδενιστεί με το διεθνές εμπόριο, τις τηλεπικοινωνίες, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και το διαδίκτυο, οι περισσότερες από τις μισές ομιλούμενες γλώσσες του κόσμου είναι αντιμέτωπες με τον κίνδυνο της οριστικής εξαφάνισής τους. Κρατώντας ζωντανή την γλώσσα μας, ανεβάζουμε τον πήχη της ποιότητας της κοινωνίας, διατηρώντας οξυδερκείς και χαμογελαστούς πολίτες, καθώς πολλοί γλωσσολόγοι και ψυχολόγοι υποστηρίζουν ότι όσοι εκφράζονται στη μητρική τους γλώσσα είναι περισσότερο ευφυείς και διαθέτουν λιγότερο άγχος. Με τον προφορικό λόγο μοιραζόμαστε τη σκέψη μας, συγκεντρώνουμε κοινές εμπειρίες και γνώσεις, με άλλα λόγια, επικοινωνούμε και προχωράμε μέσα στον χώρο και τον χρόνο, γιατί οι

²⁸⁸ Διεθνής Αμνηστεία. Οικουμενική Διακήρυξη Των Δικαιωμάτων Του Ανθρώπου. Ανακτήθηκε από: <https://www.amnesty.gr/universal-declaration-of-human-rights>

αρθρώσεις μας βοηθούν να κινούμαστε αλλά ο λόγος μας βοηθά να αρθρώνουμε. Ως γραπτός λόγος η γλώσσα, πέραν της επικοινωνίας, γίνεται παρακαταθήκη και μέσον μελέτης και έρευνας για τις επόμενες γενιές.

Η μητρική γλώσσα για τον άνθρωπο είναι ένα πολύ σημαντικό κεφάλαιο γιατί είναι συνυφασμένη με τις καταβολές του, τους προγόνους του, την ταυτότητά του στο πέρασμα που θα κάνει από τη γη. Η μητρική γλώσσα λέγεται αλλιώς και «πρωτεύουσα» γλώσσα του ανθρώπου. Είναι η γλώσσα που κάποιος πρωτάκουσε και πρωτομίλησε. Διαθέτει ένα μεγάλο εύρος βασικών λειτουργιών, πράγμα που την καθιστά απαραίτητη. Είναι η γλώσσα με την οποία κανείς ταυτίζεται και εκτός του ότι αποτελεί την βασική και αναγκαία προϋπόθεση της συνολικής ψυχικής μας ανάπτυξης και κοινωνικοποίησής μας, είναι και το βασικό όργανο της συναισθηματικής αλλά και της διανοητικής μας εξέλιξης. Το να μη θέλει κάποιος να χρησιμοποιήσει τη μητρική του γλώσσα, είναι συνώνυμο του να μην αποδέχεται την ίδια του την ύπαρξη, την πολιτιστική του κληρονομιά και την ταυτότητά του. «Σύμφωνα με τα τελευταία συμπεράσματα της γλωσσολογίας, όλες οι γλώσσες ως μέσα έκφρασης για εκείνους που τις μιλούν, θεωρούνται ότι είναι ίσης αξίας και δεν παρουσιάζουν διαφορές ως προς τον βαθμό δυσκολίας εκμάθησης».²⁸⁹

Ο όρος ταυτότητα μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μία σφαιρική έννοια, η οποία περιλαμβάνει μεταξύ άλλων την προσωπική ταυτότητα, την κοινωνική και την εθνοπολιτισμική ταυτότητα. Οι περισσότεροι από εμάς έχουμε πολλαπλές και συχνά αντιτιθέμενες ταυτότητες, οι οποίες δύνανται να αλλάξουν κατά τη διάρκεια της ζωής μας ανάλογα φυσικά με τις συνθήκες.²⁹⁰ «Η προσωπική ταυτότητα διαχωρίζει ένα άτομο από άλλα μέλη της ίδιας ομάδας παρέχοντάς του το αίσθημα ότι είναι ξεχωριστό ως μέλος της ομάδας και ως άτομο».²⁹¹ Αντίθετα, η κοινωνική ταυτότητα ορίζεται «ως το μέρος του αυτοσυναισθήματος που προέρχεται από την αίσθηση του ανήκειν σε διάφορες κοινωνικές ομάδες, μαζί με την αξία και τη συναισθηματική σημασία που αποδίδεται σ' αυτές».²⁹² Σύμφωνα με τον Γκότοβο, «ο κάθε άνθρωπος ανήκει, ούτως ή άλλως, σε πολλαπλές συλλογικότητες, από κοινωνικής πλευράς είναι “πολυταυτοτικό” υποκείμενο. Η πολιτισμική ταυτότητα εμφανίζεται σχεδόν πάντα

²⁸⁹ Σάση Χότζογλου. Γλώσσες που εξαφανίζονται. Ανακτήθηκε από: <https://zenithmag.wordpress.com>

²⁹⁰ Κωστούλα-Μακράκη, Ν. (2001).

²⁹¹ Liebkind, K. (1989).

²⁹² Tajfel, H. E. (1978).

σε συνδυασμό με μία από τις κατηγορίες εθνικότητα, εθνότητα, θρησκεία και γλώσσα προσδιορίζοντας κατά κάποιον τρόπο το περιεχόμενο της αντίστοιχης διαφοράς».²⁹³

Όπως σημειώνει ο Wardhaugh, «η γλώσσα βοηθάει στο να οριστεί και να διατηρηθεί μια ορισμένη κοινότητα. Οι άνθρωποι που μοιράζονται την κοινή γλώσσα είναι ικανοί να επικοινωνήσουν μεταξύ τους. Μια κοινή γλώσσα ή μια γλωσσική ποικιλία παρέχει ένα κανάλι επικοινωνίας που επιτρέπει στους ανθρώπους να δεθούν μεταξύ τους με διάφορους τρόπους, π.χ. με τη γλώσσα της ομάδας αυτή καθεαυτή, με την εθνοτική καταγωγή, με τη θρησκευτική πίστη, την κοινωνική τάξη, το επάγγελμα, το φύλο, την ηλικία κ.λ.π.». ²⁹⁴ Η παραπάνω διατύπωση οδηγεί στο συμπέρασμα που περικλείεται στον ορισμό του Lewis σύμφωνα με τον οποίο «η γλώσσα δεν είναι απλώς ένα συστατικό του πολιτισμικού συστήματος ή μόνο ένα μέσο για τον συμβολισμό του, αλλά είναι ένα απαραίτητο στοιχείο αυτού του πολιτισμικού συστήματος. Οι γλωσσικές πράξεις είναι πράξεις ταυτότητας, με την έννοια ότι η γλωσσική χρήση αντιπροσωπεύει μια προβολή της ταυτότητας, αφού αποκαλύπτει στοιχεία για τους ομιλητές και τις στάσεις τους απέναντι στον εαυτό τους και τους άλλους. Το άτομο δημιουργεί για τον εαυτό του πρότυπα γλωσσικής συμπεριφοράς, τέτοια που να μοιάζουν με αυτά της ομάδας ή των ομάδων με τις οποίες ταυτίζεται, ενώ παράλληλα να διαφοροποιούνται από αυτά των ομάδων, με τις οποίες θέλει να διαφοροποιηθεί».²⁹⁵

Οι Giles και Johnson κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι στις περιπτώσεις που τα άτομα αισθάνονται ότι απειλείται η εθνογλωσσική τους ταυτότητα τείνουν να αποκλίνουν από τον συνομιλητή τους τονίζοντας τη δική τους γλώσσα για λόγους εθνοτικής αλληλεγγύης.²⁹⁶ Ο Marley επισημαίνει ότι όταν η γλώσσα δείχνει να απειλείται, η γλωσσική προσήλωση μπορεί να ενταθεί και επίσης μπορεί να γίνει σύμβολο ταυτότητας της ομάδας, ακόμη και αν δεν έχει υπάρξει ως βασική αξία.²⁹⁷ Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι διαφορετικές εθνοτικές ομάδες δίνουν έμφαση σε διαφορετικές πλευρές της ταυτότητάς τους, βάσει του πολιτισμικού τους υπόβαθρου και της θέσης τους στην ευρύτερη κοινωνία. Η κάθε ομάδα έχει ιδιαίτερες πολιτισμικές αξίες που είναι θεμελιώδεις για τη συνέχιση της ύπαρξής της και αυτοί που απορρίπτουν αυτές τις αξίες διατρέχουν τον κίνδυνο του αποκλεισμού από την

²⁹³ Γκότοβος, Α. Ε. (2002).

²⁹⁴ Wardhaugh, J., & Wilding, P. (1993).

²⁹⁵ Lewis, D. (1980).

²⁹⁶ Giles, H., & Johnson, P. (1987)

²⁹⁷ MARLEY, D. (1993).

ομάδα. Συνεπώς, η γλώσσα θεωρείται πιο σημαντική βασική αξία σε μερικές κουλτούρες και εθνοτικές ομάδες απ' ό, τι σε άλλες.²⁹⁸ Όλα τα παραπάνω έχουν λόγω ύπαρξης σ' αυτή την ενότητα γιατί καθορίζουν με απλό και συγκεκριμένο τρόπο τη λειτουργία μιας γλώσσας και επισημαίνουν τη σημαντικότητά της και το πόσο ουσιώδους σημασίας είναι το να προσπαθούμε να διατηρήσουμε αυτό το θεϊκό δώρο που μας έχει δοθεί είτε το θεωρούμε δεδομένο και πολλές φορές ασήμαντο, είτε το θεωρούμε ως τροχοπέδη για την εξέλιξη του κοινωνικού μας γίνεσθαι. Αυτό που αληθεύει είναι ότι η κάθε μια γλώσσα έχει τη δική της δύναμη και ξεχωριστή αξία γιατί μας εφοδιάζει με στοιχεία κοινωνικοπολιτισμικά όπως κανένα άλλο πράγμα στον κόσμο.

Οι γλωσσολόγοι κάνουν συζήτηση για θάνατο μιας γλώσσας κάθε δύο εβδομάδες. Ο θάνατος μιας μακρινής ακαταλαβίστικης στους πολλούς γλώσσας και ίσως και ασήμαντης, δεν σημαίνει απλά μια λιγότερη γλώσσα στον παγκόσμιο κατάλογο. Ο καθηγητής γλωσσολογίας και ειδικός ερευνητής των υπό εξαφάνιση γλωσσών στο Πανεπιστήμιο της Αλάσκας, Michael Krauss, θεωρεί ότι «κάθε γλώσσα έχει την δική της αξία στο ανθρώπινο στερέωμα, διότι περιέχει μοναδικές λέξεις-έννοιες που δεν συναντιούνται σε άλλες γλώσσες. Η επίδρασή της είναι ανάλογη με την εξαφάνιση κάποιων φυτών ή ζώων από τον πλανήτη και ο «θάνατός» της σημαίνει την εξαφάνιση ενός ολόκληρου πολιτισμού και μιας ακόμη κουλτούρας».²⁹⁹ Δίνει επίσης ιδιαίτερη έμφαση στη ζωντάνια που παρουσιάζουν οι γλώσσες και στις συνεχείς αλλαγές από τις οποίες περνούν, καθώς οι άνθρωποι τείνουν να επηρεάζουν ο ένας τον άλλον όταν μιλούν και γράφουν.

Σύμφωνα με την UNESCO οι γλώσσες είναι τα πιο ισχυρά εργαλεία που μπορεί να έχει κανείς όταν προβεί στην προσπάθεια διατήρησης και ανάπτυξης της πολιτιστικής κληρονομιάς, υλικής και άυλης. Οι δράσεις που υποστηρίζουν τη διάδοση των μητρικών γλωσσών ενθαρρύνουν τη γλωσσική ποικιλότητα και την πολύγλωσση εκπαίδευση και συμβάλλουν στην πληρέστερη κατανόηση των γλωσσικών και πολιτισμικών παραδόσεων ανά τον κόσμο. Τις τελευταίες δεκαετίες, η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας και η ανάγκη για άμεση επικοινωνία οδήγησαν στον παραγκωνισμό πολλών μητρικών γλωσσών στην εκπαίδευση, την εργασία και το διαδίκτυο κυρίως από την αγγλική. Ως αποτέλεσμα, η εξέλιξη της γλώσσας συρρικνώνεται επικίνδυνα και οι κοινωνίες ομογενοποιούνται, χάνοντας σταδιακά τα

²⁹⁸ Κωστούλα-Μακράκη, Ν. (2001).

²⁹⁹ Krauss, M. (1992).

ιδιαίτερα πολιτισμικά τους ερείσματα. Είναι αξιοπρόσεκτο το γεγονός ότι οι αριθμοί έχουν δείξει ότι περίπου από τις 6.000 γλώσσες που ομιλούνται στον κόσμο, σήμερα οι μισές κινδυνεύουν να χαθούν για πάντα. Τέτοια στοιχεία είναι πράγματι ανησυχητικά αν αναλογιστούμε ότι η μητρική γλώσσα δεν είναι απλά ένα μέσο διάχυσης πληροφοριών, γνώσεων, συναισθημάτων και σκέψεων αλλά μια συνιστώσα πολιτισμικής ταυτότητας. Η μητρική γλώσσα κάθε λαού εμπεριέχει τα βιώματα, τις αξίες και τις αντιλήψεις που έχουν υιοθετηθεί ανά τους αιώνες. Η απώλεια της γλώσσας υπονομεύει την αίσθηση ταυτότητας και ανήκειν ενός λαού. Φυσικά και μια κοινότητα μπορεί να ενσωματωθεί στην κυρίαρχη γλώσσα και κουλτούρα που περιβάλλεται, αλλά θα χάσει την κληρονομιά της στην πορεία οπότε η εξαφάνιση μιας γλώσσας σηματοδοτεί συναφώς την εξαφάνιση ενός ολόκληρου κόσμου.

Το πότε και γιατί πεθαίνουν οι γλώσσες είναι μια ενδιαφέρουσα μελέτη ιστορικά και πολιτισμικά, αλλά δεν έχει να κάνει μόνο με το παρελθόν. Όταν απαντάμε στην ερώτηση «γιατί οι γλώσσες εξαφανίζονται;», πρέπει να κουνήσει κανείς το δάχτυλο στην αποικιοκρατία, την πολιτική δίωξη, την παγκοσμιοποίηση και την έλλειψη διατήρησης. Για μεγάλο διάστημα του 20ου αιώνα, οι κυβερνήσεις ανά τον κόσμο εξανάγκασαν τους αυτόχθονες πληθυσμούς να υιοθετήσουν μια κοινή εθνική γλώσσα, οδηγώντας έτσι τις μητρικές γλώσσες στο περιθώριο και τελικά στο χρονοντούλαπο της ιστορίας. Η διαδικασία ενός λαού που εγκαταλείπει εντελώς μια ολόκληρη γλώσσα δεν είναι κάτι που γίνεται από τη μια στιγμή στην άλλη. Όταν μια νέα κυρίαρχη γλώσσα εμφανίζεται στο προσκήνιο, μια διάβρωση της παλαιότερης κάνει σιγά-σιγά την εμφάνισή της. Οι γλωσσολόγοι συμφωνούν ότι για να διασωθεί οποιαδήποτε γλώσσα, η προσπάθεια πρωταρχικά πρέπει να προέρχεται από τους ίδιους τους ανθρώπους που τη μιλούν. Η υπερηφάνεια για τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους θα αποτελέσει και τον αποφασιστικό παράγοντα για το αν θα προστεθεί η εκάστοτε γλώσσα στους καταλόγους των ζωντανών γλωσσών ή των εξαφανισμένων.

Ο Jamie Valdez, διδάσκων μιας εξαφανισμένης γλώσσας της Βρετανικής Κολομβίας, εξηγεί την τεράστια σημασία της γλώσσας: «Πρέπει να μάθεις τη γλώσσα σου. Είναι η ραχοκοκαλιά του πολιτισμού σου. Εάν δεν μάθεις τη γλώσσα σου, δεν μπορείς να εξασκήσεις πραγματικά τον πολιτισμό σου. Αν απλώς κάνεις εξάσκηση χωρίς καμία γλώσσα, απλώς... αγγίζεις την επιφάνεια. Πρέπει να πας πιο βαθιά και να μάθεις τη γλώσσα, πρέπει να χρησιμοποιήσεις τη γλώσσα. Αν θέλεις να προσευχηθείς και να μιλήσεις στους προγόνους σου, πρέπει να το κάνεις στη γλώσσα,

γιατί αυτή μιλούν και αυτή πρόκειται να ακούσουν – και δεν το κάνουν αρκετοί άνθρωποι».³⁰⁰

Για μεγάλο μέρος του 20ου αιώνα, οι κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο επέβαλαν τη γλώσσα στους αυτόχθονες πληθυσμούς, συχνά μέσω εξαναγκασμού. Σε κάθε ήπειρο περίπου 100 γλώσσες των ιθαγενών έχουν εξαφανιστεί από τότε που έφτασαν Ευρωπαίοι άποικοι. Και εκτός από αυτά, έρχονται να προστεθούν και οι κακουχίες αλλά και οι κλιματικές καταστροφές που βάζουν ένα ακόμη λιθαράκι σε αυτό που αποκαλούμε γλωσσικό θάνατο. Κάτι τέτοιο ωστόσο, δεν είναι πλέον η μεγαλύτερη απειλή που αντιμετωπίζει το γλωσσικό μας οικοσύστημα. «Οι περισσότερες γλώσσες πεθαίνουν σήμερα όχι εξαιτίας της άθλιας και απροκάλυπτης δίωξης —αν και αυτό συμβαίνει περιστασιακά— αλλά επειδή γίνονται μη βιώσιμες», λέει ο Andrade. «Παράγοντες όπως η κλιματική αλλαγή και η αστικοποίηση αναγκάζουν τις γλωσσικά διαφορετικές αγροτικές και παράκτιες κοινότητες να μεταναστεύσουν και να αφομοιωθούν σε νέες κοινότητες με νέες γλώσσες. Αυτή η μορφή απώλειας γλώσσας είναι καρκίνος, όχι πυροβολισμός».³⁰¹

Πολλοί είναι αυτοί που υποστηρίζουν ότι για κάθε γλώσσα που χάνεται δεν μπορούμε να κάνουμε κάτι και ίσως δεν θα έπρεπε κιόλας να ασχοληθούμε γιατί αυτή είναι η φυσική εξέλιξη των πραγμάτων. Για να πεθάνει μια γλώσσα πιθανότατα δεν είχε κάτι άλλο να δώσει. Στον αντίποδα όμως βρίσκονται άλλες φωνές που ισχυρίζονται ότι δεν πρέπει να αφήνουμε τις γλώσσες να οδηγούνται στη λήθη και οι λόγοι έχουν ήδη ειπωθεί πιο πάνω. Τα τελευταία χρόνια γίνεται μια προσπάθεια από πανεπιστήμια, διεθνή ερευνητικά κέντρα, μη κυβερνητικές οργανώσεις και τοπικές κοινωνίες προς τη διατήρηση κάποιων απειλούμενων γλωσσών. Εν εξελίξει βρίσκονται οκτ'ολίγα ερευνητικά προγράμματα καταγραφής γλωσσών, είτε γραπτών είτε προφορικών, με την βοήθεια γλωσσολόγων, ανθρωπολόγων και άλλων ερευνητών. Έχουν επίσης αρχίσει άλλοτε σε πιλοτικό και άλλοτε σε ένα ήδη ενταγμένο στην κοινωνία επίπεδο, διάφορες εκδόσεις βιβλίων και εφημερίδων, ραδιοφωνικά και τηλεοπτικά προγράμματα και μαθήματα για τους πιο νέους των τοπικών κοινωνιών. Δεν πρόκειται για έναν εύκολο αγώνα ιδίως όταν αντίπαλος είναι

³⁰⁰ Lower Elwha Klallam Tribe. "Klallam Language". Ανακτήθηκε από: <https://www.elwha.org/culture-history/klallam-language/>

³⁰¹ NINA STROCHLIC, (2018). The Race to Save the World's Disappearing Languages. Ανακτήθηκε από: <https://www.nationalgeographic.com/culture/article/saving-dying-disappearing-languages-wikitongues-culture>

ο χρόνος αλλά και όλες οι σημερινές συνθήκες όπως η μετανάστευση, η εξέλιξη της τεχνολογίας, η παγκοσμιοποίηση, οι πολεμικές συρράξεις και φυσικά η απροθυμία πολλών κυβερνήσεων στο να υιοθετήσουν μέτρα για μια πολυπολιτισμική κοινωνία.

Γιατί όμως τελικά να προσπαθούμε να διατηρήσουμε απειλούμενες γλώσσες και να μάθουμε γλώσσες νεκρές από την στιγμή που δεν μπορούμε να τις χρησιμοποιήσουμε για να επικοινωνήσουμε με άλλους ανθρώπους; Οι λόγοι είναι απλοί. Πέραν του ότι μαθαίνουμε για ξεχωριστούς πολιτισμούς, ταυτότητες, παραδόσεις, ήθη και έθιμα, αποκτούμε και μια αντίληψη για τη διαφορετικότητα και τη δύναμη που αυτή εκπέμπει. Η εκμάθηση μιας γλώσσας όπως για παράδειγμα της τεχνητής Εσπεράντο που αναφέραμε σε προηγούμενο κεφάλαιο ή των Λατινικών που θεωρείται νεκρή γλώσσα ή των Αρχαίων Ελληνικών, θα μπορούσε να μας βοηθήσει να μάθουμε ευκολότερα άλλες γλώσσες έχοντας αυτές ως υπόβαθρο. Θα μας έδιναν ένα παράθυρο στην ιστορία που δεν θα μπορούσαν οι σύγχρονες γλώσσες να μας δώσουν. Θα μπορούσαμε να διαβάσουμε αρχαία κείμενα με τον τρόπο που προορίζονταν να διαβαστούν, δηλαδή στην αρχική τους μορφή και θα αποκτούσαμε μεγαλύτερη σύνδεση με την ιστορία και τους διάφορους πολιτισμούς που πέρασαν. Φυσικά θα εξακολουθούσαμε να λαμβάνουμε όλα τα γνωστικά οφέλη που θα αποκομίζαμε από την εκμάθηση οποιασδήποτε γλώσσας, σύγχρονης ή μη κάτι το οποίο μακροπρόθεσμα θα ωφελούσε και την επαγγελματική μας ανέλιξη αλλά και την ακαδημαϊκή υπόστασή μας. Εν κατακλείδι είναι κάτι που δεν το κάνουν πολλοί άνθρωποι, οπότε αυτομάτως θα μας έκανε να ξεχωρίσουμε.

Το μόνο σίγουρο είναι ότι οι γλώσσες πάντα θα αλλάζουν, πάντα θα εξελίσσονται και πάντα θα χάνονται. Το ερώτημα είναι πως μπορεί να διατηρηθεί η γλωσσική διαφορετικότητα γιατί ως γνωστόν όταν δύο πληθυσμοί που μιλούν την ίδια γλώσσα, εγκατασταθούν σε δύο διαφορετικούς τόπους και δεν υπάρχει συχνή επικοινωνία μεταξύ τους, υπάρχει βαθμιαία διαφοροποίηση της κοινής τους γλώσσας σε τέτοιο βαθμό ώσπου γίνονται δύο διαφορετικοί γλωσσικοί τύποι που δεν μπορεί πλέον ο ένας να κατανοήσει τον άλλο. Αν λοιπόν για να γεννηθεί και να διατηρηθεί μια διαφορετική γλώσσα κρίνεται σκόπιμη η σχετική απομόνωσή της από αλλόγλωσσους πολιτισμούς, τότε όλη αυτή η συμπυκνωμένη εξέλιξη της τεχνολογίας διακόπτει το φυσικό κύκλο γέννησης των γλωσσών. Πάντοτε πέθαιναν γλώσσες στην πορεία της ιστορίας αλλά στο μεταξύ γεννιόταν άλλες. Ενώ τώρα, με τα σύγχρονα συστήματα μαζικής επικοινωνίας και μεταφορών, αυτή η γέννηση νέων γλωσσών παρεμποδίζεται. Και εδώ όπως και στη βιολογία, η εξαφάνιση των ειδών δεν

οφείλεται μόνο στους θανάτους αλλά κυρίως στον μικρό αριθμό των γεννήσεων. Αν λοιπόν ο αναγκαίος όρος για τη γέννηση αλλά και τη διατήρηση μιας γλώσσας, είναι ο περιορισμός της γλωσσικής κοινότητας, τότε λογικό είναι να αναρωτηθούμε πως αυτό μπορεί να συμβαδίσει με τη ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας που φέρνει τα πάντα κοντά με το πάτημα ενός κουμπιού. Άραγε στο μέλλον θα γεννιούνται μόνο γλώσσες σε τριτοκοσμικές χώρες όπου εκεί η τεχνολογία υστερεί και συνεπώς δεν υπάρχει αλληλεπίδραση και επικοινωνία της μιας γλωσσικής κοινότητας με την άλλη ώστε να υπάρξει μεταβίβαση και αλληλοκατανόηση ή θα έχει ευαισθητοποιηθεί τόσο πολύ ο κόσμος σχετικά με τον γλωσσικό θάνατο ώστε να εφεύρει τεχνικές και διαύλους που να μπορεί να δημιουργήσει νέες γλώσσες ακόμη και σε περιβάλλον σύγχρονο με όλη την τεχνολογική εξέλιξη και την εκμηδένιση των αποστάσεων ως αρωγούς της; Μένει να το δούμε λοιπόν, αν και από την αυξανόμενη ευαισθητοποίηση των τελευταίων ετών, ελπίζουμε να υπερισχύσει το δεύτερο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

1. Α.-Φ. Χριστίδης, ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 2005
2. Αυλίδου Εύα, Οκτώβριος 2003. Το μέλλον της ελληνικής γλώσσας (Συλλογικό). Εκδόσεις Αρχέτυπο
3. Βέλτσος Σ. Γιώργος. Κοινωνία και γλώσσα (για την αμίλητη και τη μιλημένη γλώσσα). Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1976
4. Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 1998
5. Γ. Μπαμπινιώτης, *Ελληνική γλώσσα: Παρελθόν - Παρόν - Μέλλον*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2000
6. Γκότοβος, Α. Ε. (2002). *Εκπαίδευση και ετερότητα: ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*. Μεταίχμιο.
7. ΕΑΠ, *Εισαγωγή στον Ελληνικό Πολιτισμό*, Πάτρα 1999
8. Ελλάς, τόμ. Α', *Η ελληνική γλώσσα*, Εκδοτικός Οργανισμός Πάπυρος
9. Ελένη Καραντζόλα, Μίλλυ Νικολού. Γλωσσική Επαφή, Ενότητα 4: γλωσσικός θάνατος. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών.
10. Ησίοδος, 'Θεογονία'. Η γένεσις των Θεών και του κόσμου. Αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς, Εκδοτική Θεσσαλονίκης 2006
11. Κοντοσόπουλος Γ. Νικόλαος (2008). Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής. Εκδόσεις Γρηγόρη
12. Κωστούλα-Μακράκη, Ν. (2001). Γλώσσα και κοινωνία. Βασικές έννοιες. Αθήνα: Μεταίχμιο.
13. Λιόσης, 2008. "Θνησιφωνία: "Τα εμπειρικά δεδομένα από την τσακωνική". Μελέτες για την ελληνική γλώσσα 28:242–55.
14. Λίνος Πολίτης, Ιστορία της Νεοελληνικής γλώσσας, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1985

15. Μαλικούτη-Drachman, A. 2000. “Συρρίκνωση διαλεκτικών συστημάτων”. Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοί της. Αθήνα: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 23–28.
16. Μάριος Πλωρίτης, Τέχνη, γλώσσα και εξουσία, εκδ. Καστανιώτη, 1997
17. Οδυσσέας Ελύτης. [1959] 2011. *ΤΟ ΑΕΙΟΝ ΕΣΤΙ*. 21η έκδ. Αθήνα: Ίκαρος.
18. Παναγιωτίδης Φοίβος, Νοέμβριος 2013. Μίλα μου για γλώσσα, μικρή εισαγωγή στη γλωσσολογία. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης Προοπτικές
19. Σελλά-Μάζη Ελένη, 2001, "Διγλωσσία και κοινωνία: η κοινωνιολογική πλευρά της διγλωσσίας: η ελληνική πραγματικότητα", Προσκήνιο, Αθήνα
20. Τζιτζιλής, Χ. Υπό έκδ. “Η τσακωνική διάλεκτος”. Στο Χ. Τζιτζιλής Νεοελληνικές Διάλεκτοι. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών
21. Τσιτσιπής Λουκάς Δ., 2001, "Στάσεις απέναντι στη γλώσσα", "Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα", Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας (επιμ.: Θεοδωροπούλου Μαρία, Χριστίδης Αναστάσιος-Φοίβος).
22. Τσοκαλίδου Ρούλα, 2012, "Χώρος για δύο: Θέματα διγλωσσίας και εκπαίδευσης", Ζυγός, Θεσσαλονίκης
23. Baker Colin, 2001, "Εισαγωγή στη διγλωσσία και στη δίγλωσση εκπαίδευση", επιμ.: Δαμανάκης Μ., Μτφρ.: Αλεξανδροπούλου Α., Διαπολιτισμική Παιδαγωγική/6, Gutenberg, Αθήνα
24. Francisco R. Adrados, *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 2003

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

25. Aitchison, J. (2012). *Language Change. Progress or Decay?* Cambridge: Cambridge University Press.
26. Alfarhan, I. (2016). English as a Global Language and the Effects on Culture and Identity. *American Research Journal of English and Literature*
27. Austin, Peter K, (2005). Language contact, language endangerment, and the role of the 'salvation linguist' ed. *Language documentation and description*, Volume 3. London: Hans Rausing Endangered Languages Project.

28. Baker, C. (1992). *Attitudes and language* (Vol. 83). Multilingual Matters.
29. Baker, C. (2001). Εισαγωγή στη διγλωσσία και τη δίγλωσση εκπαίδευση. Αθήνα: Gutenberg. Υπό έκδοση. Παρατίθεται ως υπερκείμενο στο Δαμανάκης, Μ. Γλώσσα και μετανάστευση. http://www.komvos.edu.gr/glwssa/Odigos/thema_b6/b_6_thema.htm
30. Bar-Adon, Aaron (1975). *The Rise and Decline of a Dialect: A Study in the Revival of Modern Hebrew*. Mouton.
31. Barber, Charles Laurence (2000). *The English Language; A Historical Introduction*. Cambridge University Press.
32. Baugh, A., & Cable, T. (1993). *A history of the English language*. Routledge.
33. Bergren, Kristen, David R. Collins, (2000). *Ishi: The Last of His People*. Greensboro, NC: Morgan Reynolds
34. Bernard Comrie, Stephen Matthews, Maria Polinsky, Δεκέμβριος 2004. Οι Γλώσσες Του Κόσμου. Εκδόσεις Σαββάλας
35. Braj B.Kachru, (1988). "The Sacred Cows of English," *English Today*
36. Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2019, August 8). *Esperanto*. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Esperanto>
37. Campbell, L. & M. Muntzel. 1989. "The structural consequences of language death". Στο N. Dorian (επιμ.), *Investigating obsolescence*. Studies in language contraction and death. Cambridge: Cambridge University Press, 181–196.
38. Carnie, Andrew, (1995). "Modern Irish: A Case Study in Language Revival Failure".
39. Ching, E., & Tilley, V. (1998). Indians, the Military and the Rebellion of 1932 in El Salvador. *Journal of Latin American Studies*, 30(1), 121–156. <http://www.jstor.org/stable/158450>
40. Compton, W. J. (July 1936). "The Story of Ishi, the Yana Indian." *Ye Sylvan Archer*.
41. Comrie, B. (Ed.). (2009). *The world's major languages*. Routledge.
42. Crystal, D. 2000. *Language death*. Cambridge: Cambridge University Press
43. Crystal, D. (2003). *English as a global language*. Ernst Klett Sprachen.

44. Dal Negro, S. (2004). Language contact and dying languages. *Revue française de linguistique appliquée*, IX, 47-58. <https://doi.org/10.3917/rfla.092.0047>
45. David Diringer, 1996. *The Alphabet: A Key to the History of Mankind*. Munshiram Manoharlal Publishers Private, The Limited
46. Dawkins, R. 1916. *Modern Greek in Asia Minor*. Cambridge: Cambridge University Press.
47. "Donald J. Harlow, *The Esperanto Book*, chapter 7". Literaturo.org
48. Dorian, N. C. (Ed.). (1992). *Investigating obsolescence: Studies in language contraction and death* (No. 7). Cambridge University Press.
49. Dressler W. & R. Wodak. 1977. *Language death*. The Hague: Mouton
50. Dressler, W. (1988). Γλώσσα θάνατος. Στο F. Newmeyer (Ed.), *Linguistics: The Cambridge Survey* (σελ. 184-192). Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017 / CBO9780511620577.011
51. Ed. José A.F. Farfán and Fernando F. Ramallo, (2010). Amsterdam: John Benjamins,. *New Perspectives on Endangered Languages*.
52. Edward Jenks, 2002. *A short history of English law, from the earliest times to the end of the year 1911*. Adamant Media Corporation
53. Fishman Joshua A., 1989, "Language and ethnicity in minority sociolinguistic perspective", *Multilingual Matters*
54. Fishman, Joshua A. (January 1, 2001). "Can Threatened Languages be Saved?: Reversing Language Shift, Revisited : a 21st Century Perspective". *Multilingual Matters*
55. GA Williams, (2000). *The Gypsies of Lebanon: A DRC Update*.
56. Garzon, S. (1992). The process of language death in a Mayan community in southern Mexico. *International Journal of the Sociology of Language* 93: 53-66.
57. George Orwell, 1999. *Ο Μεγάλος Αδερφός* 1984. Εκδόσεις Κάκτος
58. Ghil'ad Zuckermann, Julia Miller and Jasmin Morley (eds) 2014, *Endangered Words, Signs of Revival*, *AustraLex*, p. 9

59. Giles, H., & Johnson, P. (1987). Ethnolinguistic identity theory: A social psychological approach to language maintenance.
60. Grenoble, Leonore A.; Whaley, Lindsay J. (2005). *Saving Languages: An Introduction to Language Revitalization*. Cambridge, UK: Cambridge University
61. Hale, K. (1998). On endangered languages and the importance of linguistic diversity. In L. Grenoble & L. Whaley (Eds.), *Endangered Languages: Language Loss and Community Response* (pp. 192-216). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781139166959.009
62. Hale, K., Krauss, M., Watahomigie, L. J., Yamamoto, A. Y., Craig, C., Jeanne, L. M., & England, N. C. (1992). Endangered languages. *language*, 68(1), 1-42.
63. Harrison, K. David. 2007. *When languages die. The extinction of the world's languages and the erosion of human knowledge*. New York: Oxford University Press.
64. Hinton & Hale (2001). *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. San Diego: Academic Press.
65. Hoffmann, M 2009. *Endangered Languages, Linguistics, and Culture: Researching and Reviving the Unami Language of the Lenape*.
66. Janson, T. (2004). *A natural history of Latin*. OUP Oxford.
67. Johnson, Jerald Jay, (1983). "Yana" *Handbook of North American Indians. Vol. 10: Southwest*. Ed. Alfonso Ortiz. Washington, DC: Smithsonian Institution
68. Johnson, Michele K. (May 2017). "Breathing Life into New Speakers: Nsyilxcn and Tlingit Sequenced Curriculum, Direct Acquisition, and Assessments". *Canadian Modern Language Review*
69. Kaye, Alan S. "Arabic, (2007)." *Morphologies of Asia and Africa*. Winona Lake, IN: Eisenbrauns
70. Keysar, B., Hayakawa, S. L., & An, S. G. (2012). The foreign-language effect: Thinking in a foreign tongue reduces decision biases. *Psychological science*, 23(6), 661-668.
71. King, Kendall (2001). *Language Revitalization Processes and Prospects: Quichua in the Ecuadorian Andes*. New York: Multilingual Matters LTD.

72. Krauss, M. (1992). The world's languages in crisis. *Language (Baltimore)*, 68(1), 4-10.
73. Krizman, J., Marian, V., Shook, A., Skoe, E., & Kraus, N. (2012). Subcortical encoding of sound is enhanced in bilinguals and relates to executive function advantages. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 109(20), 7877-7881.
74. Kroeber, Alfred Louis, (1976). *Handbook of the Indians of California*. New York: Dover Publications
75. L.L.Zamenhof,(1887). *International Language*. Warsaw.
76. Langfield, Michele; Logan, William; Craith, Mairead Nic (November 27, 2009). "Cultural Diversity, Heritage and Human Rights: Intersections in Theory and Practice". Taylor & Francis
77. Leon Trotsky. "Chapter IV: The period of reaction: Leon Trotsky: Stalin – An appraisal of the man and his influence (1940)". Marxists.org. Retrieved January 14, 2015.
78. Lewis, D. (1980). *A subjectivist's guide to objective chance*. Springer, Dordrecht.
79. Li, P. (1997). [Review of *Lists of Selected Words of Batanic Languages*, by S. Tsuchida, Y. Yamada, & T. Moriguchi]. *Oceanic Linguistics*, 36(2), 424–429. <https://doi.org/10.2307/3622994>
80. Liebkind, K. (1989). The identity of a minority. *Journal of Multilingual & Multicultural Development*
81. Lins, Ulrich (1988). *Die gefährliche Sprache*. Gerlingen: Bleicher
82. Lewis, M. Paul, Gary F. Simons, and Charles D. Fennig (eds.). 2016. *Ethnologue: Languages of the World*, Nineteenth edition. Dallas, Texas: SIL International
83. Mango, A. (2002). *Ataturk: The biography of the founder of modern Turkey*. Abrams.
84. Marianne Mithun (1998). The significance of diversity in language endangerment and preservation. *Endangered Languages: Loss and Community Response*. Lenore Grenoble and Lindsay Whalley, eds. Cambridge: Cambridge University Press.

85. Marianne Mithum (1999). *The languages of Native North America*. Cambridge: Cambridge University Press
86. MARLEY, D. (1993). Small languages and small language communities 12.
87. Martin, K. (2011). *Aynu itak. On the Road to Ainu Language Revitalization*. Media and Communication Studies.
88. Matthias Brenzinger (2007). *Trends in Linguistics, Language Diversity Endangered*. Mouton de Gruyter, Berlin, New York.
89. MCMAHON S. M. APRIL, Νοέμβριος 2005. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ, Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ. Εκδόσεις Μεταίχμιο
90. Meirion Prys Jones, " Γλώσσες που απειλούνται με εξαφάνιση και γλωσσική πολυμορφία στην Ε.Ε." Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Γενική Διεύθυνση Εσωτερικών Πολιτικών, Μάρτιος 2013. Ανακτήθηκε από <http://www.europarl.europa.eu/studies>
91. Mithun, M. 2013. "Challenges and benefits of contact among relatives: Morphological copying". *Journal of language contact* 6,2:243–270.
92. Monroe, Paul (1902). *Source book of the history of education for the Greek and Roman period*. London, New York: Macmillan & Co
93. Nettle, D & Romaine, S (2000). *Vanishing voices*. 1st ed. New York: Oxford University Press. p23
94. Nicholson, Jane, (no date). *A fragment of modern Domari*. Unpublished Ms., University of Austin, Texas
95. Norberg, Dag· Johnson, Rand H, Translator (2004) [1980]. «Latin at the End of the Imperial Age». *Manuel pratique de latin médiéval*. University of Michigan. Ανακτήθηκε στις 20 Μαΐου 2015.
96. O'Grady, W., Dobrovolsky, M., & Katamba, F. (1996). *Language: A preview*. *Contemporary Linguistics: An Introduction*, ed. William O'Grady, Michael Dobrovolsky y Francis Katamba (Harlow: Addison Wesley Longman, 1997), 2.
97. O'Keeffe, B. (2021). *Esperanto and Languages of Internationalism in Revolutionary Russia*. Bloomsbury Publishing.

98. Riffe, Jed, and Pamela Roberts, (1992). *Ishi, the Last Yahi*. a film by Rattlesnake Productions.
99. Robert F. Heizer, (1979). *Ishi, the Last Yahi: A Documentary History*. University of California Press
100. Romaine Suzanne, 1989, "Bilingualism", *Language in Society* (13), Basil Blackwell Ltd
101. Russell, B. D. H. (1996). *Language Preservation and Publishing. Indigenous Literacies in the Americas: Language Planning from the Bottom Up*. Berlín: Mouton Gruyter, 139-156.
102. Sacks, David (2003). *Language Visible: Unraveling the Mystery of the Alphabet from A to Z*. London: Broadway Books
103. Sapir, Edward; Morris Swadesh (1960). *Yana Dictionary*. UCPL 22. Berkeley: University of California Press.
104. Sasse, H. (2012). Theory of language death: In M. Brenzinger (Ed.), *Language Death: Factual and Theoretical Explorations with Special Reference to East Africa* (pp. 7-30). Berlin, Boston: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110870602.7>
105. Schilling-Estes, N. and W. Wolfram. 1999. "Alternative Models of Dialect Death: Dissipation and Concentration." *Language* 75:486–521.
106. Senft, Gunter (2010). *Endangered Austronesian and Australian Aboriginal Languages*. Canberra: Pacific Linguistics
107. Simpson, J. (2007). *The First English Dictionary, 1604: Robert Cawdrey's A Table Alphabeticall*.
108. Sutton, Geoffrey (2008). *Concise Encyclopedia of the Original Literature of Esperanto, 1887–2007*. Mondial.
109. Starn, Orin (2004). *Ishi-s Brain: In Search of America-s Last "Wild" Indian*. New York: W.W. Norton
110. Steger, M. B. (2017). *Globalization: A very short introduction* (Vol. 86). Oxford University Press.

111. Stern, H. H., Tarone, E. E., Stern, H. H., Yule, G., & Stern, H. (1983). *Fundamental concepts of language teaching: Historical and interdisciplinary perspectives on applied linguistic research*. Oxford university press.
112. Tajfel, H. E. (1978). *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. Academic Press.
113. Teeter, Jennifer Louise; Okazaki, Takayuki (2011). "Ainu as a Heritage Language of Japan: History, Current State and Future of Ainu Language Policy and Education". *Heritage Language Journal*. 8 (2): 96–114
114. Tsunoda, Tasaku, (2005). *Language Endangerment and Language Revitalization*. Berlin: Mouton De Gruyter
115. Van Gelderen, E. (2014). *A history of the English language*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
116. Wardhaugh, J., & Wilding, P. (1993). Towards an explanation of the corruption of care. *Critical Social Policy*
117. Wilson, Gary N.; Johnson, Henry; Sallabank, Julia (2015-07-03). "'I'm not dead yet': a comparative study of indigenous language revitalization in the Isle of Man, Jersey and Guernsey".
118. Wurm, St. A. (1998). Methods of language maintenance and revival with selected areas of language endangerment in the world. In K. Matsumura (Ed.), *Studies in endangered languages (Papers from the International Symposium on Endangered Languages, Tokyo, 18-20 November, 1995)* (pp. 191-211). Tokyo: Hituzi Syobo.
119. Yaron Matras, (1999). The state of present-day Domari in Jerusalem. *Mediterranean Language Review* 11:1-58.
120. Yaron Matras, (2012). *A Grammar of Domari*. De Gruyter Mouton

Άρθρα

121. Άγγελος Ζαχαρόπουλος 10 Οκτ 2017. Πώς η πανίσχυρη ελληνική γλώσσα κατέκτησε μία αυτοκρατορία. Ανακτήθηκε από capital.gr

122. Αριάδνη Εμμανουηλίδου, 2020. ΛΑΤΙΝΙΚΑ: Ζωντανή ή νεκρή γλώσσα; Ανακτήθηκε από: <https://cityvibes.gr/%CE%BB%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CE%B6%CF%89%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%AE-%CE%AE-%CE%BD%CE%B5%CE%BA%CF%81%CE%AE-%CE%B3%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B1/>
123. Γεώργιος Τορκινίδης, (2019). Η Γλώσσα και η Θρησκεία ως πνευματικά εργαλεία για την κυριαρχία της Νέας Τάξης. Ανακτήθηκε από: <https://tomorrownews.gr/ellada/1843-i-glossa-kai-i-thriskeia-os-pneumatika-ergaleia-gia-tin-kyriarxia-tis-neas-taksis-tou-georgiou-torkinidi>
124. Ισμήνη Χαραλαμποπούλου, 20-12-2021. Αρχαία ελληνική γλώσσα: Διεθνής πιστοποίηση για πρώτη φορά. Ανακτήθηκε από: <https://www.protothema.gr/greece/article/1193546/arhaia-elliniki-glossa-diethnis-pistopoiisi-gia-proti-fora/>
125. Κατερίνα Λυμπεροπούλου (2016). Γ. Μπαμπινιώτης: «Η γλώσσα είναι η συνάντηση του ανθρώπου με άνθρωπο....» Ανακτήθηκε από: <https://www.anoixtoparathyro.gr>
126. Κυριαζής Δώρης, Χατζηδάκη Ασπασία, 2005, "Στάσεις Αλβανών μεταναστών απέναντι στη διγλωσσία των παιδιών τους. Ανακτήθηκε από: http://www.polydromo.gr/httpdocs/files/Epistimoniko/ekpaideysh_goneis_/Anastasia
127. Νίκος Τσούλιας (2018). Λέξεις που χάνονται. Ανακτήθηκε από: <https://www.filologikos-istotopos.gr/2018/07/04/lexeis-poy-chanontai>
128. "Ο θάνατος των γλωσσών", ένθετο "Βιβλιοθήκη", εφημ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 2000
129. Παναγιωτίδη, Φ. (2012). Είναι οι γλώσσες ζωντανοί οργανισμοί; Ανακτήθηκε από: <https://www.xeniglossa.gr/glosses-tou-kosmou/457/einai-oi-glosses-zontanoi-organismoi>
130. Σάση Χότζογλου. Γλώσσες που εξαφανίζονται. Ανακτήθηκε από: <https://zenithmag.wordpress.com>
131. Τιτίκα Δημητρούλια, «Τι κομίζει η κυριαρχία της αγγλικής γλώσσας- Don't worry για την ελληνική», εφήμ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 2002 (αφιέρωμα στο διαδίκτυο).
132. Antonetti, Gian Pablo (September 20, 2020). "Esperanto: The Living, Changing, Conlang Community. Background and excerpts from an Esperantist perspective". Medium. Retrieved May 10, 2021.

133. Are dying languages worth saving? September 2010
134. Aryon D. RODRIGUES (1993). Endangered languages in Brazil. Ανακτήθηκε από: <https://www.scielo.br/j/delta/a/wzWcYyr49qYCyVRJyb4BkVr/?lang=en&format=pdf>
135. Aryon D. Rodrigues, January 2014. Endangered languages in Brazil. DELTA Documentação de Estudos em Lingüística Teórica e Aplicada
136. Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2017, May 3). *Ainu*. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Ainu>
137. Cohen, Patricia, (6 April 2010). "Indian Tribes Go in Search Of Their Lost Languages". The New York Times. Ανακτήθηκε από: <https://www.nytimes.com/2010/04/06/books/06language.html>
138. "Coptic: Ancient language still spoken today". EgyptToday. August 8, 2017. Ανακτήθηκε από: <https://www.egypttoday.com/Article/4/16207/Coptic-Ancient-language-still-spoken-today>
139. Charter, David. "Death of a language: last ever speaker of Livonian passes away aged 103". Ανακτήθηκε από: <https://www.thetimes.co.uk/article/death-of-a-language-last-ever-speaker-of-livonian-passes-away-aged-103-8k0rlplv8xj>
140. Ellie Cobb, (2020). Japan's forgotten indigenous people. Ανακτήθηκε από: <https://www.bbc.com/travel/article/20200519-japans-forgotten-indigenous-people>
141. Elmer, P. (2019). "Origins of the Japanese languages. A multidisciplinary approach".
142. Galloway, B. (2000). [Review of *Salish Languages and Linguistics*, by E. Czaykowska-Higgins & M. D. Kinkade]. *International Journal of American Linguistics*, 66(2), 257–266. <http://www.jstor.org/stable/1265663>
143. Grosjean Francois, 1982, "Life with two languages (An introduction to bilingualism)", Harvard University Press, Cambridge, Massachusettes and London
144. Haberland, H. 1999.: Μικρές και απειλούμενες γλώσσες: απειλή για τη γλώσσα ή για τον ομιλητή; Στο "Ισχυρές" και "ασθενείς" γλώσσες στην Ε.Ε.: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού (Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 1997), επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης, 11-19. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Σσ. 11-12.

145. Harald Haarmann,(2011). Eta leksikono pri lingvoj, archive date March 4, 2016
146. Ian Johnson (2009-10-05), "In China, the Forgotten Manchu Seek to Rekindle Their Glory", The Wall Street Journal. Ανακτήθηκε από: <https://www.wsj.com/articles/SB125452110732160485>
147. IRIN, Lebanon, (11 July 2011). "Acute social marginalization" of Dom community. Ανακτήθηκε από: <https://www.refworld.org/docid/4e4b919c2.html>
148. Jennifer Brea, October 2007. Language death: evolution, natural selection or cultural genocide? Ανακτήθηκε από: <https://globalvoices.org/2007/10/05/language-death-evolution-natural-selection-or-cultural-genocide>
149. Jennifer Kewley-Draskau, (2009). UN declares Manx Gaelic 'extinct'. Ανακτήθηκε από: http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/isle_of_man/7901763.stm
150. June Tsai, 2011. Linguist urges preservation of Taiwan's Austronesian languages. Ανακτήθηκε από <https://taiwantoday.tw/news.php?unit=18,23,45,18&post=24441>
151. Kenan Malik, November 2000. "Let them die". Prospect magazine. Ανακτήθηκε από <https://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/letthemdie>
152. Kristen Hope. The Dom People and their Children in Lebanon. Ανακτήθηκε από: https://www.insanassociation.org/en/images/The_Dom_People_and_their_Children_in_lebanon.pdf
153. L. Dengler, Jane Preuss (2003). Mitigation Lessons from the July 17, 1998 Papua New Guinea Tsunami. Ανακτήθηκε από <https://www.researchgate.net/publication>
154. Lam, May-Ying, (27 July 2017). "Land of the Human Beings': The World of the Ainu, Little-Known Indigenous People of Japan".
155. 'Language and Occupational Status: Linguistic Elitism in the Irish Labour Market,' The Economic and Social Review, Vol. 40, No. 4, Winter, 2009
156. "Languages Provision in Victorian Government Schools, 2018" (PDF). State of Victoria (Department of Education and Training). June 19, 2019

157. Madley, B. (2008). California's Yuki Indians: Defining Genocide in Native American History. *Western Historical Quarterly*, 39(3), 303–332.
<https://doi.org/10.2307/25443732> Ανακτήθηκε από www.jstor.org

158. Mark Abley (2008). 'It's like bombing the Louvre'. Ανακτήθηκε από:
<https://www.theguardian.com>

159. Michael Everson. First edition, 2002. *Testament Noweth*. Ανακτήθηκε από:
<https://www.evertype.com/books/testament-noweth-ucr.html>

160. Michael Toolan, (April 1999). “Linguistic Assets” *English Today*.

161. Morris-Suzuki Tessa, (1999). *The Ainu: Beyond the Politics of Cultural Coexistence*. Ανακτήθηκε από:
<https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/ainu-beyond-politics-cultural-coexistence>

162. Morris, Susan L.Farris, Glenn J.Schwartz, Steven J.Wender, Irina Vladi L.Dralyuk, Boris (2014). *Murder, Massacre, and Mayhem on the California Coast, 1814 –1815: Newly Translated Russian American Company Documents Reveal Company Concern Over Violent Clashes*. Ανακτήθηκε από:
<https://escholarship.org/>

163. NINA STROCHLIC, (2018). *The Race to Save the World's Disappearing Languages*. Ανακτήθηκε από:
<https://www.nationalgeographic.com/culture/article/saving-dying-disappearing-languages-wikitongues-culture>

164. "Pertame Project", (9 June 2019). Call for Australian languages and linguistics. Ανακτήθηκε από: <https://call.batchelor.edu.au/project/pertame-southern-arrrernte/>

165. Rafael Rodríguez-Ponga. 26/2/2009. *New Prospects for the Spanish Language in the Philippines (ARI)*. Ανακτήθηκε από:
http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/spanish+language+culture/ari_27-2009

166. Raveena Aulakh, April 2013. “11 languages at risk of disappearing”. *Toronto Star newspaper*. Ανακτήθηκε από:
https://www.thestar.com/news/world/2013/04/15/11_languages_at_risk_of_disappearing.html

167. Ridgeway, A (2009). Language is power; let us have ours. The Sydney Morning Herald. Ανακτήθηκε από: <<http://www.smh.com.au/opinion/language-is-power-let-ushave-ours-20091125-jrsb.html>>
168. Ryoko Tahara, (2017). "Ainu culture isn't limited to language or ceremonies or dance. It is Ainu life itself. Whatever happens every day within the household is Ainu culture". Ανακτήθηκε από: <https://provensustainable.org/blog/ryoko-tahara>
169. Salisbury, Josh (December 6, 2017). "'Saluton!': the surprise return of Esperanto". The Guardian. Retrieved May 16, 2018
170. Smith, Corinne (11 Αυγούστου 2020). "Το δωρεάν διαδικτυακό μάθημα γλώσσας Tlingit παρουσιάζει εκτεταμένο ενδιαφέρον κατά τη διάρκεια της πανδημίας". Ανακτήθηκε από: <https://www.ktoo.org/2020/08/11/free-online-tlingit-language-class-sees-widespread-interest-during-pandemic/>
171. Sutherland, W. Parallel extinction risk and global distribution of languages and species. *Nature* 423, 276–279 (2003)
172. "The Long-Dead Native Language Wopânâak is Revived". October 9, 2012. Ανακτήθηκε από: <https://newengland.com/yankee-magazine/living/profiles/wampanoag-language/>
173. Wael Abdulrahman Almurashi, (October 2017). WHY WE SHOULD CARE ABOUT LANGUAGE DEATH. Ανακτήθηκε από: <https://www.eajournals.org/wp-content/uploads/Why-We-Should-Care-About-Language-Death.pdf>
174. Whitehead, Sarah (2015-04-02). "How the Manx language came back from the dead". The Guardian. Ανακτήθηκε από: <https://www.theguardian.com/education/2015/apr/02/how-manx-language-came-back-from-dead-isle-of-man>
175. Xanthitutor, September 27, 2015. 5 famous quotes about the Greek language by distinguished people of letters. Ανακτήθηκε από: <https://greektutorialba.wordpress.com/2015/09/27/5-famous-quotes-about-the-greek-language/>
176. Xatzidaki_DwrisKyriazis_StaseisAlvanwnMetanastwnApenantisthdiglwssia.pdf.

177. "Yahi and Yana ." U*X*L Encyclopedia of Native American Tribes. . Retrieved November 24, 2021 from Encyclopedia.com: <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/yahi-and-yana>
178. Zasky, Jason (July 20, 2009), "Discouraging Words", Failure Magazine
179. Zhenja La Rosa, *"Language has always been the perfect instrument of empire."* Antonio de Nebrija, *Granidtica Castellan*. Ανακτήθηκε από: <http://people.loyno.edu/~history/journal/1995-6/rosa.htm>
180. Zuckermann, G 2013. Historical and moral arguments for language reclamation. History and Philosophy of the Language Sciences. Ανακτήθηκε από: <https://hiphilangsci.net/2013/06/26/historical-and-moral-arguments-for-language-reclamation/>
181. Zuckermann G, Julia Miller and Jasmin Morley, (2014). Endangered Words, Signs of Revival, AustrLex, p.9

Ιστότοποι

182. Επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης <https://europa.eu>
183. Ethnologue. Languages of the world <https://ethnologue.com>
184. <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php>
185. <https://www.ogmios.org> FEL Foundation Of Endangered Languages
186. Οικουμενική Διακήρυξη Των Δικαιωμάτων Του Ανθρώπου. Ανακτήθηκε από: <https://www.amnesty.gr/universal-declaration-of-human-rights>
187. © THE AKAN AINU INDUSTRIAL ARTS ASSOCIATION. Ανακτήθηκε από: <https://www.akanainu.jp/en/culture-people>
188. Αφιέρωμα στους Αϊνού, (20-1-2015). Ανακτήθηκε από: <https://www.greecejapan.com/afieroma-stous-ainu/>
189. <https://dbpedia.org/> . About: Domari language
190. "Endangered Languages". Archived from the original on 2014-04-09. Ανακτήθηκε από: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/>
191. Living Languages. Ανακτήθηκε από: <https://aiatsis.gov.au/explore/living-languages>

192. The Domari Society of Gypsies in Jerusalem. Ανακτήθηκε από:
<https://planeterra.org/domari-society/>
193. ‘‘Livones.net’’, February 2, 2014. Ανακτήθηκε από:
<http://www.livones.net/valoda/?raksts=8701>
194. Ralph Waldo Emerson. Ανακτήθηκε από: <http://www.picturequotes.com/as-many-languages-as-he-has-as-many-friends-as-many-arts-and-trades-so-many-times-is-he-a-man-quote-62796>
195. "Records of the General Conference, Eighth Session, Montevideo 1954; Resolutions" (PDF). UNESDOC Database. UNESCO.
196. ‘‘China Interreta Informa Centro-esperanto.china.org.cn’’ . china.org.cn
197. "Radio Vatikana". Archived from the original on February 11, 2016.
198. "The Maneuver Enemy website". Kafejo.com. June 2, 2004. Retrieved December 5, 2010.
199. "World Government Documents (Personal)". Worldservice.org. Retrieved January 14, 2015.
200. "La programo de la kleriga lundo en UK 2013". Universala Esperanto Asocio. Archived from the original on August 5, 2013. Retrieved January 6, 2014.
201. Bonvenon al Wikipedia ("Welcome to Wikipedia"), main page of the Esperanto-language version of Wikipedia, 4 October 2019. Accessed 4 October 2019
202. ‘‘To Yandex.Translator έχει κατακτήσει 11 νέες γλώσσες’’, 25 Ιουλίου 2016. Ανακτήθηκε από: <https://yandex.ru/blog/translate/yandeks-perevodchik-osvoil-11-novykh-yazykov>
203. Esperanto for Chinese Speakers, Duolingo.com.
204. "PARIS BUSINESS MEN WOULD USE ESPERANTO; Chamber of Commerce Committee Finds It Useful as a Code in International Trade". The New York Times. February 16, 1921.
205. Lower Elwha Klallam Tribe. ‘‘Klallam Language’’. Ανακτήθηκε από:
<https://www.elwha.org/culture-history/klallam-language/>
206. <https://www.bbc.com/news/magazine-11304255>
207. Οι θάνατοι των γλωσσών. Ανακτήθηκε από:
<https://anarchypress.wordpress.com>